

ДНЕВНИКЪТЪ

(стенографски)

на

XV-то обикновено Народно събрание.

Първа редовна сесия.

XVI заседание, петък, 11 ноември 1911 г.

(Открито отъ подпрѣседателя г. М. Маджаровъ, въ 2 ч. 50 м. слѣдъ пладне)

Прѣседателствующъ М. Маджаровъ: (Звъни) Засѣданието се отвара.

Моля секретаря г. Василь п. Николовъ да прочете имената на отсъствающитѣ г. г. народни прѣдставители.

Секретарь В. п. Николовъ: (Прочита списъка. Отсъствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: Никола Алтимирски, Петъръ Бабаджановъ, Петъръ Вешковъ, Цоню Бръшляновъ, Стоянъ Бурмовъ, Деко Ванковъ, Ангелъ Вачовъ, Стефанъ Георгиевъ, Георги Губидѣльниковъ, Тодоръ Даскаловъ, Богданъ Дачевъ, Мурадъ-бей Деведедовъ, Добри Добревъ, д-ръ Асѣнъ Златевъ, Димитъръ Икономовъ, Георги Илиевъ, Йовчо Киревъ, Благой Кирчевъ, Никола Козаревъ, Бочо Лачовъ, Мехмедали Терей Месудовъ, Иванъ Минчевъ, Димитъръ Мицайковъ, Димитъръ Нарлиевъ, Симеонъ Неновъ, Недю Николовъ, д-ръ Василь Радославовъ, Юрданъ Русевъ, Христо Тодоровъ, д-ръ Цоню Тотевъ, Михаилъ Такевъ, Апостолъ Урумовъ, д-ръ Андрий Ходжовъ и Христо Паневъ)

Прѣседателствующъ М. Маджаровъ: Отъ 212 души народни прѣдставители отсъствуватъ само 34; слѣдователно, имаме нужния съставъ, за да се счита Събранието законно конституирано, и затова прогласявамъ засѣданието за отворено.

Прѣди да пристѣпимъ къмъ дневния редъ, позволете ми да ви съобща нѣколко отпуски, които прѣседателството е дало на петима народни прѣдставители: на ловчанския г. Петъръ Вешковъ — 4 дена, на прѣславския г. Стилиянъ Чилингировъ — 2 дена, на търновския г. Стоянъ Бурмовъ — 1 денъ, на пловдивския г. Никола Козаревъ — 2 дена, на сливенския г. Ной Марковъ — 3 дена.

Сѣдѣвшѣмъ ще ви съобща, че е постѣпилъ бюджетопроектъ за разходитѣ по Министерството на търговията, промишлеността и труда, който ще се раздаде още днесъ на г. г. народнитѣ прѣдставители.

Пристѣпямъ къмъ дневния редъ. На първо мѣсто ще говори г. министъръ-прѣседателъ.

Има думата г. министъръ-прѣседателъ.

Министъръ-прѣседателъ И. Гешовъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Внимателни слушатели на дългитѣ дебати по отговора на тронната рѣчь, на царското слово, както се нарича тя въ чл. 133 отъ нашия основенъ законъ, вие не единъжъ трѣбва да сте се запитали, като каква свѣтлина ще хвърлятъ, като какви идеи ще изнесатъ, като какви критики ще формулиратъ г. г. членовѣ на опозицията върху положението на държавата, което е прѣдметъ на нашия разисквания. И вие видѣхте, г. г. народни прѣдставители, че при нѣколкото цѣни идеи, които се изнесоха, никакви основателни критики не се формулираха, никакви критики, които да доказватъ, че днешното правителство незаслужава довѣрието на страната, че нейнитѣ сѣдбини сѣ повѣрени въ рѣцѣ невѣщи, въ рѣцѣ нечисти. Никакво мнѣние не се изнесе, че общото положение е лошо, че общото управление е осѣдително, че назначенитѣ чиновници не стоятъ на висотата на положението, че органитѣ на властта сѣ гнили, че има корупция въ началствущитѣ, че има фаворизация въ армията. Никакъвъ страхъ не се изказа, че днешното правителство не е дорасло да се разправя съ ония многобройни вътрѣшни и външни проблеми, опасности и мъчности, съ които едно правителство има да се бори. Една само критика чухме ние, чухте и вие, г. г. народни прѣдставители, по нашъ адресъ. И тази критика се отличаваше съ една обща черта, съ една червена нишка, която се прокарваше прѣзъ цѣлата нея. То бѣше усилието на разнитѣ групи отъ опозицията да приравнятъ и днешното правителство, да го подведатъ подъ еднакъвъ знаменателъ съ бившитѣ либерални правителства, съ прѣдшествущащото демократическо правителство. Дошли сме били и ние на властъ, както и другитѣ, рожба сме били и ние на нѣкакъвъ личенъ режимъ, обѣщавали сме, демагогствували сме и ние, както другитѣ, употребявали сме и ние насилиия и изобщо похватитѣ на другитѣ партии въ изборитѣ, нарушавали сме законитѣ, нарушавали сме конституцията и най-послѣ, по външната политика, въ миналото, когато ние сме били на властъ, имали сме пакъ чети, дори и възстания въ сѣсѣдни

намъ области. Успѣха ли уважаемитѣ оратори да убѣдятъ васъ, г. г. народни прѣдставители, да убѣдятъ и българския народъ, че тѣ сж прави? Нека видимъ съ нѣколко само думи.

Ние не дойдохме на властъ, както другитѣ; ние дойдохме слѣдъ единъ вердиктъ на народа, единъ вердиктъ, издаденъ по случай на селскитѣ избори, станали на 20 февруарий т. г. Видни приятели на тогавашното правителство, видни журналисти писаха, телеграфираха въ странство, че отъ тѣзи избори ще зивисъ и сждбата на правителството. Въ „Neue Freie Presse“ бѣше телеграфирано, че изходътъ на тѣзи избори ще опрѣдѣли сждбата на правителството. Ако правителственитѣ кандидати получатъ болшинство, тогава кабинетътъ на г. Малинова ще прѣдприеме изборитѣ за великото Народно събрание. Е добръ, правителственитѣ кандидати, както всички знаете, не добиха болшинство, освѣтъ ако се смѣтатъ резултатитѣ на изборитѣ по моравитѣ бюлетини, дадени отъ опозицията за нѣкои отъ тогавашнитѣ нейни кандидати, за да се прикрие тя прѣдъ властѣта.

Споредъ една статистика, която тогавъ се направи, правителството имаше само 41%, народняцитѣ и прогресиститѣ 33%, земледѣлцитѣ 11.5%, радославиститѣ 9% и останалитѣ сж се раздѣлили между другитѣ партии. Слѣдователно, щомъ г. Малиновъ даде тогава оставката на кабинета, държавниятъ глава не можеше вече да се обърне къмъ земледѣлцитѣ, къмъ друга група, освѣтъ къмъ групата отъ народници и прогресисти, които прѣдставляваха най-големия брой отъ избранитѣ при селскитѣ избори кандидати, при послѣдното за оная епоха народно допитване. Не сме, слѣдователно, рожба, г. г. народни прѣдставители, на нѣкакъвъ личенъ режимъ. Ние сме рожба, ако не първа рожба, то една отъ рѣдкитѣ рожби на свободно проявената народна воля, на народния вердиктъ. (Ръкоплѣскане отъ болшинството)

Общаваши сме и ние, и за доказателство ви се привежда, г. г. народни прѣдставители, историческата помпа и спасителната, за една частъ отъ опозицията, бургия. По тая помпа и по тая бургия ще ви говори моятъ другаръ, министърътъ на вътрѣшнитѣ работи.

Демагогствуваши сме и се обвини не другъ въ демагогство, а азъ, г. г. народни прѣдставители. Азъ се обвинихъ въ тая грѣхъ, като се посочи моятъ рѣчь въ Плѣвенъ, въ която ужъ съмъ казалъ, че г. г. демократитѣ сж били оржиде на личния режимъ и съмъ възхвалявалъ това, което ние направихме въ великото Народно събрание въ връда на това, което бѣше излъзло отъ XIV-то обикновено Народно събрание — измѣненята на конституцията, гласувани отъ него. И туку, г. г. народни прѣдставители, азъ ще си позволи да помоля нашитѣ приятели отъ лѣвицата, когато цитиратъ, да не цитиратъ на приумица. Уважаемиятъ г. Малиновъ, въ първата рѣчь, която държа туку, по законопроекта за свѣрхсмѣтенъ кредитъ отъ 3.800.000 л. каза, че тежка е иронията на сждбата, че не били заглѣхнали още думитѣ на г. Гешова, произнесенни въ Русе и въ Плѣвенъ, противъ свѣрхсмѣтенитѣ кредити и ето, че неговото правителство дохожда сега да ни иска единъ свѣрхсмѣтенъ кредитъ. Е добръ, г. г. народни прѣдставители, нито дума не съмъ казалъ, нито въ Русе, нито въ Плѣвенъ, за свѣрхсмѣтенитѣ кредити. Тѣ сжщо и уважаемиятъ г. Мухановъ, като ме обвиняваше въ демагогия, каза, че азъ съмъ нарекулъ тамъ демократитѣ оржиде на личния режимъ. Нищо подобно не съмъ казалъ. Азъ имамъ туку моятъ рѣчь и нѣма да ви отгочавамъ да чета отъ нея тоя пасажъ, който се отнася до рѣшенията на великото Народно събрание. Ще ви кажа само, че въ този пасажъ, като се ползувахъ и азъ отъ правото да критикувамъ нашитѣ

прѣдшественници, които тѣй много ни обвиниха, че искаме да съкратимъ, да ограничимъ правдинитѣ и свободитѣ на българския народъ, позволихъ си да направя единъ паралелъ, едно сравнение между това, което бѣше излъзло отъ тѣхното обикновено Народно събрание, съ това, което бѣше направено отъ V-то велико Народно събрание.

По-нататъкъ бѣхме обвинени, че сме употребявали насилие при изборитѣ, тероризирали сме избирателитѣ. По тѣзи мними насилие, по тоя въображаемъ тероръ пакъ ще има думата моятъ другаръ г. Людскановъ. Нека на мене бжде позволено, г. г. народни прѣдставители, да кажа само, че най-пламенниятъ нашъ обвинителъ въ тероризмъ, въ тероризирание населението, самъ обезсили своята теза, като на едно врѣме се провикна, че вие сте го били тероризирали. Прѣсичанията му се показваха като тероръ. Ако отъ такъвъ тероръ сж страдали и неговитѣ избиратели, ще се съгласите, г. г. народни прѣдставители, че това не може да се нарече тероризация на избирателитѣ.

Нарушаваши сме законитѣ и особено основния законъ — конституцията. И пѣли тиради се произнесоха туку противъ това нарушение, противъ това мнимо потѣпкване на конституцията. Уважаемиятъ ни приятелъ г. Буровъ ви говори вече по едно отъ тѣзи мними нарушения, именно по отлагането изборитѣ за XV-то обикновено Народно събрание, два мѣсеца подиръ закриването на великото Народно събрание. Азъ ще ви говоря по другитѣ двѣ точки на мними потѣпквания на конституцията, засегнати отъ г. Муханова. По тоя въпросъ говорихъ и въ великото Народно събрание и не мислихъ, че единъ уважаемъ депутатъ, като г. Муханова, ще вземе думата по него и въ XV-то обикновено Народно събрание. Той ни обвини, че сме нарушили конституцията, като сме оставили държавния глава да отвори великото Народно събрание и, като доказателство, че сме потѣпкали въ тоя пунктъ конституцията, както и че сме потѣпкали оня членъ, споредъ който стана публикуването на рѣшенията на V-то велико Народно събрание, г. Мухановъ се позова, както се позоваха и мнозина въ великото Народно събрание, на чл. 147 отъ конституцията. Въ тоя членъ ужъ се изброявали всички ония статии отъ конституцията, които сж приложими и къмъ великото Народно събрание и щомъ въ този членъ не се споменаватъ чл. чл. 130, 45 и 46 отъ конституцията, царятъ не трѣбвало да отвори великото Народно събрание, обнародването на измѣненята не трѣбвало да стане както стана. Г. г. народни прѣдставители! Въ този чл. 147, не само чл. чл. 130, 45 и 46 не се споменаватъ, но и други членове, като чл. чл. 111, 116 и 117 не се цитиратъ. Но ако ги погледнете, ще видите, че сж отъ най-големъ важностъ, че безъ тѣхъ не може едно велико Народно събрание да функционира. Напр. чл. 111 казва: (Чете) „Народното събрание може да прави въ внесенихъ проектъ измѣнения, допълнения и поправки“, а тоя членъ не се цитира въ чл. 147, както не се цитиратъ и чл. чл. 116 и 117, споредъ които вишегласието рѣшава. Може ли тогава да се твърди, че само членовѣтъ, които сж цитирани въ чл. 147, важатъ и за великото Народно събрание? Чл. чл. 45 и 46 тѣ сжщо не се цитиратъ, но очевидно и тѣ сж въ сила и за великото Събрание.

И най-послѣ, г. г. народни прѣдставители, каза се, че и въ наше врѣме имало пахлуване на чети въ Македония, па дори и въстание. И да е имало, доказва ли това, че е смѣстувало въ нашитѣ кабинети — въ кабинета на покойния Стоилковъ и въ кабинета на г. д-ръ Данева — едно систематично дръжане на саби, едно програмно сочено на юмрукъ, една постоянна политика на прѣдизвикателства? Исторически фактъ е, че, както народната партия,

тъй и прогресивната, додѣто бѣха на власт, случайни явления бѣха само тѣзи чети и въстание, което стана въ 1902 г. За тѣхъ казанитѣ партии не могат да отговарятъ. Исторически фактъ е още, че подиръ четитѣ въ 1895 г., народната партия управлява цѣли четири години, безъ да става поменъ за чети и че кабинетътъ на прогресиститѣ за тѣзи чети, именно, и за въстанието въ 1902 г., се раздѣли съ едного отъ своитѣ другари.

И съ оборването на това обвинение, г. г. народни прѣдставители, азъ пристѣпамъ къмъ разискване на външната ни политика; на тая политика, съ която специално съмъ натоваренъ азъ и по която ще ви кажа нѣколко думи само, защото, откакто съмъ дошълъ на властъ, пети пѣтъ е вече, дѣто говоря по тая външна политика.

И тукъ съмъ длъженъ, прѣди всичко, да се спра на нѣколко въпроси и въпросчета, които ми се зададохъ отъ уважаемия търновски народенъ прѣдставителъ, моятъ прѣдшественикъ. Той ми напомни двѣ питання, които азъ лани му бѣхъ отправилъ и ми връща сега тия питання, като иска да му отговоря на тѣхъ. Тѣзи двѣ питання, г. г. народни прѣдставители, както всички чухте, бѣха: първо, по слуха, който лани се разпространяваше, че имало едно прѣдложение отъ страна на турцитѣ, за единъ съюзъ или съглашение между тѣхъ и насъ; и второ, по въпроса за патриархатъ, повдигнатъ въ всеизвъстното писмо на прѣосвѣщения варненски митрополитъ Симеонъ.

По първия въпросъ тогава уважаемиятъ г. Малиновъ бѣше ми отговорилъ, че отъ отговорни фактори нѣмало никакво прѣдложение, съ което искаме, може-би, да каже, че отъ неотговорни фактори е имало.

По втория въпросъ г. Малиновъ ни каза, че никаква дума за патриархатъ не е ставало и че ще бжде желателно да не се говори за него, да не би при 10-тѣ партии, които имаме вече, да се притурятъ още една или двѣ — клерикална и антиклерикална.

Г. Малиновъ иска сега отъ мене отговоръ на двата въпроса. Прѣди всичко, г. г. народни прѣдставители, ще ми позволите да ви кажа, че тѣзи въпроси едва-ли сж сега тѣй актуални, тѣй злободневни, както бѣха лани; особено вториятъ въпросъ, отъ точка зрѣние на самия г. Малиновъ едва-ли бѣше умѣстно да се повдига и да се дава пакъ поводъ, може-би, на нови нежелателни полемики. Но понеже г. Малиновъ чака отъ мене отговоръ, като ми каза, че азъ разполагамъ сега съ архивата и мога да отговоря, азъ ето какво ще кажа. Ако е вѣрна архиварската аксиома, че каквото не съществува въ архивата, не е могло да съществува и въ врѣмето и въ пространството, тогава г. Малиновъ е ималъ пълно право, като ми е далъ лани такъвъ отговоръ, защото, дѣйствително, и азъ не намирамъ въ архивата нищо по тѣзи два въпроса. Ще ми позволи, обаче, г. Малиновъ, за негово успокоение, да кажа двѣ работи. Като задаваше въпросъ по съглашението съ турцитѣ, той ме запита, като какво би било нашето положение сега, при тази триполитанска работа? За негово успокоение му казвамъ, че не вѣрвамъ да има българинъ, който нѣкога да е мислилъ, че ние можемъ да направимъ съглашение за защитавање владѣния вънъ отъ Балканския-полуостровъ. А колкото за втория въпросъ, за патриархатъ, мога да улѣря г. Малиновъ, че съмъ направилъ всичко и права и сега още всичко възможно, за да се тури край на тая полемика, за да се въдвори пакъ онова единодушие въ нашата църква, което е тѣй желателно за българитѣ въ царството, тѣй желателно и за българитѣ извънъ царството. (Ржкоплѣскане отъ болшинството)

Ако тия два отговора на въпроситѣ, поставени отъ мене на г. Малинова лани, бѣха и вѣрни и невѣрни донѣдѣ, другитѣ твърдѣния, направени отъ него тази година, сж невѣрни. Невѣрно е, че, за добиване подписването на консулскитѣ конвенции, ние сме били направили голѣми отстъпки: първо, на руситѣ по румелийския окупационенъ дългъ, второ, на нѣмцитѣ по тѣхнитѣ църкви и училища, и трето, на френцитѣ, като сме дали нѣкакъвъ милионъ на тѣхния подданикъ Ватюсъ.

Г. г. народни прѣдставители! По-първия въпросъ, по румелийския окупационенъ дългъ, азъ ще имамъ честта скоро да ви раздамъ една зелена книга, за да видите, какъ този окупационенъ дългъ едно врѣме въ Румелийското областно събрание съ акламации е билъ приетъ отъ нашитѣ южно-български братя, когато покойниятъ Кръстевичъ отъ страна на румелийското правителство бѣ заявилъ, че въ своето великодушие, Царь-Освободителътѣ рѣшилъ да опрости лихвитѣ върху него дългъ. (Ржкоплѣскане отъ болшинството) Оттогава насамъ 30 години се измениха, 20 правителства, може-би, сж управлявали България и нѣколко отъ тѣхъ сж припознали този дългъ, като дългъ, слѣдъ съединението, и на Царство България. И ако ние днесъ рѣшихме въ скоро врѣме да ви прѣдставимъ по този въпросъ тая зелена книга, и една конвенция по него, то е, за да изпълнимъ едно рѣшение на Министерския съвѣтъ, взето подъ прѣдседателството на уважаемия г. Малиновъ. Ето какво казва това постановление отъ 8 юний 1910 г.: (Чете) „Опѣлномошава се министерътъ на външнитѣ работи и изповѣданията г. Стефанъ Палприковъ да съобщи на императорския руски извънреденъ пратеникъ и пълномощенъ министъръ, Д. К. Сементовски-Курило въ столицата, че българското правителство се задължава да изплаща полугодишно на руското правителство окупационния дългъ на бившата Източна Румелия на сума 10.618.252 рубли и 43½ копейки въ продължение на 30 години, начинающъ отъ идущата 1911 г.“ (Ржкоплѣскане отъ болшинството)

Второто твърдѣние на г. търновския народенъ прѣдставителъ бѣше, че ние сме се съгласили да отстъпимъ нѣкакви особени привилегии на нѣмскитѣ църкви и училища тукъ, въ Царство България. Г. г. народни прѣдставители! Ние отстъпихме на нѣмцитѣ това, което правителството на г. Малинова отстъпи на френцитѣ. Азъ имамъ тукъ писмото отъ 2/15 априлий 1910 г. до г. Палеолога, френски пълномощенъ министъръ тукъ, съ което писмо бившиятъ министъръ на външнитѣ работи, г. Палприковъ, му съобщава, какви привилегии се даватъ на френскитѣ църкви и училища. Сжцитѣ тия привилегии, тѣй като вече имаше прецедентъ, дадохме и ние на германското правителство за неговитѣ църкви и училища въ България.

Колкото за третото твърдѣние, че сме дали нѣкакъвъ милионъ на френския подданикъ Ватюсъ, това не е вѣрно.

И тѣй, г. г. народни прѣдставители, както виждате, съ отстъпки, които се дължатъ първоначално на самото министерство на г. Малинова, ние дѣйствително сполучихме да подпишемъ съ петъ велики сили конвенциитѣ: консулска, за екстрадиция и за сждебно съдѣйствие, съ които конвенции ще се тури край на капитулагационния режимъ въ България. (Бурни ржкоплѣскания отъ болшинството) Съ Англия само не сме още подписали и нѣма и да подпишемъ, тѣй като, споредъ категорическата декларация на нейния прѣдставителъ тукъ, консулски конвенции тя не подписва. Ще има само една прибавка, единъ анексъ на търговския договоръ, когато другитѣ конвенции се ратифициратъ, и съ тоя анексъ и Англия ще се откаже отъ капитулагациитѣ. (Ржкоплѣскане отъ болшинството)

Невѣрно е тъй също, че сме искали да удовлетворимъ турцитѣ, относително нѣкакви вакѫфи мюстесна. Никакво искане отъ страна на турцитѣ не сме получили за удовлетворение на мютевелитѣ на тѣзи мюстесна вакѫфи. Както забѣлѣжи г. Малиновъ, за тѣхъ имаше едно рѣшение на комисията; това рѣшение се одобри отъ Министерския съвѣтъ въ последнитѣ дни на министерствуването на г. Малинова, и прѣдъ тоя фактъ ние не сме готови никакъ да отетѣжимъ по този въпросъ, въ случай че той ни се прѣдстави намъ и официално.

Нека прибавя, че и нашиятъ консулъ въ Солунъ писа, па и една телеграфна агенция опроверга минимата рѣчь на Талятъ-бей, прочетена отъ г. Малинова. Нашиятъ дипломатически агентъ съ двѣ депешки ни увѣрява, че никаква такава рѣчь не била произнесена въ Солунъ, че никаква такава рѣчь не е известна тамъ.

Д-ръ Г. Гаговъ: Тя е трѣбвала на в. „Камбана“.

Министъръ-прѣдседателъ И. Гешовъ: Каза ни се, г. г. народни прѣдставители, че сме били изолирани. Отговарямъ, че изолирани могатъ да бъдатъ ония, които съ прѣдизвикателни жестове, съ необмислени думи плашатъ съседни, плашатъ приятели, създаватъ празно пространство около себе си. Въ ланшната си рѣчь азъ цитирахъ органа на сегашното ромѣнско правителство, в. „Conservatorul“ отъ 7 октомврий 1910 г., който пише тъй: (Чете) „Народъ, който при всѣко недоразумѣние кипва и сочи юмрукъ, е народъ, който е една опасностъ за съседитѣ. И тия съседни губятъ търпѣние и искатъ да разчистятъ едно положение, което отъ години насамъ е станало нетърпимо“. Не могатъ да бъдатъ изолирани ония, които, безъ да прѣдизвикатъ нѣкого, безъ да се жбятъ нѣкому, се мѣчатъ примирително да уреждатъ всички недоразумѣния, добросъвестно да отстраняватъ всички мѣжнотии и даватъ доказателства на умѣреностъ и мѣдростъ, доказателства, които немогатъ, освѣнъ да имъ спечелятъ приятели.

Запитаха ни отъ оппозицията, съ кого сме ние. Отговарямъ, че ние сме съ всички, които искрено искатъ мира и като го искрено желаятъ, искатъ и всичкиятъ условия, необходими за поддържане на тоя миръ. Искатъ Балканския-полуостровъ за балканскитѣ народи, искатъ тия народи, въ която балканска държава и да живѣятъ, да се радватъ на свобода, да се радватъ на човѣшки правдини, да се радватъ на конституционни права. (Ржкоплѣскане отъ болшинството) Ние сме съ всички, които желаятъ такъвъ миръ. Ако и турцитѣ го искатъ и могатъ да го гарантиратъ такъвъ, какъвто ние го разбираме, ние сме и съ тѣхъ.

Обаждаатъ се отъ болшинството: Браво!

Министъръ-прѣдседателъ И. Гешовъ: Съседни отъ вѣкове, свързани съ тѣсни народо-стопански и търговски връзки, ние искрено желаемъ да поддържаме съ тѣхъ добросъседски отношения. И ние желаемъ това, защото мислимъ, че тия отношения ни се по-велително налагатъ отъ жизненитѣ интереси на българския народъ въ царството и вънъ отъ него. И нищо не е дошло до днесъ да ни разубѣди въ тая наша миролюбива политика; нищо не се е случило да ни разколѣбае въ надеждата, че и нашитѣ съседни ще съзнаятъ, какво сжщата добросъседска политика се налага и тѣмъ спрѣмо насъ. Ние се надѣемъ, че и тѣ, научени отъ доскоршнитѣ и сегашнитѣ изпитания, отъ които ние обичаме да вѣрваме, че тѣ благополучно ще излѣзатъ, че ще се проникнатъ отъ нуждата да създадатъ, прѣди всичко, въ своитѣ европейски области условия за животъ, които да не каратъ нашитѣ сънародници да

бѣгатъ отъ тѣхъ и да се заселватъ у насъ. (Ржкоплѣскане отъ болшинството) Изобиленъ източникъ на злини за българското племе, за пакостъ на Турската империя, въ нейнъ и въ нашъ интересъ е да се спре това изселване, което обезлюдва Македония и Одринско, което копжестнионира съ безпокойни и озлобени елементи извѣстни наши прѣимуществено погранични окрѣзи и което, слѣдователно, създаватъ македонска проблема въ българската територия. Създадатъ ли се условия, които да могатъ да турятъ край на това чревато съ опасности положение, отговори ли се съ дѣла и съ удовлетворение нѣкои наши справедливи искания на многобройнитѣ доказателства на нашата миролюбива политика, дадени отъ доста време насамъ, ние можемъ да бъдемъ убѣдени, че една голѣма крачка ще бѣде направена къмъ умиротворяването на областитѣ, населени съ наши сънародници. И бѣдете увѣрени, г-да, че никой не желае това умиротворяване тъй пламенно, както този миренъ и работливъ български народъ, който съ такова достоѣбно спокойствие посрѣщна прѣди мѣсець и половина тревожнитѣ извѣстия за нѣкаква мобилизация на нашата южна граница.

Г. г. народни прѣдставители! Да се служи на такъвъ народъ е честъ и щастие. Възкрѣснатъ на новъ животъ, може-би късно въ единъ остарѣлъ вече свѣтъ, може-би рано въ единъ младъ още миръ, той има да се бори съ задачи отъ грамадна трудностъ, съ задачи национални и социални, настѣдство отъ миналитѣ поколѣния, идеали на днешнитѣ времена. Нека всички положимъ всевъзможни усилия, щото съ това наше служене нему, въ това народно прѣдставителство, да му улеснимъ разрѣшенето на тия тежки задачи, да му дадемъ външно спокойствие, вътрѣшно благосъстояние, да му дадемъ по-голѣма умствена свѣтлина, повече социална правда; да му приготвимъ една мека партійна атмосфера, която да направи не само възможно, но и богато съ народополезни дѣла коалирането на партии, коалиране, което ние осветихме и което ни се налага отъ обобщената съразмѣрна изборна система. И съ удвоена вѣра въ гения на тоя народъ нека се помѣчимъ да създадемъ всичкиятъ условия, необходими, за да му се отворятъ нови небосклони, по които да се понесе той мощно и неотразимо къмъ едно по-свѣтло, къмъ едно по-щастливо бъдѣще. (Бурни и продължителни ржкоплѣскания отъ болшинството)

Прѣдседателствующъ М. Маджаровъ: Има думата г. министърътъ на вътрѣшнитѣ работи.

Министъръ А. Людскановъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Когато въ продължение на нѣколко дена азъ слушахъ съ спокойствие отначало и докрай рѣчитѣ на най-виднитѣ прѣдставители на политическитѣ течения у насъ, една тѣжна идея ме обзе и неволно си спомнихъ думитѣ на единъ френски писателъ, Бомарше, който чрѣзъ устата на своя герой въ неговата пиеса Le Barbier de Seville казва: „Calomniez, calomniez, il reste toujours quelque chose“ — порицавайте, порицавайте, сѣ остава нѣщо. Ние, прѣдставителитѣ на двѣтѣ парламентарни групи, народняци и прогресисти, съединени на едно, които направихме два избора въ България, които довършихме дѣлото на една отъ нашитѣ парламентарни групи, прѣдставлявана тужъ добръ, ние мислѣхме, че най-малкото поне отъ тая група ще имаме една справедлива прѣцѣпка, защото, г. г. народни прѣдставители, великото Народно събрание, всичкиятъ мѣжнотии, които спровождаха изборитѣ за великото Народно събрание, не бѣха за нѣкое наше дѣло, т. е. по-право казано, не бѣше за да се оформи нѣкоя платформа на тоя кабинетъ, който има честта днесъ да засѣдава на тая миса,

а то беше за едно дѣло на напѣти прѣдшественици. Ние продължихме и изкарахме тѣхното дѣло, нѣма съмнѣние, като го пригърнахме. Е добръ, г-да, ние мислѣхме, че най-малко поне тѣмъ, които вчера сж били на власт, които много скоро сж слѣзли отъ нея, една справедлива оцѣнка се налагаше. За голѣмо съжаление — ето основата за оная тѣжна мисль, която се навѣя у мене — у насъ трѣбва още много да се живѣе и много да се желае, за да можемъ да дойдемъ до едно истинско парламентарно управление. Азъ слушахъ ораторитѣ и отъ другитѣ групи и трѣбва да призная, че ние не бѣхме справедливо оцѣнени и отъ тѣхъ. Като почнете, споредъ темперамента на ораторитѣ, отъ благодушната рѣчь на шефа на либералната партия и свършите съ твърдѣ нервозната рѣчь — за да не кажа нѣщо повече, за да не кажа злѣчна рѣчь — на втория шефъ на тая партия, вне ще видите въ всичката тази гама отъ разни оцѣнки едно несправедливо, едно невѣрно освѣтление на работата. Нѣма съмнѣние, главниятъ въпросъ се движеше сѣ около изборитѣ. Асма отъ седемъ мѣсеца, откакъ ние сме на власт, другъ главенъ въпросъ, съ който да сме се занимавали, не е имало; главниятъ въпросъ е билъ изборитѣ за велико Народно събрание и изборитѣ за обикновено Народно събрание. Нѣма съмнѣние, че всѣки изборъ е важно дѣло, а особено тѣй, както стана у насъ — да се произведатъ избори за едно велико Народно събрание, което измѣнява основния законъ, и избори за едно обикновено Народно събрание, извършени веднага подиръ едно измѣнение на основния законъ. Е добръ, г-да, вне ще видите, че ако почнете отъ най-мекото оцѣнение, изказано тѣй благодушно отъ достопочтения г. д-ръ Радославовъ и свършите съ тѣй възбудената рѣчь на търновския народенъ прѣдставителъ г. Пеневъ, оцѣнката не бѣше справедлива. Старанието у всичкитѣ оратори бѣше едно — да се принижимъ и ние, да се приравнимъ и ние, за да може да се каже съ думитѣ на Виргилия въ неговото съчинение „Енея“: ab uno disce omnes — всички сж отъ едно поле ягоди, всички управляющи партии въ България сме едни и по прѣстѣпленията, и по приѣомитѣ, и по резултатитѣ; само че — едни малко по-благородно — тази грубостъ не се срѣща днесъ въ вашитѣ избори, въ вашето управление, както по-рано каза д-ръ Радославовъ. Е добръ, г-да, менѣ ми се налага прѣмъ дългъ, като прѣдставителъ на вътрѣшното вѣдомство, подъ егидата именно на когото станаха тия избори, да се постарая съ данни неопровержими да възстановя истината и да прѣдстави прѣдъ васъ истинската картина — че изборитѣ, които ние извършихме, за честъ на двѣтѣ коалирани партии, бѣха избори, каквито можеха да дадатъ само двѣтѣ партии, които искрено желаятъ и обичатъ свободата на тази страна, които милѣятъ за нея. Голословни твърдѣния азъ не ще; макаръ и да ви отрудня, азъ ще взема всички приведени факти, които се изнесоха съ цѣль да прѣдставятъ и нашия режимъ, чутъ-ли не, както онзи на 1903 г.; нѣма да говоря за онзи отъ 1908 г., който е по-близъкъ до васъ и съ който ще имаме пакъ случай да се сравняваме, който несравнено е много по-мекъ, е много по-добъръ отъ онзи на 1903 г., но искаха и насъ да приравнятъ въ всичко съ тия два режима.

Тукъ се авасираха данни — нѣкои голословни, нѣкои специфични, нѣкои конкретни. По голословнитѣ твърдѣния нѣма да се спирамъ: да кажешъ, че и ние сте правила насилія, че и вашитѣ режимъ е като другитѣ — то е голословно твърдѣние, но данни да дадешъ — това е сериозно твърдѣние и понеже се дадохъ нѣкои данни, азъ ще се спра върху тѣхъ.

Нѣма да говоря за рѣчта на г. Тончева, който бѣше първи ораторъ, понеже г. Тончевъ не намѣри

други данни, за да упрекне правителството, освѣтъ по избора въ Анхиало, но и всичкото, което той тукъ приведе, бѣше да се позове на контестацията на г. д-ръ Табурнова. Г. д-ръ Табурновъ е кандидатъ и съперникъ на нашия другаръ, г. Франгя, въ тая околия. Д-ръ Табурновъ и при други режими е пропадалъ въ Анхиало. Нѣма съмнѣние, че г. д-ръ Табурновъ е най-заинтересованото лице въ този изборъ тамъ, та неговото свидѣтелство прѣдъ единъ парламентъ, не подкрѣпено съ други по-сериозни данни, не може да служи за основание да се твърди нѣщо опрѣдѣлено, защото — както каза г. Тончевъ — неговата контестация е още въ сѣдлицето. Така щото, освѣтъ това позоваване на контестацията на г. д-ръ Табурнова, друго нищо не се каза отъ г. Тончева за избора въ Анхиало.

Но пакъ отъ него се подхвърли слѣдното: „Макаръ че не може да се обвини правителството въ нѣкои особени насилія въ изборитѣ, но понеже е имало арести въ тѣзи избори, то и туй правителство е правило изборитѣ както другитѣ правителства.“ На такъвъ аргументъ нѣма какво да се отговори, защото не посочва случаетѣ. Ще видимъ по-послѣ, какви арести сж правени, на които, може-би, се позовава г. Тончевъ, и ще видимъ доколко тѣ сж голословни и неоправдани.

Вториятъ ораторъ, г. д-ръ Радославовъ, който бѣше тѣй сжщо мекъ въ своитѣ изрази, който отдаваше нужната данъ, че сегашнитѣ борби сж станали по-мекко, че приѣомитѣ при тѣхъ били по-добри, казваше: „Вне уотрѣбихте сжщитѣ приѣоми, както другитѣ правителства“; нѣщо повече — той ми вмѣни въ грѣхъ двѣ или три нѣща, на които дължа да отговоря. Изпращалъ съмъ околийски началници въ извѣстни околии, съ цѣль да повлия на изхода на изборитѣ. Вѣроятно, г. Радославовъ е ималъ прѣдъ видъ изпратения отъ менъ въ Ловечъ — въ неговата избираателна околия — единъ приставъ отъ София, г. Баржмовъ.

Д-ръ В. Радославовъ: Да.

Министъръ А. Людскановъ: Но ако той не знае, азъ ще му спомена и за други нѣкои органи на административната властъ, изпратени въ други околии. Моятъ цѣль, г-да, не е била — на и ще видите, че не е могла да бѣде — да влия на изборитѣ съ изпращането на единъ административенъ чиновникъ въ Ловечъ. Изпратилъ съмъ въ Ловечъ г. Баржмова, единъ отъ Софийскитѣ пристави, на 12 августъ — значи 20-на дена прѣди изборитѣ — защото околийскитѣ началници, които е билъ дотогава такъвъ въ Ловечъ, г. Михо Каравасилевъ, си даде оставката, за да се кандидатира въ Ловечъ. Понеже гр. Ловечъ е едно отъ мѣстнитѣ мѣста за управление, тѣй като, отъ една страна, радославиститѣ тамъ претендиратъ да иматъ доста партизани, отъ друга — народняцитѣ и прогресиститѣ не бѣха въ пълна хармония, а азъ съмъ ръководителъ на вѣдомството, което именно произвежда изборитѣ и трѣбва да взема всички мѣрки, за да нѣма търкания, най-напрѣдъ между тия двѣ групи; на трето мѣсто, понеже и земледѣлцитѣ въ Ловечъ се кандидатираатъ и иматъ право да претендиратъ на голѣми агитации — тѣ винаги сж се борили въ Ловечъ и иматъ голѣми връзки тамъ — азъ избрахъ единъ съвсѣмъ вънкашенъ човѣкъ — не възложихъ управлението нито на единъ мѣстенъ човѣкъ, макаръ че можахъ да направя това — можахъ да назнача тамъ единъ околийски началникъ, когото желая, народнякъ или прогресистъ отъ Ловечъ, който поради това свое положение щѣше да познава много по-добъръ околията и щѣше да има много по-голѣми връзки съ една или друга група, или поне съ напѣти двѣ групи. Азъ, напротивъ, прѣдпочетохъ да прати тамъ единъ при-

ставъ отъ София, който, въ 20—22 дена, и гений да бжде, не може да обиколи и да запознае околията, а, слѣдователно, най-малко шансъ имаше той да попрѣчи нѣкому въ избора. Съ цѣль да се даде възможностъ въ Ловечъ, който е единъ мжчентъ за управление пунктъ — азъ го признавамъ — въ който винаги е имало голѣми мжчнотии при изборитѣ, съ цѣль, казвамъ, да може да се произведе изборътъ при най-голѣма свобода, да не се оплаква нито единъ, както пѣма нито едно оплакване, азъ избрахъ единъ човѣкъ, когото лично познавамъ, мой съгражданинъ отъ Търново, г. Баржмовъ, който е поставъ тукъ, въ София, и го командировахъ въ Ловечъ.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Той е стамболовистъ.

Министъръ А. Людскановъ: Може да е стамболовистъ, толкова по-добрѣ. Значи азъ пращамъ тамъ не единъ прогресистъ, не единъ народникъ — хайде да бжде стамболовистъ — пращамъ го въ Ловечъ, като безпристрастенъ човѣкъ да произведе избора. Азъ мисля, че г. Радославовъ, ако бѣше справедливъ въ своята прѣцѣнка, трѣбоваше да ми благодари, а не да намира укоръ въ това. Разбирамъ, ако да бѣхъ пратилъ единъ нашъ отчаянъ партизанинъ, който да прояви нѣщо въ избора, именно противъ д-ръ Радославовъ или която и да е друга група, тогава да дойде г. Радославовъ да ме обвини за това, да; но когато пращамъ единъ човѣкъ, когото днесъ наричатъ стамболовистъ — още по-добрѣ, че е така, азъ не му познавамъ боята, азъ го познавамъ като мой личенъ приятелъ — ако пращамъ единъ въикашенъ човѣкъ 18—20 дена прѣди избора, който пѣма физическа възможностъ нито околията да обиколи, нито хората да запознае, нито пъкъ да влияе въ избора, менъ ми се струва, че тукъ нѣма абсолютно нищо, което да дава право на когото и да е да каже, че тукъ се е гонило да се упражни нѣкакво въадѣйствие на избирателитѣ чрезъ административнитѣ органи.

Понеже г. Радославовъ говори само за Ловечъ — виждамъ, че е ималъ за цѣль да спомене само за Ловечъ — но азъ ще се спра и на други двѣ-три мѣста. И тамъ пратихъ пакъ отъ тукъ хора, се съ единствената цѣль да бждатъ въикашни на мѣстото хора и ги пратихъ въ още по-късо врѣме прѣди изборитѣ. Мога да спомена и слѣднитѣ случаи. Между нашитѣ приятели и народниците въ Ески-Джумая имаше малко търкане и съ цѣль, пакъ да прати единъ човѣкъ незантересованъ, единъ човѣкъ несвързанъ съ никоя група, азъ повикахъ околийския началникъ на работа въ министерството, а пратихъ отъ министерството единъ отъ старшитѣ подначалници, г. Спасичъ, пратихъ го на 2 септемврий, два дена прѣди избора. Който и да бжде въ два дена прѣди избора, не може да направя никакво опознаване съ хората, не може да влияе никому, а такава бѣше моята заповѣдъ, такава бѣше моето наставление, и туй се извърши. Мога да кажа и други подобни случаи, още два и три такива, по това е правено винаги съ цѣль, понеже моята работа бѣше най-напрѣдъ да гледамъ да нѣма никакво търкане между нашитѣ групи, да нѣма никакво оплакване отъ когото и да е; щомъ единъ началникъ виждахъ, че може да има поплъзване да дѣйствува вънъ отъ монтѣ инструкции, азъ го викахъ тукъ, въ София. Ами по-добро отъ това разпореждане може ли да има? Ами то е именно съ цѣль да попрѣча на който и да е органъ, който не ме е разбралъ добрѣ, да не му дамъ възможностъ въ врѣме на изборитѣ, да прояви своята воля, своето щение, а не онова, което азъ съмъ му внушилъ за свободата на изборитѣ.

Сжщото стана и въ допълнителния изборъ, който се произведе въ Каджакъйската секция, Добришко.

Тамъ бѣха монтирани групитѣ, тамъ имаше голѣмо брожение и околийскиятъ началникъ, като мѣстенъ, бояхъ се, че може да стане причина за нѣкоя неприятностъ, затуй азъ го повикахъ въ Варна по телеграфа и само четири дена прѣди избора пратихъ секретари на окръжния управителъ отъ Варна да завежда околията и да произведе избора. Вие виждате, г-да, отъ какви съображения съмъ се водилъ въ тия отстранения на надлжкнитѣ титуляри, като съмъ ги замѣствалъ врѣменно, и то въ много кратко врѣме прѣди изборитѣ, отъ хора, които азъ познавамъ, и отъ хора отъ централното управление.

Но г. Радославовъ ме упрекна и въ друго едно нѣщо, което азъ най-малко очаквахъ отъ него. Г. Радославовъ ми вмѣни въ грѣхъ, защо азъ съмъ обикалил въ I-та Търновска избирателна колегия.

Д-ръ В. Радославовъ: Въ Пловдивъ.

Министъръ А. Людскановъ: Въ Пловдивъ не съмъ билъ, г. Радославовъ.

Д-ръ В. Радославовъ: Сега го казахте!

Х. Поповъ: А въ Пещера?

Министъръ А. Людскановъ: И въ Пещера не съмъ билъ, г. Поповъ; въ Пловдивъ бѣхъ прѣди великото Народно събрание.

Х. Поповъ: Тѣй.

Министъръ А. Людскановъ: Прѣди обикновеното Народно събрание въ Пловдивъ не съмъ се спиралъ. Въ Пловдивския окръгъ, дѣто ставаха изборитѣ по пропорционалната система, не се спирахъ. Това е фактъ. Азъ, наистина, викахъ околийскитѣ началници и имахъ конференция съ тѣхъ, дадохъ имъ строги инструкции, а особено на тия въ двата окръга, дѣто ставаше опитъ съ една нова избирателна система, на която съмъ поклонникъ отъ 15 години, а не отъ днесъ, опитването на която азъ желяхъ да не се поквари ни най-малко; азъ не отидохъ въ Пловдивъ именно отъ съображението, което изтъкна сега г. Радославовъ, но трѣбоваше да отида въ Търново, и азъ отидохъ въ центроветѣ на цѣлата I Търновска избирателна колегия. Азъ самъ бѣхъ кандидатъ въ I-та Търновска избирателна колегия. Вие знаете, че азъ бѣхъ кандидатъ въ Търново за великото Народно събрание, моята околия, дѣто азъ отъ 15 години се боря и стѣпка по стѣпка се мѣча да печеля мѣсто, да печеля мѣгданъ, както се казва. Е добрѣ, за великото Народно събрание, азъ, министъръ на вътрѣшнитѣ работи, пропаднахъ въ Търновската околия. Това е най-голѣмо доказателство за васъ, за свободата на изборитѣ, това е небивало, може-би, събитие у насъ — министърътъ на вътрѣшнитѣ работи да пропадне въ единъ изборъ за великото Народно събрание въ своята избирателна околия.

П. Пешевъ: Петковъ, като министъръ, пропадна въ Севлиево.

Министъръ А. Людскановъ: А колкото за сегашнитѣ избори по пропорционалната система, ще по-торя, водимъ отъ сжщитѣ съображения, че въ I-та Търновска избирателна колегия, дѣто азъ бѣхъ кандидатъ и прѣвъ въ листата, мене трѣбоваше да чуятъ въ тая колегия, въ главнитѣ ѝ центрове. Кой може да ми запрѣти да сторя това и кой нѣма да ми вмѣни въ грѣхъ, ако не изпълня първия си дългъ? Съ какво право мога да искамъ отъ избирателитѣ отъ Габрово или Елена, Дръново или Севлиево, да ме избиратъ, ако азъ не се ява да имъ направя честъ? И за това сега да бжде упрекнуатъ! Ами вънъ отъ това събра-

жение, че азъ бѣхъ кандидатъ въ тая колегия и азъ водихъ листата, вѣнъ отъ туй, казвамъ, азъ имахъ и други съображения да отида, и не само единъ път, ами, може-би, трѣбваше и още единъ път да отида, защото трѣбва да призная за съжаление тукъ, че агитацията на демократитѣ, наши другари въ тая колегия, не бѣше лоялна. Менѣ ми казаха, напр., въ Севлиево — не съмъ чулъ рѣчитѣ нито на г. Малинова, нито г. Моллова, нито на г. Мушанова, когато тѣ сж проповѣдвали въ тая околия, не съмъ билъ на тѣхнитѣ рѣчи — но менѣ ме увѣриха хора, които нѣма защо да ме лъжатъ, че въ отговоръ на моята провѣда, че ние ще се помжчимъ да прокараме още прѣзъ тази сесия пропорционалната система за изборитѣ, г. Малиновъ, достопочтениятъ шефъ на демократитѣ, се е усъмнилъ въ това наше увѣрение, нѣщо повече — той е тукъ, ако не казвамъ истината, може да ме опровергае и азъ желая да чуя това — нѣщо повече, казвамъ, той е казалъ: „Защо г. Людскановъ не е казалъ коя пропорционална избирателна система тѣ приематъ? Ами това, което той ви е казалъ, то е само да ви заблуждава, защото има системи и системи на пропорционално прѣдставителство — зависи коя система ще въведатъ, и ако въведатъ една система такъвъ или онакъвъ, могатъ да осакатятъ принципа на пропорционалното прѣдставителство“. Така ми прѣдадохъ менѣ казаното отъ г. Малинова. Значи, г. Малиновъ, като клюмна съ глава утвърдително, това е вѣрно.

А. Малиновъ: Безспорно, въ такъвъ смисълъ съмъ говорилъ, г. министре, че има системи и системи.

Министъръ А. Людскановъ: Да, значи, това е право. И азъ трѣбваше да обяснявамъ какъ ще се внесе тази система, въ какво ще се състои тя. Туй е второто съображение, освѣнъ първото, че азъ съмъ кандидатъ. Казаха ми, че г. Молловъ и г. Мушановъ, които бѣха сжщо кандидати въ сжщата колегия — не ги упреквамъ — сж обикаляли селата, че и г. Ораховъ е ходилъ отъ село на село въ Севлиевската околия; казаха ми, че тамъ сж възстанали най-много противъ моята проповѣда за професионалното образование. Трѣбва да призная, че въ моитѣ рѣчи въ цѣла България азъ не се коснахъ нито до една личностъ отъ опозицията. Като развивахъ платформата на правителството, една голѣма частъ отъ моята рѣчь се касаеше до професионалното образование — азъ изповѣдвамъ това — и когато чухъ, че двама бивши министри на народното просвѣщение, като достопочтениятъ г. Мушановъ и г. Молловъ, възставатъ противъ професионалното образование и нѣкакъ си искатъ да изкаратъ, че то е една идея негодна, непригодна за България, даже неосъществима, азъ счетохъ за свой дългъ, понеже това е една отъ любимитѣ мои идеи — азъ работя за нея отъ 5—6 години, навсѣкждѣ съмъ говорилъ за нея — азъ счетохъ, казвамъ, за свой дългъ да отида именно въ онѣзи мѣста, където сж били г. Мушановъ и г. Молловъ и да говоря по този въпросъ. Съ това азъ отговарямъ на онѣзи господа, които казватъ, че ние сме били по стѣпкитѣ на нѣкои отъ опозиционнитѣ шефове; само тамъ, дѣто сж били тия господа — да, азъ бѣхъ, но другадѣ, никъдѣ. Г. Генадиевъ е ходилъ на много мѣста въ Търновския окръгъ, и въ първата, и въ втората колегия, но азъ не го слѣдѣхъ, това не ме интересуваше и никой другъ опозиционеръ не ме интересуваше, нито г. Пешевъ, нито г. Радославовъ. Но ако двама шефове, двама видни хора излѣзатъ и искатъ да порицатъ пропорционалната система, професионалното образование, че ние съ това лъжемъ обществото, че ние съ това проповѣдаме нелѣпости, че искаме да заблуждаваме общественото мнѣние,

мой дългъ бѣше, азъ, който проповѣдвахъ тия идеи, да отида да обясня това на избирателитѣ. (Ржкоплѣскане отъ болшинството) И направихъ това публично въ Севлиево отъ единъ балконъ, публично въ Габрово въ едно голѣмо здание, публично въ Дръново въ читалището, дѣто бѣше говорилъ прѣди обѣдъ сжщия денъ г. Мушановъ.

Като казахъ по-напрѣдъ една дума по адресъ на демократитѣ, че не бѣше толкова лоялна конкуренцията имъ, трѣбва да се оправдая прѣдъ васъ за това, трѣбва да подкрѣпя това си твърдение. Менѣ ми казаха, и ме заболѣ отъ това сърцето, че г. Мушановъ е държалъ въ Дръново твърдѣ непристоенъ езикъ не само противъ нашитѣ съюзници, народничитѣ, но и къмъ моя другаръ, г. Франгя; казалъ е нѣща, които азъ тукъ не мога да възпроизведа, които сж били одобрени отъ слушателитѣ му. Е добръ, като ми казаха това, азъ държахъ непрѣмънно да говоря въ Дръново, защото този градъ влизаше въ моята колегия. Азъ отидохъ и въ Елена, и мога да ви кажа другъ курioзъ. Тамъ ми казаха, че г. Молловъ, който е обиколилъ всичкитѣ села въ Еленско, въ Елена се е домогвалъ съ други срѣдства за борба противъ насъ, именно той си е послужилъ съ разтурването на Софийския градски съвѣтъ — за което ще стане дума подиръ малко — за да докаже, че ние съ това сме посѣгнали на общинското самоуправление по начинъ небивалъ, по начинъ некачествимъ. Азъ не взехъ думата въ Елена по този въпросъ, понеже тамъ се научихъ, че единъ социалистъ му билъ отговорилъ: „Г. Молловъ, Вие ни говорите за Софийския градски съвѣтъ. Кой го разтури? Вашиятъ братъ“. Понеже въ състава на Софийския окръженъ сѣдъ, който се е произнесълъ по разтурването на Софийския градски съвѣтъ е влизалъ братътъ на бившия министъръ г. Молловъ, който се е клелъ, че ще раздава правосъдие, а при това е и несмѣняемъ сѣдия, оня социалистъ-агитаторъ му е казалъ: „Питайте Вашия братъ въ София, който е далъ клетва да раздава правосъдие — защо обвинявате за това сега правителството, което е на властъ“? И моятъ отговоръ стана излишенъ. Този отговоръ бѣше най-справедливъ. Когато единъ бившъ министъръ си позволява да туря въ съмнѣние мотивитѣ на единъ сѣдъ, какъвто е Софийскиятъ или който и да е другъ, за едно свое дѣйствиe, какво може да му се отговори? Много право му е казалъ социалистъ-агитаторъ: „Питайте Вашия братъ, роденъ братъ, който е раздавалъ туй правосъдие въ София“. Ето, г-да, причинитѣ, по които азъ счетохъ за свой дългъ да обиколя I-та Търновска избирателна колегия, за да изтъкна, какво разбираме ние подъ пропорционална система, какво разбираме ние подъ професионално образование, какво мислимъ ние за подобрението на тази страна, ако бждемъ удостоени съ вота на българския избирателъ. (Ржкоплѣскане отъ болшинството)

Г. Мушановъ, като не намѣри отъ тая трибуна друго важно нѣщо, за да възстава противъ нашитѣ агитации — казвамъ наши, като разбирамъ и ония на нашитѣ партизани, за които, впрочемъ, ние не сме отговорни — се позова на нѣкакво си въззвание, направено отъ г. Пецова въ Габрово, въ което въззвание той въ една неблагоприятна форма, прѣдставилъ демократитѣ и респективно бившия министъръ на вътрѣшнитѣ работи. Макаръ че това нѣщо не се касаеше до правителството — дължа да заявя тукъ, че агитациитѣ на нашитѣ партизани не ни ангажирватъ — но азъ одобрявамъ всѣки агитаторъ, всѣки партизанинъ, който си лази правата, който се бори за своята кандидатура. Затуй добръ е направилъ г. Пецовъ, безъ да зная неговото обявление какво е, добръ е направилъ, че се е борилъ по оня начинъ, по който той е разбиралъ, че се бори честно. Нему му платили демократитѣ — и тѣ сж въ правото си. Г-да, азъ си дадохъ трудъ да

прѣгледамъ едно французско издание, което е за изборитѣ въ Франция, произведени въ 1910 г. На простъ езикъ го казватъ: Le Barodet, а официално: Professions de foi programmes et engagements electoraux. То е единъ сборникъ отъ избирателни въззвания отъ 1.200 страници. Който отъ васъ е билъ въ Европа, той знае, когато дойде избирателниятъ периодъ, съ какви обявления и съ какви плакарди, съ какви избирателни реклами се пълнятъ публичнитѣ мѣста. Това е сръдство за борба. Нѣкой път може да минава границитѣ на позволеното — затова има законъ. Но именно, защото борбата е словесна, защото борбата е на убѣждението, всѣки единъ кандидатъ изпълнява дълга си, както той го разбира. Тукъ, прѣдъ себе си, азъ имамъ една пощенска карта, издадена въ Швейцария за изборитѣ за националния съвѣтъ. (Показва картата) На едната страна прѣдставлява мажоритарната система, а на другата — пропорционалната. Тя е пощенска карта на дружеството за въвеждане на пропорционалната система въ Швейцария за изборитѣ на националния съвѣтъ. Тукъ имамъ и цѣль единъ вѣстникъ „Progrz-Zeitung“ — вѣстникъ на пропорцията, издаванъ за сжщата цѣль, който е пълненъ съ подобни картини, за да убѣди населението и избирателитѣ за своята кауза при изборитѣ въ 1910 г. Сега, когато бѣхъ въ Швейцария, ми дадоха тия нѣща. Хората си служатъ съ печатното слово, както го разбиратъ. Тукъ, въ вѣстника, се прѣдставлява мажоритарната система съ картини и извѣстни партии, които сж за нея, се визиратъ, а други — които сж за пропорционалната система — се славославятъ, и никой никога не е помислилъ да направи въпросъ, че хората сж си служили съ тия печатни произведения. Ами че това е сръдство за борба. И ако това г. Пецовъ е направилъ въ Габрово, толкова по-добъръ за него. Азъ се спрѣхъ на тоя маловаженъ фактъ, за да ви кажа, че г. г. демократитѣ трѣбваше да бждатъ поне толерантни спрѣмо насъ и да не се спиратъ на такива маловажни факти и да ги изтъкватъ.

Достопочтениятъ г. Малиновъ изтъкна пъкъ едно писмо, което азъ съмъ писалъ до градския съвѣтъ тукъ, като цитира и нумера и датата му, и искаше да ме упрекне, като-че-ли азъ съмъ упражнилъ нѣкакво давление върху градския съвѣтъ или съмъ искалъ бо'зна какво съ него. Какво е това писмо? Подвеждатъ подъ отговорностъ градскитѣ съвѣтници тукъ — за това ще стане дума по-нататъкъ, когато ще ви обясня по-подробно — съставятъ имъ се три акта отъ финансови чиновници, и тѣ даватъ отговоръ, обяснения на тия актове. Това е тѣхно право. Но тѣ, съвѣтниците, рѣшаватъ да публикуватъ на градски разоски както онова, което е констатирано въ официалнитѣ ревизионни актове, така и тѣхнитѣ отговори. Азъ, като министъръ на вътрѣшнитѣ работи, който контролирамъ рѣшенията на градския съвѣтъ, по отношение харченето на парата на гражданитѣ, не дадохъ своето съгласие, и казахъ: „Това се отнася частно до г. г. съвѣтниците; тѣ иматъ сръдства и ако желаятъ, нека го публикуватъ както щатъ, но да публикуватъ своитѣ оправдания на сръдства на градския съвѣтъ, азъ не се съгласявамъ“. И ми се струва, че никой гражданинъ, софийски избирателъ, нѣма да ме упрекне, че съмъ нарушилъ правата нѣкому; напротивъ, ще ми каже, че азъ съмъ запазилъ кесията му. А това е, което искахъ да направя. И то се възведе противъ мене тукъ като обвинение, понеже нѣмаше друго по-сериозно. Ами че азъ трѣбваше да бжда упреknатъ, ако бѣхъ направилъ противното.

Това сж обвиненията, г-да, на г. Малинова.

Г. Мушановъ говори и по други въпроси, за които ще стане дума по-ослѣ. Ще кажа за г. Малинова, че той бѣше единъ отъ най-безпопаднитѣ критици на нашето министерство. Вие чухте отговоритѣ, които

му се дадоха отъ нашия шефъ на кабинета на всичкитѣ му обвинения или, по-право, на всичкитѣ му запитвания. Г. Малиновъ, като ни вмѣлява, че нашиятъ кабинетъ е направилъ нѣкакви отстъпления, е далъ нѣкакви привилегии и пр. на чужденцитѣ, искаше да прѣдстави въ неблагоприятна форма нашето положение като министри искаше да каже, че не сме умѣли да запазимъ интереситѣ на България. Г. Гошовъ му отговори. Но г. Малиновъ се нахвърли върху насъ и върху Министерството на вътрѣшнитѣ работи. Той каза — и това ми бѣше много обидно да чуя отъ него — че азъ съмъ възкресилъ шайкаджилъка. Тѣзи сж думитѣ, които каза. За доброто въ тая страна, въ която ние се мѣчимъ, шайкаджилъктъ да стане едно архивно дѣло, едно жалко възпомяние отъ миналото, азъ трѣбва да релевирамъ и това обвинение. Шайкаджилъктъ нѣмаше никъдъ, г-да, нито по изборитѣ за великото Народно събрание, нито по ония за обикновеното. Никой не може да каже, че е имало шайкаджилъкъ. Но какво направи г. Малиновъ? Той взе единъ инцидентъ въ Пловдивъ по градскитѣ избори, даже не по тѣхъ, а единъ инцидентъ, станалъ съ единъ отъ помощницитѣ на пловдивския кметъ, и единъ инцидентъ, станалъ тукъ, въ София, прѣди изборитѣ за градски съвѣтници, и тѣзи инциденти възведе въ цѣла една система и обвинения противъ насъ, като каза: „Г-да, вие измѣнахте изъ архивата едно забравено старо сръдство на борба — шайкаджилъка“. Въ какво се състояха двата тѣзи инциденти, които г. Малиновъ взе за капиталъ да ни обвинява въ шайкаджилъкъ — едно отъ най-тежкитѣ обвинения, които ни се хвърлиха? Единъ отъ помощницитѣ на кмета въ Пловдивъ ималъ лични свои неприязни, както може да ги има всѣки единъ отъ насъ, и тия лични неприязни една вечеръ се саморазправили съ него по улицитѣ. Понечихъ телеграми отъ Пловдивъ отъ него и отъ други лица. Наредихъ нужното и нашата полиция, администрацията, си изпълни дълга. Тукъ прѣди изборитѣ за градски съвѣтници, г-да — не за народни прѣдставители — е станалъ единъ инцидентъ между тѣсни и широки социалисти; станалъ е въ четвъртъкъ въ навечерието на изборитѣ, прѣди изборитѣ за градски съвѣтници. Е добръ, и отъ това г. Малиновъ взе поводъ, за да ни обвини въ шайкаджилъкъ. Азъ, като чухъ, че вечеръта въ четвъртъкъ е станала нѣкаква неприятностъ по улицитѣ, още тогава наредихъ да ми се донесе точно, какво е станало и да се взематъ всички мѣрки, щото, който и да бжде той, който би се помжчилъ да попрѣчи на изборитѣ, на правата на избирателитѣ въ София, веднага да бжде арестуванъ, да му се състави надлежниятъ актъ, съ една дума, да се взематъ всички мѣрки, за да могатъ избирателитѣ да изкажатъ свободно волята си. Отъ дознанието, което се произведе, понеже това се води вече отъ прокурора — до прокурора имаше подадено заявление отъ една отъ пострадалитѣ страни — излиза, че въ четвъртъкъ вечеръта, ако се не лѣжа на 15 септември, много по-късно отъ изборитѣ на Народното събрание — на 18 имаше избори за градски съвѣти — въ четвъртъкъ вечеръта, казвамъ, подиръ едно събрание отъ тѣснитѣ социалисти, широкитѣ и тѣснитѣ се сбили на улицата. Това, нѣма съмнѣние, бѣше неприятно за полицията, понеже седемъ души отъ стражаритѣ, които отидоха да разтърватъ тия двѣ тѣлипи, пострадаха отъ това сбиване. Азъ питамъ сега г. Малинова, може ли за една случка въ единъ голѣмъ градъ, като София, дѣто тѣсни и широки социалисти сж така настървени — а подобни сцени може да се случватъ всѣки единъ день — може ли, казвамъ, той, който е управлявалъ до вчера, който стои като шефъ на една партия, да възведе отъ това едно обвинение противъ мене, като шефъ на полицията, въ шайкаджилъкъ, и още повече, не да го каже въ нѣкой вѣстникъ, ами да излъже публично

тукъ, прѣдъ васъ и насъ, и да ни го хвърля въ очитѣ? Азъ най-малко очаквахъ това отъ г. Малинова.

Но, г-да, това ще го мина, ще го простимъ, обаче, азъ нѣма да простя на г. Малинова, дѣто той постоянно твърди, че ние сме правилни изборитѣ за обикновеното Народно събрание съ насилно. Той иска да изкара, че ако днесъ тукъ липсватъ двѣ групи отъ крайната лѣвица, за това сме ние виновни, г-да, то е било въ слѣдствие нашата система на избори, то е било, както каза единъ достопочтенъ народенъ прѣдставителъ, въ слѣдствие „тероръ въ изборитѣ“. За тероръ нѣма да говоря; г. Гешовъ ви говори по това. Той ви каза, че колкото той достопочтенъ прѣдставителъ бѣше тероризиранъ тукъ, толкова той е билъ тероризиранъ и въ изборитѣ. Но г. Малиновъ указа на единъ фактъ: на отсъствието на двѣтѣ крайни лѣви групи въ камарата. „Вие сте виновни, дайте отговоръ на това“. Азъ съмъ длъженъ да се спра на това и да дамъ отговоръ. Кои сж двѣтѣ групи, които липсватъ? Социалистичѣ и радикалъ-демократичѣ. За социалистичѣ се говори доста подробно защо не дойдохъ. Защото тѣ нѣматъ голѣми връзки съ народа — широката маса. Тѣ иматъ връзки между работническата класа и понеже сж раздѣлени на двѣ групи, още не сж достигнали дотамъ, да могатъ да иматъ депутати тукъ. При другата изборна система — пропорционалната — която ние ще въведемъ заедно съ вашата помощ по-послѣ, нѣма съмнѣние, и тѣ ще бѣдатъ прѣдставени. По-важната група, която тукъ не е прѣдставена и за която виждамъ, че г. Малиновъ толкова милѣ, по която тѣй сѣщо не бѣше прѣдставена и въ негово време прѣвъ 1908 г., е радикалъ-демократическата. И на това трѣбва да дамъ обяснение. Азъ нѣма да цитирамъ друго, освѣнъ думитѣ на самитѣ радикали, за да ви убѣдя най-добрѣ, кой е виновенъ за неидването имъ тукъ. Радикалъ-демократичѣ иматъ претенция, че тѣ иматъ връзки само въ извѣстни околии: въ I и II Видинска, въ Бѣлоградичката и Панагюрската. Другадъ не можахъ да намѣря писано по тѣзи избори; намѣрихъ въ тѣхния органъ „Демократически прѣгледъ“, кн. VIII, октомврийската книжка, съ перото на г. Влайкова, кандидатъ въ Бѣлоградчикъ, най-заинтересованиятъ въ случай, който има най-голѣмо право да претендира и да ни обвинява, че ние сме провалили кандидатурата му. Азъ ще ви цитирамъ тукъ, какъ той обяснява пропадането си въ бѣлоградчикския изборъ, за да видите, че правителството абсолютно не може да бѣде виновно за неговия неуспѣхъ.

Интересно е, че г. Влайковъ, като почва своята статия, подписана отъ него подъ надсловъ: „Единъ късъ отъ послѣдната изборна борба“, казва: (Чете) „Резултатитѣ отъ послѣдната изборна борба възбудиха и възбуждатъ редъ жизнени въпроси. Напр., защо и какъ можа коалиционното правителство да спечели почти навредъ? Защо и какъ така опозицията почти навредъ изгуби изборитѣ? Защо и какъ пѣкъ окончателно пропаднаха крайнитѣ лѣви партии, въ тѣхното число и радикалната партия?“ Самъ задава тѣзи категорични въпроси. (Продължава да чете) „За да отговорятъ на тия въпроси, журналистичѣ обикновено разглеждаха изборната борба общо, за цѣлата страна. При такава общо разглеждане, зрителното поле твърдѣ много е широко, та характернитѣ особености не могатъ да се обхващатъ отъ погледа“ — както правитѣ господата отъ лѣвицата сега — „затуй и отговоритѣ на поставенитѣ въпроси бѣха повече въ общи думи“. Г. Влайковъ казва, че нѣма да направи така, че ще вземе бѣлоградчикския изборъ и ще се установи на него. И взема, и почти въ двѣ десетки страници подробно разглежда всичко. И какво излиза отъ този обзоръ, отъ неговото самопризнание? Инализа слѣдующето: (Чете) „И народняцитѣ и прогресис-

титѣ имаха наистина връзки и влияние въ Бѣлоградчикската околия, прѣди още да дойдатъ на властъ“. Той признава това, единъ фактъ, който твърдимъ и ние. По-нататѣкъ изчислява въ 1908 г., когато се произведоха избори, колко гласове сж получили тѣ и колко гласове сж получили народняцитѣ. И като сравнява сегашното положение на тѣхната партия, намира, че тя е сполучила да спечели въ продължение на цѣлата имъ прѣдизборна агитация и въ тоя периодъ, отъ 1908 г. досега, едва около 200 души. И обяснява въ заключението си така: (Чете) „Но, макаръ, въ сравнение съ по-рано, да има сега повече организации, макаръ нашитѣ организации, въ сравнение съ тия на другитѣ партии, да сж по-много и по-здрави, сѣ пакъ селата съ такива наши организации сж малко въ сравнение съ общото количество на селата въ околията. Както вече се каза по-рано, грамадното множество отъ селата сж такива, въ които не само ние нѣмаме организации и здрави връзки съ населението, но нѣматъ такива и никои отъ другитѣ партии“ — интересенъ фактъ, който той признава самъ. Колко сж били избирателитѣ въ тая околия сега, въ послѣднитѣ избори? Записанитѣ избиратели сж 9.984 души; гласоподаватели сж 5.170 души. Избрани сж: г. г. Киро Пановъ отъ коалицията, съ 2.957 гласа; Коста Стефановъ, съ 1.976 гласа; пропаднали кандидати, пакъ отъ коалицията отцѣпници — Живко Ивановъ, народнякъ, е получилъ 1.178 гласа и Живко Еленковъ, прогресистъ — 883 гласа; пропадналиятъ отъ опозицията г. Тодоръ Влайковъ — 1.050 гласа по-малко и отъ отцѣпника народнякъ; Никола Савчевъ — 1.067 гласа, Раде Радевъ, който играе въ този изборъ роля — ще видите — 961 гласа и пр. нататѣкъ по-малко.

Г. Влайковъ, прочее, на първо мѣсто признава, че прогресистичѣ и народняцитѣ въ тази околия иматъ тоже връзки и не отсега, откато сме на властъ, а отъ много по-рано; на второ мѣсто г. Влайковъ признава, че тѣхната организация, макаръ да е работила много и дълго време, има много малко организации въ тази околия, сравнително многото общини и села, които има; на трето мѣсто г. Влайковъ признава, че демократичѣ сж нѣмали връзки, че изборитѣ въ 1908 г. ги дължатъ на влиянието на властта и за послѣднитѣ избори сж получили само 20 гласа. (Ржоплѣскане отъ болшинството)

Но г. Влайковъ придава особено значение на слѣдующия фактъ, и казва така: (Чете) „Единъ опозиционенъ агитаторъ въ услуга на правителството“. Г. Радевъ, радославистъ, сегашенъ помощникъ кметъ въ София, бѣше и той кандидатъ въ Бѣлоградчикъ; и г. Влайковъ казва за него така: (Чете) „Кандидатиралъ заедно съ единъ селянинъ отъ страна на либералната партия въ Бѣлоградчикската околия, той си бѣ поставилъ за цѣлъ да се бори по срѣщу властующитѣ партии, които още при изборитѣ за великото Народно събрание проявиха въ околията своето голѣмо надмощие, а главно срѣщу радикалитѣ. Въ своитѣ агитационни рѣчи той не е говорилъ нищо нито за платформата, нито за цѣлата на правителството; той дори е прѣпоръчвалъ на избирателитѣ да гласоподаватъ за правителственитѣ партии, защото тѣ били днесъ най-силнитѣ“. Слѣдъ това г. Влайковъ прави отцѣпка, колко гласове е получилъ Раде Радевъ и намира, че е получилъ 960 гласа. „По този начинъ г. Радевъ сполучи да добие 960 гласа, додѣто неговиятъ другаръ-селянинъ е получилъ само 214 гласа; значи — казва г. Влайковъ — 746 гласа е получилъ въ коалиция съ правителството“. Значи, г. Радевъ е далъ 746 гласа на нашия кандидатъ. Нашитѣ кандидати сж раздѣлени. Г. Киро Пановъ е получилъ 1.000 гласа по-много отъ Коста Стефановъ. Г. Раде Радевъ е далъ свои 746 гласа.

Ако вземемъ тоя фактъ тѣй, както го изтъква г. Влайковъ и прибавимъ къмъ онова, което ние и

вземемъ само народняцитѣ, които сж по-силната партия тамъ, както самъ г. Влайковъ признава, защото когато сж правени изборитѣ въ 1908 г. народняцитѣ сж получили тогава около 900 гласа, а радикалитѣ по-малко; като прибавимъ къмъ тия 900 гласа, които народняцитѣ имали още отъ старо врѣме, прѣди избора, прѣди да дойдатъ на власт, и които сега сж задържали и тия, които г. Радевъ е далъ, ето ви резултатъ, безъ никакви насилия отъ никаква власт въ околията. Но г. Влайковъ туря още една причина за това, и ето какво той казва: (Чете) „При изборитѣ прѣзъ 1903 г., произведени отъ кабинета Рачо Петровъ — Петковъ, въ Бѣлоградчишката околия спечели изборитѣ коалиционната листа на радикали и народняци (единъ радикалъ и единъ народнякъ). Прѣзъ 1908 г. при изборитѣ, произведени отъ демократическото правителство, сж грамадно болшинство спечели демократическата листа; и народняци и радикали, които имаха отдѣлни листи, изгубиха — народняцитѣ имаха сръдно 918 гласа, а радикалитѣ 708“. Но г. Влайковъ признава и друго, за което азъ му благодаря. Той казва, че въ тая околия има единъ добъръ околийски началникъ — той му придава извѣстно влияние — като казва, че (Чете) „Околийскиятъ началникъ въ Бѣлоградчикъ е бившъ основенъ учителъ, дори бившъ образцовъ учителъ и бившъ редакторъ на едно популярно обществено-педагогическо списание“.

Е добръ, такъвъ единъ околийски началникъ, който е издавалъ едно списание, който е билъ примѣренъ учителъ, който има връзки, само съ туй свое влияние, нѣма съмнѣние, е допринесълъ нѣщо на листата. Но ясно е за г. Влайкова и важно е, че, на първо мѣсто, въ всички села, или въ повечето, тѣ нѣматъ организации — какъ ще получатъ тогава гласове? На второ мѣсто, по-силни отъ тѣхъ въ 1908 г. сж били народняцитѣ; на трето мѣсто, ние сме власт, имаме единъ добъръ околийски началникъ, който има голѣми връзки съ населението. Въ какво насилне, тогава, ще ни обвини, кой и да е, че днесъ г. Влайковъ не е между насъ тукъ? Ами че за г. Влайкова изборътъ не можеше да има другъ изходъ; той изходъ бѣше най-естественитъ. Прочее, г-да, вие виждате, че изгубването на избора въ Бѣлоградчикъ, дѣто сж заинтересовани радикалъ-демократитѣ, както тѣ сами обясняватъ, се дължи не на насилия на властта, а на тѣхната слабостъ, на неорганизираността на тѣхнитѣ бюра и, нѣма съмнѣние, на положението на властта като власт. Ето ви, прочее, едно категорическо опровержение на голословнитѣ твърдения на г. Малинова, че ако днесъ радикалъ-демократитѣ и социалиститѣ не сж тукъ, ние сме били виновни.

Но, г-да, азъ ще ви кажа още отсега, че една отъ причинитѣ, дѣто е толкова голѣмо болшинството тукъ, а толкова малко меншеството, е самата изборна система — мажоритарната. Да не си правимъ илюзии. Една отъ причинитѣ, която всички вие, трѣбва да ви застави — казвамъ думата „застави“, голѣма дума, нарочно, за да подчертая моята идея, която трѣбва да ни накара да гласуваме за пропорционалната система — е непрѣмънно този нещастенъ резултатъ на тая мажоритарна система, която дава всичко или нищо на една партия. Що имате вие тукъ? Вие имате прѣдставители само на двѣ групи, или по-право само на една, понеже днесъ сме наедно. Е добръ, ние нѣмаме претенцията — азъ, като министъръ на вътрѣшнитѣ работи, ви заявявамъ — че ние нѣмаме съразмѣрно такова грамадно болшинство въ българския народъ. (Ржкоплѣскане отъ болшинството) Но ако нѣма други групи прѣдставени тукъ, не сме ние виновни за това, не сж нашитѣ приеми виновни, но виновна е мажоритарната система. Но това не е само у насъ; това е накарало и други страни да направятъ сжщото като насъ, да

измѣнятъ системата си само затуй, защото главно виновна е за това именно мажоритарната система. И въ Англия, и въ Белгия, и въ Холандия, и въ Франция, дѣто системитѣ сж мажоритарни — въ Белгия до недавна бѣ мажоритарна — резултатитѣ сж били ужасни и неправдата отъ системата е била въпиюща, и това е накарало белгийцитѣ да прѣмахнатъ старата система. Сжщото е и въ Швейцария. Азъ тукъ имамъ данни, които мисля другъ пътъ, при другъ случай, когато ще разглеждаме надлежния законопроектъ, да ви ги цитирамъ; но, за да не бѣда обвиненъ въ голословие, ще се спра само на нѣкои отъ тия факти. Има едно изброяване, направено отъ г. Маджарова, синъ на нашия добъръ приятелъ г. подпрѣседателитъ, въ една притурка на в. „Миръ“ отъ 6 ноември. Той взема послѣднитѣ избори въ България, различава ги окръгъ по окръгъ, и изчислява какъвъ щѣне да бѣде съставътъ на Народното събрание, ако бѣше въведена пропорционалната система въ всичкитѣ окръзи. Споредъ неговитѣ изчисления ще видите, че въ всѣки окръгъ, ама въ всѣки окръгъ щѣхме да имаме една доста сериозна оппозиция. За да не ги изброявамъ — вие можете да ги намѣрите — азъ ще чета заключението му. То резюмира положението, което поддържамъ прѣдъ васъ. Той казва: (Чете) „Въ резултатъ отъ гласувалитѣ половинъ милионъ избиратели, подали сж гласа си за народно-прогресивната коалиция 183.217 избиратели; ...

К. Попкръстевъ: Има грѣшка — 280.000 сж.

Министъръ А. Людскановъ: Да, да, 283.217. — ... за земеделѣшитѣ — 72.054; за радославиститѣ — 41.981; за демократитѣ — 29.062; за стамболовиститѣ — 29.259; за социалиститѣ (тѣсни) — 12.999; за радикалитѣ — 12.916; за социалиститѣ (широки) — 12.701; за тончевиститѣ — 7.204. Слѣдователно 213-тъ мандата се разпрѣдѣлятъ както слѣдва: народняци и прогресисти 142 — а не 190, както сме; земеделѣщи 31 — а не 4; радослависти 16 — виждате ги колко сж — демократи 9; стамболовисти 8; социалисти (широки) 3; радикали 2; социалисти (тѣсни) 1; тончевисти 1“. Ако системата не бѣше мажоритарна у насъ, свѣсѣмъ другъ щѣше да бѣде съставътъ на Народното събрание. Той щѣше да бѣде по-справедливъ, той щѣше да бѣде напълно споредъ волята на българския народъ. Но какво сме виновни ние, които правимъ изборитѣ по една система, осветена съ законъ, ние, които вземаме актъ отъ този несправедливъ начинъ на прѣдставяне българскитѣ избиратели и готвимъ за това единъ новъ избирателенъ законъ? Какво сме виновни ние, за да ни обвиняватъ и да прѣдставляватъ нашитѣ избори за несправедливи? Ние изпълнихме своя дългъ, както го разбирахме, и вѣрваме, че тѣй го разбира и общественото мнѣние. Но системата е такава и затуй дава такива резултати. Ние сами, ако питате, сме недоволни, защото, ако камарата се състои отъ прѣдставители само на една партия, тя вече не е истинско Народно събрание, тя се обръща въ партиентъ клубъ. Наистина, партияитѣ, които управляватъ, трѣбва да иматъ болшинство въ парламента, за да могатъ да управляватъ, но ефикасенъ контролъ ще има само тогава, когато има оппозиция отъ всички течения или поне отъ главнитѣ въ нашата страна. И правилно е казалъ Гладстонъ: „И най-крайната и най-революционната идея трѣбва да намѣри своето мѣсто въ Народното събрание, а не вънъ на улицата“. Тукъ е грѣмотводътъ и за най-крайнитѣ идеи, а не улицата. Ето защо, макаръ и да имаме такова голѣмо болшинство, азъ самъ казвамъ, че това болшинство не ни задоволява. Но такава е нашата изборна система. И ще бѣда щастливъ, ако, който и да бѣде той, произведеше бѣдѣшитѣ избори по една

нова система, по-справедлива, каквато е пропорционалната система. Но това ще зависи само отъ васъ. (Ръкоплъскане отъ болшинството)

Г-да, азъ бихъ ви цитиралъ и други държави, за да видите, че сжщото положение не е само у насъ, че сжщата мажоритарна система дава такива-же резултати навсѣкждѣ, дѣто тя е въ сила. Ще ви отегча малко, но за да не бѣда голословенъ, и за да видите, че законитѣ даватъ навсѣкждѣ еднакви послѣдствия, ще ви приведа нѣкои примѣри. Въ Холандия прѣзъ 1866 г. съ 47.613 гласа либералитѣ получиха 47 депутати, а съ 53.826 гласа консерваторитѣ получиха само 39 депутати. Въ Англия, въ изборитѣ, които доведоха падането на Гладстоновия кабинетъ, такова важно събитие, като падането на единъ кабинетъ, министерството, именно това, което прави изборитѣ, макаръ и да имаше 1.436.000 гласа, получи само 296 депутати, а консерваторитѣ, които имаха 1.112.000 гласа — не 1.436.000 — получиха 356 депутати; 296 срѣщу 356 — съ една четвъртъ почти по-малко депутати отъ консерваторитѣ. И този изборъ рѣши сѣдбата на Гладстона по едно врѣме, когато сѣдбата на България висѣше на косъмъ, прѣди руско-турската война. Сжщото е и въ Швейцария, въ кантона Тесенъ, дѣто, поради тази именно несправедливостъ въ закона, стана революция, която прѣдизвика въвеждането на новата избирателна система. Въ тоя кантонъ, въ изборитѣ, станали прѣзъ 1890 г., консерваторитѣ съ 12.783 гласа получиха 77 прѣдставители въ кантоналния съвѣтъ, а либералитѣ съ 12.166 гласа получиха само 35 прѣдставители — при равни гласове, за единитѣ 77, а за другитѣ 35 прѣдставители. Това даде поводъ да стане цѣло смущение въ кантона и да дойдатъ федерални войски да усмиряватъ възстаницитѣ, но се въведе новата система, която е най-справедливата. Въ Белгия, въ общитѣ избори, станали прѣзъ 1890 г., несправедливостта на които прѣдизвика реформата, либералитѣ съ 42.058 гласа получиха само 52 депутати, а католицитѣ съ 35.501 гласа получиха 72 депутати. Въ изборитѣ прѣзъ 1886 г. бѣше сжщото. Въ изборитѣ прѣзъ 1888 г., дѣто имаше да се избиратъ 46 депутати, понеже тамъ се избиратъ по половина, католицитѣ съ 24.165 гласа получиха 44 мѣста, а либералитѣ съ 23.484 гласа получиха само двѣ мѣста — сжщия резултатъ, който имаме тукъ. Е, моля ви се, г-да, при такова положение на мажоритарната система, кой смѣ да вдигне рака и да каже, че понеже резултатитѣ сж такива, ние сме направили изборитѣ съ насилие и пр., ако нѣма други данни, разбира се.

Но, г. г. народни прѣдставители, азъ отивамъ по-нататъкъ. Г. Малиновъ ни въведе тоже голѣми обвинения и по други въпроси. Той се спрѣ на този фактъ, че ние сме назначили много чиновници, че ние сме почти разстроили вѣдомствата. Той се позова особено на Министерството на търговията и земледѣлието, като посочи на Земледѣлската банка и на горското дѣло. По горското дѣло моятъ другаръ г. Христовъ ще ви каже повече, когато се гледа бюджетътъ и когато се гледа неговиятъ законъ за горитѣ. Дотогава, обаче, за да не остане г. Малиновъ безъ отговоръ, азъ взехъ данни положителни за ония уволнения и назначения, направени отъ нашитѣ прѣднестественни и малко по-рано — защото тукъ се сравняваха три режима: отъ 1903 г., отъ 1908 г. и нашия. По Земледѣлската банка имамъ данни за всичкитѣ служби, но ще цитирамъ най-главнитѣ, най-важнитѣ служби — началницитѣ на банковитѣ клонове и счетоводителитѣ. Ще ви цитирамъ тукъ това, което е станало отъ по-прѣднитѣ режими и отъ насъ, за да видите, г-да, каква е разликата. Най-напрѣдъ ще ви цитирамъ изобщо даннитѣ за уволненитѣ и назначенитѣ чиновници, а послѣ специално за тия два вида чиновници. Азъ

имамъ данни за всички години, отъ 1903 г. досега: за 1903 г., когато стѣпи режимътъ на народно-либералитѣ и за 1908 г., когато дойде режимътъ на демократитѣ. Въ 1903 г. сж били уволнени 192 чиновници и служащи, а сж били назначени 381. Ще кажа, че тѣ сж продължавали тѣзи назначения и уволнения и прѣзъ слѣдующитѣ години до прѣчистването на цѣлия персоналъ. Така, прѣзъ 1904 г. сж били уволнени 212 души, а назначени 458 — числото на назначенитѣ е двойно повече отъ това на уволненитѣ, и пр. Ще дойда на 1908 г. — при режима на демократитѣ. Въ 1908 г. демократитѣ сж уволнили 368 чиновници, а сж назначили 635. Въ 1909 г. уволнили сж 264, а сж назначили 267, въ 1910 г. уволнили сж 190, а сж назначили 166. Ние сега, откато сме на власт до днесъ, сме уволнили 176 чиновници, а сме назначили 280; нѣкои отъ тѣхъ сж прѣназначени. Така щото, сравнете нашия режимъ съ двата прѣдни режима, и вие ще видите, че уволненията и назначенията сж наполовина. Това ли е обвинението, което ни се хвърля отъ г. Малинова? И ние сме двѣ коалирани партии, та при числото на кандидатитѣ за чиновници, на демократитѣ и стамболовиститѣ днесъ ние трѣбваше да имаме двойно повече. Ако тѣ правѣха уволнения и назначения, трѣбваше нашитѣ уволнения и назначения да бѣдатъ двойно повече, понеже силитѣ сж двойни, комплектътъ на кандидатитѣ е двоенъ. Ние виждаме, обаче, обратното. Не само че уволненията и назначенията не сж двойно повече, ами сж наполовина по-малко, значи четири пѣти по-малко, отколкото при демократитѣ. Ето нашитѣ уволнения и назначения, за които ни се хвърля обвинение, именно отъ ония, които направиха четири пѣти по-голѣми уволнения и назначения отъ насъ. (Ръкоплъскане отъ болшинството)

Но, г. г. народни прѣдставители, азъ ще се спра и на други данни, които тежко ми бѣше да чуя пакъ отъ г. Малинова. Г. Малиновъ не се спрѣ и прѣдъ нашитѣ сѣдилища, за които много справедливо моятъ колега отъ правосъдието му възрази. Азъ не говоря за г. Радоставова и г. Тончева; г. Тончевъ даже иска да отмѣнимъ закона за общинитѣ и да дадемъ право на министра да уволнява и назначава съвѣтницитѣ. Истина е, че г. Пѣевъ цитира нѣкои данни по въпроса, но азъ ще ги повторя и попълня, за да изтъкна и подчертая въ това именно отношение идеята си, че ние най-малко сме си служили съ сѣдилищата за тая цѣль, и че много повече сж си служили съ тѣхъ демократитѣ, че много по-малко общини сме разтурили ние, отколкото тѣ и чрѣзъ сѣдъ и иначе. Ето даннитѣ, които говорятъ положително. Демократитѣ сж разтурили за четири мѣсеца — отъ 16 януарий до 25 май 1908 г. — вземамъ нарочно това врѣме, защото тогава се правиха изборитѣ, значи разтурването е станало съ цѣль да се повлияе на тѣхъ — сж разтурили 36 градски общини и 506 селски, а пъкъ прѣзъ останалото врѣме на властвуването тѣ сж разтурили още 23 градски и 326 селски общини. Така щото въ врѣме на тѣхното управление сж разтурили 59 градски и 931 селски общини.

Отъ болшинството: Браво!

Министъръ А. Людскановъ: Азъ вземамъ само това, което сж направили за четири мѣсеца — помнете тая цифра, 36 градски и 506 селски общини. Сега какво сме направили ние? Трѣбва да прибавимъ, че разтуренитѣ отъ демократитѣ общини, които, пакъ повтарямъ, изцѣло, както знаете, сж 59 градски и 931 селски общини — сж разтурени по слѣдующитѣ причини. Това е още повече важно по отношение обвинението, въведено противъ насъ, че ние сме си служили съ сѣдилищата за разтурянето на общинитѣ. Ето фактитѣ: градски об-

щини 35 — по подаване оставка на общински съветници, 21 общини — по отстраняване на съвета от съдебната власт; за други причини няма да ви цитирам, за да не ви отрудня. Значи 21 градски общини демократите сж разтурили по съдъ; отъ 833 селски общини тѣ сж разтурили 34 по съдъ, а другитѣ по подаване оставка и пр. Да дойдемъ сега до нашето. Ние сме разтурили, г-да — азъ ще взема разтуренитѣ общини до днесъ, ако щете, но по-правилно е да взема разтуренитѣ общини само до деня на изборитѣ, защото се говори, че съ туй разтурване ние сме влияли на изборитѣ — даже до днесъ...

Министъръ Т. Теодоровъ: По-право е до изборитѣ, защото само за разтуренитѣ общини до изборитѣ може да се говори, че сж указали влияние върху изборитѣ.

Министъръ А. Людскановъ: Да, вѣрно е. Ние до произвеждане изборитѣ за великото Народно събрание сме разтурили само 13 градски и 40 селски общини.

Министъръ Т. Теодоровъ: Въмѣсто 931 на демократитѣ.

Министъръ А. Людскановъ: И ние, които сме двѣ групи, ние, които въ всѣко село имаме право да претендираме на двоенъ комплектъ кандидати за общински съветници, понеже въпросътъ за общинитѣ е единъ важенъ въпросъ, е добръ, ние двѣтѣ партии сме разтурили всичко на всичко до изборитѣ само 40 селски общини и 13 градски, а подиръ това сме разтурили досега още 6 градски и 62 селски.

Но сега да видиме за разтурянето чрѣзъ съдилищата, което нѣщо и менъ особено боли, като българинъ, за което вѣрвамъ, че и г. Малиновъ ще се съгласи. Ако подкопаемъ авторитета на съдилищата, ако почнемъ по този начинъ да възвеждаме неоснователни обвинения противъ тѣхъ, ние ще загубиме всѣка точка на опора въ страната, защото у насъ якорътъ на спасението е само въ съдилището. За тази цѣль и демократитѣ божемъ дадохъ проверката на изборитѣ тѣмъ, възложиха тѣмъ и разтурването на общинитѣ. Ако и съдилищата станатъ партизански, ако солта се обезсоли, какво ще стане съ тая страна? Този е въпросътъ, който особено ме интересува. Е добръ, ние сме разтурили по съдъ — това да се разбере хубаво, и г. Малиновъ, ако е почетенъ човѣкъ трѣбва да си оттегли думитѣ — отъ всички градски общини само петъ, а отъ всички селски общини само шестъ. Това ли е нашето влияние върху съдилищата? Съ това ли сме повлияли върху съдилищата? (Бурни ржкоплѣскания отъ болшинството)

Г-да, врѣмето е късо. Азъ съжалявамъ, че трѣбва да говоря толкова дълго, когато днесъ въ Европа се завежда въ практика късото говорене; вече въ парламентарна Франция вътрѣшниятъ правилникъ е измѣненъ въ смисълъ, по най-важния въпросъ, какъвто е бюджетътъ, да не се говори въ парламента, а въ комисията; въ Англия е вече практика да се говори само половинъ часъ; но ние всички говорихте по два часа и се възведоха толкова обвинения противъ насъ, щото азъ трѣбва да се защита, а, слѣдователно, и да говоря и азъ по-дълъко.

Трѣбва да дойда и до г. Страшимирова, единъ отъ тѣзи оратори, който спокойно говори два часа и възведе толкова обвинения, отъ които нито едно, не си позволя тази голѣма дума, не бѣше основателно.

Г. Страшимировъ, най-напрѣдъ възведе противъ мене слѣдующето обвинение, че насилната въ изборитѣ били система у насъ. Съ какво

го установява? Съ изборитѣ въ Пирдопъ, дѣто демократитѣ били силни, въ Видинско, дѣто радикалитѣ били силни. Съ това, че земледѣлцитѣ били прѣсѣдвали въ Орѣхово, Ломъ, Русе и Нова-Загора. Съ изборитѣ въ Севлиево, дѣто радославнитѣ били силни, и отиде дотамъ, че цитира едно окръжно отъ нашия околийски началникъ, за да го изкара като Meister-Werk, като единъ chef-d'oeuvre, като една мостра на управлението. Азъ се позовахъ къмъ него, когато първия пътъ при разглеждането избора въ Севлиево му казахъ: недѣйте говори на приумица, прочетете това окръжно. И той се принуди да го донесе и да го прочете.

Г. г. народни прѣдставители! Да вземемъ тѣзи избори единъ по единъ, да ги разгледаме и да видимъ какво е положението. За пирдопския изборъ толкова много се говори. Г. Толевъ на врѣмето ни даде такива подробни обяснения, щото азъ считамъ за излишно да говоря. Ще прибавя само едно. Г. Рашко Маджаровъ, единъ отъ виднитѣ демократи, най-видниятъ милитаристующъ демократъ, който се бори и който успѣ да дойде въ Търново, като депутатъ, е отъ Пирдопско, неговата избирателна колегия бѣше Пирдопската, и той употребилъ всичко, за да излѣзе избранъ отъ тамъ; особено като излѣзе за великото Народно събрание, той не искаше по никой начинъ да не излѣзе и за обикновеното Народно събрание.

И. Толевъ: 30.000 л. похарчи.

Министъръ А. Людскановъ: Нѣма да говоря за онова, което се изнесе вече отъ тая трибуна; ще кажа само едно. Софийскитѣ окръженъ съветъ е демократически. Прѣдседателъ на окръжния съветъ е самъ г. Рашко Маджаровъ; всички служещи, всички власти на окръжния съветъ, всички негови срѣдства сж устремени къмъ она ягълъ на Софийския окръгъ — Пирдопско. Въ врѣме на изборитѣ въ услуга на г. Рашко Маджаровъ се пуснаха всички срѣдства, съ които разполагаше окръжниятъ съветъ. Ако искахъ да направя нѣщо въ Пирдопско, на менъ не стигаше единъ околийски началникъ, съ неговитѣ 10—20 стражари, а трѣбваше да докарамъ, както е ставало въ избори при други режими, началници и стражари отъ другадѣ. Азъ не направихъ това, азъ оставихъ нашия кандидатъ самъ да се бори. И ако имаше нѣкой тероризиралъ, то бѣше именно нашиятъ кандидатъ, а не г. Рашко Маджаровъ и неговитѣ хора. Даже отъ едно частно убийство се направилъ политически въпросъ, че нѣкой тѣхенъ ужъ голѣмъ партизанитъ загиналъ, поради политически причини, а това убийство е чисто и просто скарване и сбиване за частни работи. Е добръ, г-да, азъ нѣма да повтарямъ онова, което каза г. Толевъ. Азъ имамъ данни и мога да установя, че ако е имало шайки — мене ме е срамъ да говоря за шайки, нѣма да кажа тази дума — вѣнъ отъ редовната лоялна агитация, не е било отъ наша страна, а отъ страна на г. Рашко Маджаровъ, който инакъ е мой приятелъ, но азъ дължа да кажа това, което е вѣрно, което е фактъ. За негово нещастие, той не излѣзе отъ урнитѣ. Констатацията пакъ не е отъ него, а е отъ неговитѣ приятели, които, може-би, сж най-много провинени за пропадането му, понеже сж си служили съ прийоми не такива, каквито подобаваха на демократитѣ. Това е положението по пирдопския изборъ.

На второ мѣсто, г. Страшимировъ се позова на избора въ Русе и то не на цѣлия изборъ, а на по-прѣвчане агитацията на тѣхния кандидатъ въ едно село, Писанецъ, въ Русенска околия. На единъ агитаторъ е билъ съставенъ актъ отъ кмета и е билъ врѣменно арестуванъ. Ето ви система на насилне, казва г. Страшимировъ. Азъ взехъ достовѣрни свѣдѣния и ето положението. Въ с. Писанецъ

земледѣлскиятъ агитаторъ Рашевъ е искалъ да говори и понеже е говорилъ противъ установенитѣ власти, както, впрочемъ, земледѣлцитѣ говориха надълго и нашироко прѣди изборитѣ за великото Народно събрание, кметътъ му направилъ забѣлѣжка, че по този начинъ не може да говори. Азъ нѣма да оправдавамъ кмета, той не е мой прѣмъ органъ, за когото да съмъ отговоренъ; ако има нѣщо — дѣлото е въ съда. Но понеже Рашевъ не се подчинилъ, кметътъ му съставилъ актъ и заедно съ единъ стражаръ, който се е намиралъ тамъ, го докарва въ града, но окръжниятъ управителъ веднага го пукалъ на свобода. Отъ това нѣщо, що се е случило въ едно село Писанецъ съ единъ агитаторъ, г. Странимировъ тукъ прави цѣлъ въпросъ, обобщава това събитие, като че това не може да се случи и сега, и всѣки пътъ, като че единъ кметъ не може да мипе границата на властѣта си. Какво е направилъ Рашевъ? Позволилъ си да клейми всички установени власти, да говори съ единъ непозволенъ езикъ и, нѣма съмнѣние, кметътъ е направилъ онова, което е разбиралъ, че трѣбва да направи въ случая. Тѣй разбира той. Обаче щомъ като Рашевъ е дошелъ до по-горната властъ, веднага е билъ освободенъ. Ако управителътъ и околийскиятъ началникъ бѣха прослѣждали примѣра на кмета, тогава можеше да се говори за нарушение на законитѣ, макаръ и не още за система на насилие. Но азъ имамъ положителни данни, че щомъ е билъ доведенъ въ Русе, и окръжниятъ управителъ узналъ, веднага го освободилъ. Нека г. Рашевъ даде подъ съдъ кмета, че му е попрѣщилъ на изборната агитация. Този е случаятъ въ селото Писанецъ.

Иде случаятъ съ г. Кожухарова, онзи тѣхенъ нещастенъ агитаторъ, когото азъ срѣцнахъ на парахода. Въпрѣки онова, което азъ твърдѣхъ прѣдъ васъ съ пълно съзнание, понеже азъ бѣхъ на парахода въ 9 ч. сутринта, когато се прѣдстави прѣдъ мене Кожухаровъ, разговаряхъ съ него най-любезно, до менъ седѣше, и ако имаше най-малки признаци отъ побой щѣхъ да забѣлѣжа, и той щѣше да ми се оплаче; азъ повторно твърдя прѣдъ васъ, че Кожухаровъ, тѣхниятъ агитаторъ, когото азъ видѣхъ на парахода, не ми се оплака, че е билъ битъ. Бждете увѣрени, че ако се бѣше оплакалъ, щѣхъ веднага да взема мѣрки, щѣхъ да повикамъ околийския началникъ и щѣхъ да взема мѣрки да бжде наказанъ виновниятъ. Но какво излиза отъ прѣписката, която е при мене? Г. Кожухаровъ пакъ за нелоялна агитация, дѣто си е позволилъ да клейми всички власти въ Орѣховско, като миналъ границитѣ на позволеното, и противъ него имало заведено слѣдствено дѣло. Тѣри го прокурорътъ, съдебната властъ, не ние — администрацията, да му вземе гаранция по туй слѣдствено дѣло. Пише на околийския началникъ: „Задрѣжте го докато прѣдстави толкова и толкова лева гаранция“. Какво ще направи околийскиятъ началникъ? Непрѣмѣнно ще го арестува. Въ туй врѣме Кожухаровъ намѣрилъ за добръ да замине отъ Орѣхово. Околийскиятъ началникъ разбралъ, че той отишълъ надолу по Дунава къмъ Никополъ, а той отишълъ нагорѣ къмъ Ломъ. Околийскиятъ началникъ отъ Орѣхово телеграфира на оня въ Никополъ: „Ще пристигне въ вашия градъ нѣкой си Кожухаровъ, такъвъ и такъвъ, арестувайте го и го изпатете тукъ, понеже той се прѣслѣдва по едно углавно дѣло и трѣбва да прѣдстави гаранция“. Околийскиятъ началникъ отсъствувалъ отъ Никополъ. Неговиятъ замѣстникъ, секретарътъ, телеграфира на околийския началникъ въ Ломъ, каждаго чулъ, че се намира Кожухаровъ — лесно се научава това по параходитѣ — „такъвъ и такъвъ човѣкъ се дири отъ орѣховския околийски началникъ“. И началникътъ отъ Ломъ, понеже не разбралъ телеграмата, турилъ го въ парахода и го

праца въ Никополъ, вмѣсто въ Орѣхово. Въ туй врѣме, когато го караха за Никополъ, азъ го срѣцнахъ на парахода и щомъ ми се оплака, лично направихъ телеграма до околийския началникъ въ Никополъ и като излагахъ, че Кожухаровъ лично ми се оплака, какво незаконно билъ каранъ подъ конвой, питахъ, защо го развеждаха сега прѣди изборитѣ и искахъ да ми отговори по пътя. Докато стигна въ София, получава се телеграма, че другаритѣ на Кожухарова съ вложили изискуемата се гаранция и че смѣниятъ билъ освободенъ. Това е, прочее, насилието, терора и безправиято спрѣмо този Кожухаровъ, който стана историческа личностъ и отъ арестуването на който като-че-ли изборитѣ въ Ломъ цѣли да иматъ другъ резултатъ, както твърдятъ нашитѣ противници. Азъ съмъ противъ всѣка неправда. Но да се възвежда отъ това събитие и да се казва, че ние сме искали да прѣслѣдваме земледѣлцитѣ по този начинъ, то е неоснователно, то е невѣрно.

Най-сетнѣ иде, г. г. народни прѣдставители, още едно обвинение — за Ломъ. Тамъ не е вече Кожухаровъ — който, ако го видите само, ще разберете, че той не е нѣкой особенъ агитаторъ — единъ пизък, мургавъ човѣчецъ — тамъ се явява другъ единъ, по-виденъ, той е дружбашиятъ Тома Вълчевъ. Неговата случка, казаха тукъ по-прѣди, при разглеждането на изборитѣ, била много по-важна. Е добръ, азъ направихъ честѣта на този г. Тома Вълчевъ и на дружбашитѣ, като пратихъ единъ достовѣренъ човѣкъ, какъвто е г. Бобековъ, старъ народенъ труженникъ, инспекторъ на полицията, човѣкъ справедливъ, съ порѣчка да отиде на мѣстото, да разслѣдва именно случката съ Тома Вълчевъ, както го пратихъ и за другата случка въ Нова-Загора, за която тоже ще говоря. Ето какво рапортира официално моятъ инспекторъ на полицията. Ще ми позволите да ви го прочета, то не е толкова дълго, но е характерно. Ще забѣлѣжа още, че на 15 октомврий, прѣди отварянето на сесията, като се научихъ, че нѣкой си Тома Вълчевъ билъ арестуванъ, прѣди да стане тукъ дума, по своя инициатива изпатихъ инспектора. Ето какво пише той: (Чете) „Въ изпъление на прѣдписанието Ви подъ № 4699 отъ 15 октомврий т. г. по командировката ми въ Ломъ и Никополъ, имамъ честъ да Ви донеса, г. министре, слѣдното: 1) по телеграфическото оплакване на кандидата за народенъ прѣдставителъ отъ земледѣлската организация, Тома Вълчевъ, отъ с. Черни-врѣхъ, Ломска околия, за че билъ прѣслѣдванъ отъ полицията на всѣка стѣпка и не му давала да дава отчетъ по селата, като депутатъ отъ великия парламентъ, и че всѣки денъ стражари казвали на домашнитѣ му, че щѣлъ да бжде убитъ, се оказва всичко горѣказано г о л о с л о в н о отъ провѣрката, която направихъ при отиването ми изъ нѣкои села на Ломската околия. За да установи тѣжителтъ, Тома Вълчевъ, твърдѣнията, лансирани въ телеграмата му до Васъ, азъ отидохъ въ родното му село, за да провѣря отъ самия него дѣйствиата на полицията. Повикахъ Тома Вълчевъ отъ дома му да се яви при мене; оказа се, че билъ на оранъ; пратихъ единъ подиръ другъ двама негови съселани да го помолятъ да дойде при мене, като му съобщитъ цѣлѣта, за която искамъ да го видя. На моитѣ пратеници той заявилъ, че докато не си изоре нивата нѣма да дойде, въ слѣдствие на което азъ бѣхъ принуденъ да го камъ, докато си свърши работата и най-сетнѣ, слѣдъ три-четири часа чакане въ селото, Тома Вълчевъ дойде. На молбата ми да подрѣпи съ данни своето телеграфическо оплакване до Министерството на вътрѣшнитѣ работи и народното здраве, за че му е прѣпятствувала полицията да дава отчетъ по селата за дѣйствиата му като депутатъ, и че сѣ заплашвани домашнитѣ му, той ми отговори, че

лично не билъ заплашванъ отъ никой полицейски, а телеграмата подписана отъ него гласи именно противното — „че свободно ходилъ по селата да си дава отчета, но избирателитѣ били уговаряни да не отиватъ на събранията да го слушатъ. Обаче послѣдното твърдение на Вълчева се категорически опроверга отъ неговитѣ съселани на с. Черни-връхъ и с. Вълче-дрѣмъ, които прѣдъ него ме увѣриха, че Вълчевъ имъ е давалъ публично отчетъ и свободно е агитиралъ по селата, както и отчети давалъ, безъ да е имало стражари, които да прѣслѣдвалъ нѣкого“. Това е дословно, г-да. Азъ нѣмамъ причини да се съмнѣвамъ въ моя инспекторъ, който е достопочтенъ човѣкъ, който е ходилъ на мѣстото и ако имаше г. Вълчевъ да каже нѣщо, да го каже, за да вземемъ мѣрки. Ако такива обвинения се пращатъ телеграфически, а слѣдъ това идва да казва: „не съмъ прѣслѣдвалъ“, когато по-напрѣдъ казваше: „една стълка не мога да направя, безъ да има стражаръ подиръ мене“, вие виждате, колко сж сериозни и основателни обвиненията на дружбашиитѣ!

Но най-послѣдъ се явява дѣлото на Челиковъ въ Нова-Загора. То, казватъ, е по-важно, тамъ има побой, има медицинско свидѣтелство. Азъ нѣма да говоря за моралнитѣ качества на този докторъ, който е далъ именно свидѣтелството, което прочете г. Страшимировъ, ако и да е отъ лице, което се е учило въ странство, но което е имало най-напрѣдъ истории съ своитѣ доманини — единъ човѣкъ, за който може да се каже много, но сега нѣма да го направя. Ще ви кажа само едно, че ако вземете самото удостоверение да го прочетете, ще видите, че то не е медицинско свидѣтелство, а едно обвинение противъ насъ. Едно медицинско свидѣтелство — нѣмамъ го тукъ, то е у г. Страшимирова, но въ стенограмитѣ го има — ние знаемъ какво трѣбва да съдържа — всѣки денъ имаме работа съ сѣдилища и дѣла. Лѣкарятъ е длъженъ да даде свидѣтелство по установенитѣ правила, да пише това, което е констатиралъ, а не да излага причини и послѣдствия и не знамъ какво, както е това удостоверение, което е единъ цѣлъ обвинителенъ актъ. Но туй е другъ въпросъ, да дойдемъ до самия фактъ. За мене бѣше особено важно да разслѣдвамъ оплакването подробно, понеже бѣше замѣсено и името на моя колега г. Франгя. Г. Франгя бѣше кандидатъ въ тази околия. Нѣщо повече, за наше нещастие двѣтѣ коалирани групи не можаха да се споразумѣятъ, така щото, положението на властѣта бѣше особено трудно. Азъ бѣхъ въ провинцията по обиколка и късно научихъ за тоя разладъ, иначе азъ щѣхъ да направя и тамъ туй, което направихъ въ Ески-Джумая, както и другагѣ — да откомандиrowамъ околийския началникъ, но, както ви казахъ, бѣхъ въ провинцията и не можахъ да го направя.

И какво излиза? Г. Челиковъ е билъ извѣстенъ на полицията, както г. Франгя заяви, и нѣма защо той да твърди една неистина; той е единъ размисленъ елементъ, и ето какъ стои неговата работа. Азъ ще ви цитирамъ по дѣлото само най-важното. То е дълго и широко — най-напрѣдъ това дѣло го е раздулъ единъ вѣстникарь; той е издателятъ на в. „Зора“ въ Нова-Загора, който замѣси името на г. Франгя и на други наши приятели тамъ — но азъ ще ви цитирамъ само туй, което нашиятъ околийски началникъ е далъ на прокурора. Обаче ще ви прочета и телеграмата на редактора на в. „Зора“ отъ Нова-Загора, нѣкой си Стоенчевъ: (Чето) „Дарената свобода на слово и събрания отъ демократитѣ народу“ — види се, че той е демократъ — „вие потъпкахте. Нѣма вече гаранция за честѣта, живота и имота на гражданитѣ при наличността на днешната ви полиция. Днесъ анкетирахме случката съ грозния побой, нанесенъ Челикову, отъ полицията

начело началника ви, на първи того и отнесенъ, смъртоносно битъ, облитъ въ кърви, вмѣсто въ болницата, въ участъка. Оказа се всичко вѣрно. Конституцията...“ и пр., и захваща по-нататѣкъ по адресъ на г. Франгя. Нѣма съмнѣние, че г. Челиковъ, който е човѣкъ, който си знае много добръ правата и който не единъ път е агитиралъ, не единъ път е правилъ избори, се е отнесълъ до прокурора и прокурортѣ е направилъ слѣдствие. Ето обясненията, които е далъ околийскиятъ началникъ на прокурора, потвърдени отъ разслѣдването, което направихме. Азъ ще ви чета дословно това, което околийскиятъ началникъ е самъ написалъ, за което той отговаря прѣдъ сѣда и прѣдъ мене: (Чето) „Тажителитѣ, Дончо Челиковъ, не е битъ отъ никого, напротивъ, той, при поканата да ми даде нѣкои обяснения, ми възрази, че „менѣ царятъ въ великото Народно събрание нищо не можѣ да ми направи, че Вие ли, единъ колешъ, ще ми направите“. (Смѣхъ) Това той говори на г. началника. Такъвъ му е билъ езикътъ въ агитацията: „Какво ще ми направите Вие, ба колешъ, когато царятъ не можѣ да ми направи нищо“ — зертъ голѣмъ подвигъ е направилъ въ Търново — „и ми нанесе ударъ по главата“ — казва околийскиятъ началникъ; той, Челиковъ, нанесе ударъ на началника. — „Слѣдъ всичко това му казахъ, че е арестуванъ“ — разбира се, слѣдъ като ударилъ началника — „задѣто обиджа и написа побой на длъжностно лице, при изпълнение на служебнитѣ му обязанности, обаче той вмѣсто да се покори, се хвърли отъ коня“ — той е билъ на конь — „падна на земята и се ударъ слабо, слѣдъ което се хвърли върху ми, ригна мо съ кракъ и ми ступи ножката на шашката. Това той самъ призна тукъ прѣдъ г. министра на пѣтицата и съобщенията, г. Франгя, на другия денъ“. — Призналъ самъ. „Задържанъ е докато се състави актъ и подпишо“ — затуй, че ударилъ началника по главата, ритналъ го и му ступилъ ножката. — „Челиковъ е здравъ и още сжния денъ ходи по селата по агитация. Твърдението му, че е билъ битъ, е невѣрно и тенденциозно. Той минава като единъ много прѣдизвикателенъ човѣкъ и рѣдко е минавало, било избори или други разпри въ селото, да не е прибѣгвалъ до саморазправа“. Ето г. Челиковъ, ето неговата история въ Нова-Загора. Туй е цѣлото дѣло. Ето кое е страшното прѣстѣпление на полицията въ Нова-Загора, въ което некаха даже да замѣсятъ и г. Франгя. Но, г-да, г. Страшимировъ не се спрѣ и той да не докосне сѣдебната властъ. Повтарямъ го, г. г. народни прѣдставители, най-печалното е, когато въ нашиятъ разпри тукъ, дѣто ние сме политически хора, дѣто ние сме борци за идеи, дѣто можемъ понѣкога да минемъ границитѣ на позволеното, понеже се горещимъ и топлимъ, се позволяваме да мѣсимъ въ нашиятъ разпри сѣдебната властъ. Г. Страшимировъ си позволи отъ тази трибуна да каже, че министърътъ на правосѣдието, ние, правителството, въ нашиятъ желаниа да съсиномъ дружбашиитѣ, сме отишли дотамъ, че съ двѣ конфиденциални окръжни, г. министърътъ на правосѣдието заповѣдалъ на сѣдебнитѣ власти да прѣслѣдватъ на първо мѣсто дружбашиитѣ и на второ мѣсто учителитѣ. Това го твърди тукъ единъ народенъ прѣдставителъ и хвърля едно петно и върху министра на правосѣдието и върху нашиятъ сѣдебни власти, които могатъ да получаватъ подобни прѣдписания, макаръ и конфиденциални, и да ги изпълняватъ. Азъ направихъ справка въ Министерството на правосѣдието, моитѣ другари, г. Абрашевъ, който нѣма да взема думата, бѣше добъръ да възложи на мене да отговоря. Тукъ прѣдъ васъ сж три окръжни, които той е издалъ. Заявявамъ отъ неговото име, че никакви конфиденциални окръжни нѣма издадени по никакви избори,

Министерството на правосъдието конфиденциални окръжни до съдилищата не издава и тѣ не могат да бъдат конфиденциални, когато минават прѣз толкова сѣдии, писари, регистратори и пр. Г. Абрашев ми даде тѣзи три окръжни, които се касаятъ само до дѣлата по печата; законътъ за печата и бързата процедура не създадохме ние, макаръ че и ние сме поклонници на тази процедура, понеже дѣлата по печата, ако не се гледатъ бързо, губятъ значение. Тия принципи много добръ ги изтъква г. Абрашев и въ едно свое дълго мотивирано окръжно до прокуроритѣ и съдилищата. Най-напрѣдъ имъ припомня закона, припомня имъ узаконената процедура отъ 1908 г. специално за тия дѣла и казва, че дѣлата по печата, противъ когото да сж и каквито да сж, за тѣхъ, понеже има кѣси срокове, трѣбва да се гледатъ бързо, а той сезира отъ рапорти, които постѣпватъ при него ежемѣсечно, че тѣзи дѣла не вървятъ по този редъ и обръща внимание на съдилищата и прокуроритѣ. Г. Абрашев не само че не е нарушилъ закона, но си е изпълнилъ дълга, който му повелява, като върховенъ блюстителъ за раздаването на правосъдието, да обърне комуто трѣбва вниманието върху това. Въ тѣзи окръжни не се говори за никакви избори, учители или дружбани. Колкото се касае до учителитѣ, за тѣхното участие въ изборитѣ, както г. Страшимировъ искаше да ги намѣси, за тѣхъ г. Бобчевъ, министърътъ на просвѣщенiето, ще има думата и ще обясни всичко. Азъ повторно заключавамъ по този въпросъ, че г. Абрашевъ не е направилъ и не е изпатилъ никакви конфиденциални окръжни и писма никому, особено пъкъ по изборитѣ — които ни интересуватъ сега. Прочее, твърдението на г. Страшимирова, че г. Абрашевъ и ние сме се мѣчили да въвлѣчемъ въ нашитѣ борби и съдилищата, е не вѣрно, а то, като така направено, трѣбва да се отблъсне съ негодувание отъ всички ни. (Ръкоплъскане отъ болшинството)

Г. г. народни прѣдставители, дълженъ съмъ прѣди да се спра на послѣдния голѣмъ обвинителъ противъ насъ, г. Пешева, да кажа една дума и за моя другаръ, г. Никола Константиновъ. Въ своето голѣмо желание да изтъкне тукъ неправдитѣ и незакономѣрнитѣ дѣла, извършени отъ прѣдшния кабинетъ и да иска поправянето имъ, той ви наведе сума данни, на които нѣма защо да се спирамъ, а когато дойде въпросътъ по кредититѣ и по бюджета, тамъ може да се говори. Обаче азъ, като върховенъ шефъ на едно учрѣждение, на санитарната служба у насъ, до която той се докосна до това вѣдомство, като изтъкна дѣйствието на единъ нейнъ служителъ — търновскитѣ окръженъ лѣкаръ — дълженъ съмъ да кажа една дума, прѣди да мина по-нататкъ. Г. Константиновъ казва, че окръжниятъ лѣкаръ отъ Търново, въведенъ въ този въртежъ, който е между чиновницѣтъ у насъ, да гледатъ да уголѣмяватъ своитѣ заплати съ командировки и други околни сръдства, приведе факта, че нашиятъ окръженъ лѣкаръ въ Търново е направилъ или, по-право, си е създадъ командировка, като е отишълъ да разгледва въ окръга си нужницитѣ, доколко тѣ сж чисти, посипани съ варъ и пр. пр. нѣща, които е могълъ да извърши единъ фелдшеръ. По този начинъ, като е билъ въ Свищовъ, не е разгледалъ, въпрѣки туй, че му е било обърнато вниманието, една клоака, която пестифицирала и разваляла въздуха въ Свищовъ. Азъ извикахъ този лѣкаръ по телеграфа още сѣщата вечеръ, когато г. Константиновъ каза това. Г. Константиновъ е мой приятелъ и съотечественикъ и азъ бѣхъ благодаренъ, че той изнася тукъ такива нарушения по службата отъ единъ мой чиновникъ. Обаче, прѣди да осмѣя тоя лѣкаръ, когото бѣхъ рѣшенъ да уволня, ако това бѣше вѣрно, азъ го повикахъ по телеграфа да ми донесе дословно за

всичко това и той ми рапортира слѣдующето. Нѣма всичко да цитирамъ дословно. Ще кажа само, че, прѣдъ видъ на холерата, която се развива въ Европа и Турция, Санитарната дирекция у насъ не е многократно вземала разни мѣрки, които азъ съмъ одобрявалъ и Върховниятъ медицински съвѣтъ и Санитарната дирекция ги е обличала въ форма на окръжни. Такова едно окръжно, подписано отъ мене, е издадено на 29 августъ т. г. подъ № 7.252. Ще ви го процитирамъ, макаръ да ви заема нѣколко минути, за да се уясни въпросътъ: (Чете) „Холерата продължава да се увеличава, както въ Турция, тѣй и въ Италия, напоследѣтъ се появи и въ Австро-Унгария и пакъ въ Русия и понеже опасността за прѣнасяне на болестта въ царството ни не е още минала, то, за да се прѣдотврати или пъкъ отчасти намали тая опасностъ и за да се отнеме възможността да се разпространи, заповѣдвамъ да разпоредите да се посипватъ нужницитѣ много начесто съ варъ или варовито млѣко (негасена варъ, смѣсена съ еднакво количество вода) и тамъ, кждѣто още не сж направени нужници, да заставите домовладѣтелитѣ да направятъ такива“; — това е отправено до всички наши общински и административно-полицейскитѣ власти, а специално до санитарнитѣ — „сжщо тѣй да разпоредите да се прѣгледатъ всички извори, герани, чешми и рѣчки, на които водата служи за пиене и за домашно употребление, и тия, които сж изложени на замърсяване, да се направятъ тѣй, че да не прѣдставляватъ опасностъ за здравето на хората. При това се напомнимъ пакъ изпълненното на окръжното № 5.252 отъ 23 юни 1910 г. и окръжното № 4.194 отъ 28 май 1911 г., като припомнимте отговорността на държавнитѣ и общинскитѣ власти, както и на всѣко длѣжностно лице по приложенiето на прѣпорѣчителитѣ мѣрки“. Прѣдъ видъ на заплашващата насъ холера, ние вѣднихме на нашиятъ санитарни власти да обикалятъ всички села, и мисля, че сме направили добръ и мога да ви зарадвамъ, че въ рапорта на търновския окръженъ лѣкаръ ми се казва, какво Търновскитѣ окръжъ, който, впрочемъ, е единъ отъ най-културнитѣ, стои и въ санитарно отношение много добръ, селянитѣ се научили да си чистятъ букулцитѣ, които сж главниятъ източникъ за зараза и епидемия, да живѣятъ по-добръ; въобще има вече нужници, ями и пр., съ една дума, санитарното положение става задоволително. Г. окръжниятъ лѣкаръ не е направилъ нищо друго, освѣтъ да изпълни това окръжно. Той, наистина, би могълъ да прѣдпише на фелдшера да обиколи нужницитѣ, но той трѣбва самъ да обиколи и за геранитѣ, и за изворитѣ, и за чешмитѣ и пр., и въобще да ревизира района си въ санитарно отношение, понеже тукъ прѣдстои едно нахлуване отъ една епидемия. И той е направилъ това по изрично прѣдписание отъ Санитарната дирекция. Отишълъ и въ Свищовъ. Истина, че тамъ има една клоака, право е, че г. Константиновъ му е обърналъ вниманието, но не можеше единъ окръженъ лѣкаръ да поправи клоаката. Клоаката е нѣщо съградено отъ Министерството на общественитѣ сгради, това е едно съоръжение, което не е подвѣдомствено намъ. Г. окръжниятъ лѣкаръ отишълъ съ околийския лѣкаръ и констатиралъ положението на тази клоака въ санитарно отношение. Нѣма нужда да ви говоря дълго по нея; тя се разклонява: отъ едното мѣсто идатъ нечистотии, отъ другото — дѣждовна вода и пр.; вѣрно е, че тази клоака е въ ужасно положение и лѣкарътъ констатиралъ, че наистина оплакването на г. Константинова е много вѣрно, но той, лѣкарътъ, не е можалъ да направи нищо друго, освѣтъ когато се завърне да рапортира на Търновския окръженъ хигиениченъ съвѣтъ по въпроса и Търновскитѣ окръженъ хигиениченъ съвѣтъ може да го командирова било него, било единъ инженеръ или

пъкъ заедно съ окръжния управител да направят нужното, но като предварително се отнесат до Министерството на общественитъ сгради да вземат нужнитъ наставления, защото трѣбва да се харчатъ сума пари. Това не е работа на единъ лѣкаръ, на единъ служащъ по санитарното дѣло. Ето защо, възведеного обвинение противъ този лѣкаръ намирамъ неоснователно. Това искахъ да кажа въ отговоръ на възведеното обвинение противъ търновския окръженъ лѣкаръ, който, впрочемъ, е 18-годишенъ служащъ и повече отъ 8 години има служба и скромна дѣятелностъ като окръженъ лѣкаръ и азъ, като неговъ шефъ, трѣбваше да кажа двѣ думи за осветление на работата.

Г. г. народни прѣдставители! Идвамъ, най-сетнѣ, до достопочтения г. Пешевъ, който, дѣйствително, бѣше най-остъръ въ своя езикъ и отъ твърдѣнията на когото се възползува г. Страшимировъ, за да се мжчи да обоснове нашата система за наемния по изборитѣ. Г. Пешевъ ви говори и чете моята телеграма отъ Търново, относително до околийския началникъ въ Севлиево, и отъ това, което е било прѣди 15—20 години, г. Пешевъ иска да тегли заключение и да ме докара въ противорѣчие съ мене си. По този въпросъ, г. г. народни прѣдставители, азъ съмъ длъженъ да се обясня тоже подробно — ще прочавате, ако ви отнема повече време. Той е единъ въпросъ, който засѣга не само честта на единъ служащъ въ провинцията, но и моята лична честъ. Защо съмъ назначилъ г. Петрова за околийски началникъ, този въпросъ можеше да ми задаватъ всички. Ако това, което се твърди, бѣше се лансирало противъ мене прѣди 15—20 години, когато такава безогледна борба съ политически противници бѣше на мода, разбирамъ. Въ моята телеграма не се говори лично противъ Петрова, а противъ полицията. Пита г. Пешевъ: неуже ли г. Людскановъ не можа да намѣри друго лице да назначи за околийски началникъ въ Севлиево, а избра този г. Петровъ. Азъ ще ви кажа мотивитѣ, които сж ме накарали да назнача г. Петрова за околийски началникъ именно въ Севлиево. Повтарямъ, че г. Петрова лично не го познавахъ, докато отидохъ въ Севлиево при обиколката ми по тѣзи избори. По-рано лично не познавахъ кой е г. Петровъ. Г. Петровъ, наистина, е билъ назначенъ на врѣмето отъ нашитѣ сегашни съюзници, г. г. народняцитѣ, на служба. Той е старъ служащъ. Споредъ неговия послуженъ списъкъ, той е билъ назначенъ за изпълняющъ длъжностъ търновски околийски началникъ въ 1894 г., юний мѣсець, послѣ съ указъ отъ 19 февруарий 1895 г. той е билъ утвърденъ въ тази длъжностъ. И, наистина, той е служилъ при народняцитѣ. Трѣбва да призная, обаче, че той е служилъ и при г. Радославова. Г. Радославовъ, когато е билъ министъръ на вътрѣшнитѣ работи, той е служилъ при него като околийски началникъ.

Д-ръ В. Радославовъ: Значи, мой възпитаникъ.

Министъръ А. Людскановъ: Значи, г. Петровъ е служилъ и при г. Радославова, и подиръ това той се уволнява. Отъ желание да слѣдва повече, той отива въ Есаягия. Занимавалъ се тамъ съ административнитѣ науки. Свършилъ по административното право и се връща. Г. Петровъ и въ другъ режимъ става пакъ чиновникъ, но финансовъ инспекторъ. (Чете) „Слѣдъ завръщането ми отъ Европа, дѣто слѣдвахъ и завършихъ административнитѣ науки, постапихъ първостепененъ държавенъ контролоръ въ Трънъ, прѣстояхъ отъ 1 мартъ 1902 г. до 19 септемврий 1903 г.“ Значи, въ наше врѣме ние сме го назначили, при народняцитѣ служилъ като околийски началникъ, въ 1902 г. ние го назначаваме като първокласенъ държавенъ контролоръ.

(Чете) „Прѣстояхъ отъ 1 мартъ 1902 г. до 19 септемврий 1903 г. Постапихъ книговодителъ при Земледѣлската банка въ Севлиево, прослужихъ отъ 29 септемврий“ — при стамболовиститѣ — „до 2 ноемврий с. г. На 1 декемврий 1906 г. постапихъ народенъ основенъ учителъ . . .“ и пр. И така, служилъ е при народняцитѣ, служилъ е при радославиститѣ, служилъ е при насъ, служилъ е при стамболовиститѣ, усъвършенствувалъ се е, свършилъ е административнитѣ науки . . .

П. Пешевъ: Усъвършенствувалъ се е!

Министъръ А. Людскановъ: Моля, г. Пешевъ; когато Вие говорѣхте, азъ Ви слушахъ — чуйте и мене.

П. Пешевъ: Но азъ не Ви прѣкъсвамъ.

Министъръ А. Людскановъ: Явява се слѣдующето положение. Габрово е единъ мжченъ пунктъ; въ Габрово азъ, министъръ на коалицията, имамъ да уреждамъ търкания между двѣтъ съюзени групи. Азъ, най-мжчното положение на нашитѣ министри, особено на тоя на вътрѣшнитѣ работи, при тия два избора бѣше това, дѣто нашитѣ групи на пѣкон мѣста имаха търкания помежду си, които можаха да се отразятъ много злѣ и върху нашата коалиция, на и върху самитѣ избори, и върху самото дѣло, на което ние сме се посветили. Въ Габрово имаше единъ околийски началникъ, който трѣбваше да се смѣни за тая именно дѣлъ и азъ го смѣнявамъ. Най-подходящо лице, бѣзко, подъ ръка, по своя температура, по своята житейска опитностъ, което, наистина, може да внесе успокоение въ Габрово, намирамъ въ лицето на г. Везукова, бившъ офицеринъ, единъ човѣкъ съ голѣма житейска опитностъ и го пращамъ тамъ. По този начинъ Севлиево се остава свободно и азъ рѣшавамъ да назнача въ Севлиево г. Петрова — повтарямъ, безъ лично да го познавамъ — по затуй, защото не го смѣтамъ за партизанинъ, понеже е служилъ и при народняцитѣ, служилъ е и при радославиститѣ, служилъ е при Земледѣлската каса въ Севлиево, при стамболовиститѣ, на най-сетнѣ и при насъ. Азъ мислѣхъ, че такъвъ единъ човѣкъ, който е служилъ при толкова режими, който има вече висше образование, който е билъ прѣди 15 години околийски началникъ и е училъ въ Европа, и има достатѣчна житейска опитностъ, азъ мислѣхъ, казвамъ, че той е лицето, което най-добрѣ ще земе постѣтъ въ Севлиево; та даже и стамболовистѣ да бѣше г. Петровъ, както г. Радославовъ каза, че г. Баржмовъ билъ стамболовистъ, азъ щѣхъ да го назнача при туй положение, защото той най-добрѣ отговаряше за Севлиево, понеже положението въ Севлиево бѣ особено: тамъ нашитѣ кандидатури нѣмаше да се борятъ съ г. Пешева — заявявамъ това публично, за да се знае — борбата въ Севлиево бѣше съ социалиститѣ и земледѣлцитѣ. Който знаятъ положението, ще ми отпадатъ право. Ние нѣмаше защо да се боримъ съ г. Пешева тамъ, толкова повече, че г. Пешевъ е правилъ компромисъ и съ другитѣ партии — съ демократитѣ на 1908 г. и съ други по-рано — та и ние можахме да направимъ съ него такъвъ, ако това ни дотрѣбваше, та съ него лесно щѣхме да се разберемъ. Ако борбата бѣше противъ нѣкого, тя бѣше, повтарямъ, противъ социалиститѣ и противъ земледѣлцитѣ. Азъ имамъ тукъ дадни статистически. Въ изборитѣ въ 1903 г. г. Пешевъ излѣзе едвамъ съ седемъ гласа. Въ 1908 г. той се избра въ коалиция съ демократитѣ. Земледѣлцитѣ и социалиститѣ, ако бѣха и сега съединени, както за великото Народно събрание и ако изборитѣ бѣха по мажоритарната система, щѣха да ни биятъ тамъ, и насъ, и г. Пешева. Прочее, борбата тамъ за всички насъ бѣше съ социалиститѣ

и земледѣлцитѣ. Какъвъ интересъ имахъ, прочее, азъ да избирамъ едно лице и да го пращамъ тамъ специално противъ г. Пешева? Ами че г. Пешевъ е отъ управляващитѣ партии, а наши общи неприатели сж — азъ ще говоря отворено — социалиститѣ и земледѣлцитѣ. Но отъ тѣзи съображения азъ не съмъ се ръководилъ; напротивъ, азъ се ръководихъ отъ съображение на примирение, азъ се ръководихъ и ръководя отъ съображението да се задържи законността и редътъ; азъ нѣмахъ нужда отъ никакъвъ началникъ, който да ми произвежда избора. Г. Мустаковъ и г. Мандевъ сж добри прѣдставители на двѣтѣ наши силни партии въ Севлиево — имамъ тукъ данни по силата на партиятѣ въ Севлиево — г. Мустаковъ самъ се бори отъ по-рано — въ 1903 г. и безъ малко пѣше да излѣзе не само за великото Народно събрание, но и на 1908 г. Г. Мандевъ, единъ почтенъ човѣкъ, е съ голѣми връзки; каква нужда имамъ, прочее, отъ околийския началникъ? Само за едно — да запази реда и спокойствието. И азъ мислѣхъ, че най-подходящо лице отъ тѣзи, които ми бѣха подъ ръка, бѣше, именно, г. Петровъ. Ами че азъ назначихъ г. Петрова — точната дата нѣмамъ — само 10—15 дена прѣди изборитѣ. Прочее, каква цѣль азъ можехъ да гоня съ назначението на г. Петрова? Само една: да назнача единъ опитенъ администраторъ, да познава всичкитѣ партии, вече доста възмжжаль, да може да работи съ всички — и само това ми трѣбваше. И какво е направилъ г. Петровъ? Ето какво е направилъ. Прѣди г. Петровъ да отиде въ Севлиево, тамъ е билъ г. Бозуковъ. Още въ врѣмето на г. Бозукова, на 16 юний се случва една нещастна случка — тукъ е рапортътъ на г. Бозукова. Случва се въ Кръвенишката община — а по-послѣ ще видите, че става и друга случка — случва се въ Кръвенишката община, въ махалата Войнишка, едно прѣстѣпление. Нѣкоя си Бера Косева, стара жена, която сж мислили за богата, при отсъствието на нейния синъ да я защити — въ махалитѣ къщитѣ сж разпрѣснати една отъ друга — нападатъ я разбойници, мжчатъ я съ нажежени жельза, изтезаватъ я и ѝ ограбватъ известна сума. И така, Кръвенишката община, по-рано, прѣди да назнача г. Петрова за околийски началникъ, е била вече отбѣлѣзана съ едно прѣстѣпление, което се е било извършило тамъ. Наскоро подиръ туй прѣстѣпление въ сжщата тая махала Войнишка, вече при г. Петрова, става второ прѣстѣпление — второ прѣстѣпление въ сжщата Кръвенишка община, което е вече много по-сериозно отъ първото. Това прѣстѣпление става на 10 сръпцу 11 августъ — а изборитѣ сж, както знаете, за 4 септемврий — и телеграфиратъ на околийския началникъ — а пъкъ той съобщава за свѣдѣние на менъ всички подобни происшествия — така: (Чете) „Нощесъ петъ души не-известни разбойници навлѣзли чръвъ взломъ въ дома на Петко М. Боевъ отъ с. Кръвеникъ и, слѣдъ като убили, чръвъ мушкане съ ножъ въ гърдитѣ, Боева, изтезавали жестоко жената и внучетата му и прѣтърсили къщата за пари, избѣгали въ неизвестностъ. Увѣдомихъ сждебнитѣ власти“ и пр. Значи, подиръ първото прѣстѣпление съ първата жена, явява се едно много по-грозно прѣстѣпление: петъ души, организирани въ шайка, и отъ разни мѣста на България — отъ Габрово, отъ Ески-Джумая, отъ Ново-село, Търновско, отъ Троянско — цѣла една шайка, влизатъ въ туй село, убиватъ по този жестокъ начинъ единъ български гражданинъ, единъ български избирателъ, изтезаватъ неговитѣ внучета и пр. Околийскиятъ началникъ веднага командирова тамъ нужната стража. Г. Бозуковъ още по първото прѣстѣпление въ с. Кръвеникъ е билъ пратилъ тамъ усилена стража; значи, и по-рано е пратилъ стража. Става второ прѣстѣпление — нѣма съмнѣние, стражата се усилява, взематъ се мѣрки и, за нещастие

на г. Пешева, въ туй с. Кръвеникъ живѣе и благоденствува единъ тѣхонъ приятелъ, за който г. Пешевъ ви говори тукъ толкова и когото той възвелича, чутъ-ли не, като тѣхонъ герой и нашъ мжченикъ; този господинъ живѣе тамъ и той се нарича Илия Тодоровъ. Трѣбва да ви забѣлѣжа, г-да, че този Илия Тодоровъ, който е причина за всичката тая гюрюлтня, е единъ кандидатъ на затвора. Илия Тодоровъ е билъ кметъ на с. Кръвеникъ прѣди и съ фалшиви документи, издадени отъ него, сж били злоупотрѣбени при неговото кметуване около 20—25 хиляди лева отъ Българската земледѣлска банка. Като кметъ, той е билъ подведенъ подъ углавна отговорностъ, и както ме увѣряватъ, билъ е осжденъ и петъ мѣсеца е стоялъ въ затвора. Та, той е бившъ кметъ. Тоя господинъ е приятелъ на г. Пешева и неговитѣ другари въ с. Кръвеникъ; този господинъ въ туй врѣме, когато ставатъ двѣтѣ казани происшествия, се обвинява въ кражба на два казана за варено гюлово масло и се оказва въ послѣдствие, че наистина е билъ причастенъ въ тая кражба. Когато полицията отива да търси прѣстѣпницитѣ, по убийството на Боева, понеже Тодоровъ има такова минало — петъ мѣсеца е стоялъ въ затвора за фалшификация на документи — обвинява се при това и за кражба, отъ съсѣда си, на два казана за варене на гюль, нѣма съмнѣние, че и вие да бѣхте, и всѣки обикновенъ стражаръ, ще си мисли да намѣри улики о този господинъ, и наистина сж го арестували, както сж арестували и сума свѣтъ отъ селото, за да търсятъ 5-членната шайка. Като сж намѣрили въ селото половината отъ ограбенитѣ пари, съмнѣние пада и на този господинъ, приятеля на г. Пешева, и сж го арестували, и сж го държали 13 дена — признавамъ — затворенъ. Но, арестуванъ, донесено е за всичко на прокурора и на слѣдователя. Слѣдователятъ е взелъ дѣлото въ ржцѣтѣ си. Този господинъ, Илия Тодоровъ, е заведенъ въ Севлиево и прѣдаденъ на сждебнитѣ власти. Г. Пешевъ си позволи да каже въ рѣчта си, че и сега полицията изтезавала хора въ участъцитѣ, и азъ пратихъ специаленъ пратеникъ въ Севлиево, . . .

П. Пешевъ: Г. Спасича.

Министъръ А. Людскановъ: . . . г. Спасича, стариши подначалникъ въ моето министерство, на донесението на който напълно вѣрвамъ и който нѣма защо да ме лъже. Понеже г. Пешевъ твърдише нѣщо чудно за мене, че даже сега въ участъцитѣ изтезаватъ . . .

П. Пешевъ: Това е положително.

Министъръ А. Людскановъ: Моля Ви се! — . . . азъ се смаяхъ, че това може да става сега въ наше врѣме въ Севлиево, . . .

П. Пешевъ: Продължава.

Министъръ А. Людскановъ: . . . и азъ наредихъ да отиде този чиновникъ, да вземе всички мѣрки и да узнае подробно това, което дѣйствително е, като вземе и разгледа и слѣдственото дѣло, да отиде въ с. Кръвеникъ и да разпита всички на мѣстото. И излиза слѣдующето. Г. Илия Тодоровъ се е оплаквалъ на прокурора, че е билъ битъ отъ полицията; съ него е билъ и нѣкой си Лумпаровъ, който сжщо се е оплаквалъ, че е билъ битъ. Даже отъ Илия Тодоровъ има прѣдставено медицинско свидѣтелство — това е вѣрно — Илия Тодоровъ е показалъ 6 души, за да установятъ биемето му отъ полицията. Е добръ, разпитани сж тия 6 души свидѣтели — а това нѣщо е станало прѣди два мѣсеца и слѣд-

ствието върви и други още 5 души сж били показани отъ Лумпарова за свидетели, та съ 6-ти души, показани отъ Тодорова, ставатъ 11 души — но нито единъ не е установилъ сѣпка отъ онова, за което се оплакватъ.

П. Пешевъ: Има медицинско свидетелство.

Министъръ А. Людскановъ: Моля Ви се. — Може ли да се твърди това, г-да, когато посоченитъ 11 души свидетели отъ пострадавшитъ Тодоровъ и Лумпаровъ сж разпитани и никой не го е установилъ? Ами ако то бѣше вѣрно, единъ поне не щѣше ли да покаже, че полицията е била Тодорова или Лумпарова? Сега тѣ сж показали по единъ новъ свидетел, ще видимъ и тѣ колко ще имъ послужатъ. За честта на полицията азъ бихъ много желалъ да се установи кой е този, който е билъ г. Тодорова и г. Лумпарова, за да се накаже, както трѣбва.

Какво става подиръ това? Нашата полиция, която съ своитъ изслѣдвания е успѣла да залови всичкитъ разбойници въ продължение на единъ мѣсець — ето последната телеграма е тукъ: „Уловихме, казва, и последния разбойникъ“ — нашата полиция е успѣла да залови всичкитъ петъ разбойници отъ шайката: единъ турчинъ отъ Ески-Джумая, единъ отъ Новосело, Търновско, другъ отъ Габровско . . .

П. Пешевъ: 11 души сж, г. министре.

Министъръ А. Людскановъ: Още по-добрѣ, ако сж 11 души. — . . . улавя ги всички, благодарение на умѣлитъ си и цѣлесъобразни разпореждания. Това обстоятелство нѣма ли значение? И като ги улавя, околийскиятъ началникъ ми дава рапортъ, като ми каза, че за улавянето на толкова разбойници по такъвъ бързъ начинъ тримата стражари — единъ старши и двама младши — за които се казва, че ужъ били г. Тодорова и г. Лумпарова — показали особено усърдие, особено знание на службата и ме помоли да ги награда, и азъ, на основание закона, наградахъ старшия стражаръ съ 50 л., а младшитъ стражари съ по 40 л. за усърдие, показано въ излавянето на такава опасна шайка и за добро изпълнение на длѣжността.

М. Гайдовъ: Самъ г. прокурорътъ имъ е изказалъ особена благодарностъ.

Министъръ А. Людскановъ: Ще ви кажа сега, г-да, и това, че подиръ рѣчта на г. Пешева се заговори по вѣстникитъ за случката и пострадавшитъ, именно синоветъ на убития, пращатъ телеграми, съ които сжщо благодарятъ.

П. Пешевъ: Тѣ сж написани отъ г. Спасича, пратенъ нарочно.

Министъръ А. Людскановъ: Моля, г. Пешевъ.

А. Мустаковъ: За честта на г. Спасича и за Вашата честъ най-много . . .

П. Пешевъ: Не говорете за честъ, азъ имамъ честъ и знамъ да я защита!

А. Мустаковъ: Нѣмате я.

П. Пешевъ: Смазаха хората съ бой! Всѣки день ги биятъ! Това е ужасъ!

Прѣседателствующъ М. Маджаровъ: (Слѣдъ силно звѣнене) Моля г. Пешева да заеме мѣстото си и да мълчи.

Министъръ А. Людскановъ: Вижте, г-да, какво говори г. Пешевъ.

П. Пешевъ: Азъ говоря за истини, не за лъжи.

А. Мустаковъ: Има телеграми отъ нещастни хора.

П. Пешевъ: Пращате Спасича да диктува телеграми на тия нещастни хора.

Министъръ А. Людскановъ: Кого да пратя, Васъ ли?

До г. министра на вътрѣшнитъ работи е пратена слѣдующата телеграма: (Чете) „Г. министре, нѣмахмо намѣрение да благодаримъ на полицията и съдебнитъ власти, задѣто тѣ тѣй добросъвѣстно изпълниха дѣлга си съ залавянето на разбойникитъ, които извършиха грозното злодѣяние“, . . .

П. Пешевъ: (Възразява нѣщо)

Прѣседателствующъ М. Маджаровъ: Моля г. Пешева да бжде по-спокоенъ.

П. Пешевъ: Мога ли? Какъ да бжда спокоенъ? Азъ не мога да бжда спокоенъ.

А. Мустаковъ: Разбойници биятъ тия хора, г. Пешевъ.

Прѣседателствующъ М. Маджаровъ: (Звъни) Моля, г. Мустаковъ.

П. Пешевъ: Никой никого не може да бие; трѣбва съ присѣда да ги бие.

Прѣседателствующъ М. Маджаровъ: Моля, г. Пешевъ, успокойте се.

П. Пешевъ: Азъ не мога да стоя спокоенъ прѣдъ този фактъ на ужаси.

Прѣседателствующъ М. Маджаровъ: Моля Ви се!

П. Пешевъ: Слѣдвайте, слѣдвайте този пѣтъ. (Глътка)

Прѣседателствующъ М. Маджаровъ: (Звъни) Моля, г-да!

Министъръ А. Людскановъ: Г-да! Азъ съжалявамъ за едно, че не съмъ питалъ г. Пешева прѣди да пратя г. Спасича, кого той желае да пратя въ Севлиево за да изслѣдваме случката. Азъ нѣмамъ интересъ да защитавамъ никого, най-малко г. Петрова, който — онзи день г. Пешевъ ми каза — че на врѣмето е вдигалъ ръка противъ мене, ако това е вѣрно. Азъ вѣрвамъ, г. Пешевъ, въ думитъ на единъ старши подначалникъ, като г. Спасича, който 15 години е билъ съ по администрацията, който е замѣствалъ окръжния управителъ и въ наше врѣме, и въ ваше врѣме, и въ Стамболово врѣме въ разни врѣмена и въ разни мѣста — въ Търново, Стара-Загора, кждѣто обичате — единъ човѣкъ побѣлѣлъ въ службата; азъ го командировахъ лично и му казахъ: азъ искамъ отъ Васъ истината, и увѣренъ съмъ той не ме е излъгалъ — ако той ме е излъгалъ, азъ двойно ще съжалявамъ. Съжалявамъ само, че не питахъ прѣдварително г. Пешева, инакъ мой приятель — можехъ да направя това — кого той желае да пратя; но въ бързината още сжщата вечеръ, когато той говори, направихъ разпореждане и командировахъ г. Спасича. Съжалявамъ, че г. Бобековъ не бѣше тукъ — той бѣше въ Южна-България — него щѣхъ да командировахъ; по телеграфа го повикахъ и той дойде тази сутринъ и ми се яви и ми докладва резултата на своята ревизия. Така че, нѣмахъ другъ чинovníкъ по полицията, когото можехъ да командировахъ. Прочее, азъ вѣр-

вамъ на г. Спасича, обаче, азъ вземамъ актъ отъ думитъ на г. Пешева; и ще намѣря друго срѣдство да разпитамъ, дали това е вѣрно. Ако е вѣрно, ще накажа и г. Спасича, и всички други, и всички стражари, които не ми донасятъ вѣрно и сега си позволяватъ да биятъ въ затвора въ Севлиево.

Д-ръ В. Радославовъ: Кога ще стане това?

Министъръ А. Людскановъ: Скоро ще стане, защото азъ си зная дълга.

Но, г. г. народни прѣдставители, азъ ще свърша съ този инцидентъ. Ще ви прочета телеграмата и вие ще видите, че не може да бѣде скроена: (Чете) „Г. министре, нѣмахме намѣрение да благодаримъ на полицията и съдебнитѣ власти, задѣто тѣ тѣй добросъвѣстно изпълниха дълга си за залавянето на разбойниците, които извършиха грозното злодѣяние на 9 августъ т. г., като убиха и ограбиха по срѣдне нощъ скъпия ни и незабравимъ баща, Петко М. Боевъ, защото това е тѣхенъ дългъ. Дълбоко възмутени, обаче, отъ писаното въ в. „Народни права“ бр. бр. 230, 231 и 232, по сжщото, ...

А. Мустаковъ: (Къмъ г. П. Пешева) Да, туй е телеграма.

Министъръ А. Людскановъ: ... ние считаме за наша длъжностъ въ интереса на истината и справедливостта да издигнемъ високо гласа си и да заявимъ, че писаното въ вѣстника по дѣйствиата на полицията и съдебнитѣ власти за залавянето на разбойниците е неистинско и че писачътъ е въведенъ въ заблуждение, ако съзнателно не извъртва фактитъ съ користни цѣли. Полицията и съдебнитѣ власти положиха най-големи грижи и старания за залавянето на разбойниците, за което ние публично и въ Ваше лице, г. министре, изказваме нашата най-сърдечна благодарностъ и признателностъ. Тежко ни е и дълбоко скърбимъ за загубата на незабравимия ни баща, но намъ е драго отъ друга страна, че въ България има органи на властта, които тѣй добросъвѣстно изпълняватъ своя дългъ. Хвала на подобни органи! Това е една телеграма отъ пострадали хора, които сж загубили баща си и нѣма защо да телеграфиратъ подобни нѣща, по наущение, но сж го направили; защото сж се възмутили отъ писаното въ в. „Народни права“, което, прочее, не съмъ челъ и не зная какво е било.

Г-да! Тия сж най-жестокитѣ обвинения, които хвърляше противъ насъ г. Пешевъ, и затова азъ го оставихъ послѣденъ, за да му отговоря, защото на него се силаваше и г. Страшимировъ. Азъ, който съмъ министъръ вече 7 мѣсеца на България, който, най-сетнѣ, нося тежката отговорностъ за вътрѣшното управление на страната, ако въ мое врѣме, днесъ, ставатъ такива нѣща въ Севлиево, азъ трѣбва да нося позора. Нѣмамъ намѣрение да защитавамъ никого, понеже не е позоръ за мене, ако би да става нѣщо позорно и азъ накажа виновника, но е позоръ, ако, като става подобно нѣщо, азъ го крия. (Ржкоплѣскане отъ болшинството) Най-сетнѣ, азъ имамъ 2500 стражари; възможно е 10-на души отъ тѣхъ да сж негодници; възможно е 50 души да сж такива; възможно е тѣ да правятъ прѣстѣпления — ще си намѣрятъ наказанието. Но не намѣрявамъ — заявявамъ го — никого да протезирамъ и нѣма да протезирамъ. (Ржкоплѣскане отъ болшинството)

Г. г. народни прѣдставители! Съ това се свършватъ обвиненията, които привидно поне изглеждаха като да сж обосновани, защото се приведохъ ужъ пѣкои данни. Азъ се постаряхъ подробно да се спра върху вѣщо едно отъ тѣхъ — отегчихъ ви, но ще ме извините — обаче, не мога да свърша рѣчта

си, безъ да направя още нѣкои бѣлѣжки по нѣкои дезидерати, по пѣкои общи бѣлѣжки, които се направиха, като се критикуваше тронната рѣчь, че тя не съдържа известни нѣща, относително вътрѣшното управление на страната, които би трѣбвало да съдържа. По този въпросъ говориха нѣколко души, между които и достопочтениятъ мой приятель г. Константиновъ. Искаха отъ насъ най-напрѣдъ да децентрализираме властта — г. Константиновъ го иска, други го искаха — да гарантираме независимостта, автономията, самоуправлението на общинитѣ. Други, най-сетнѣ, питаха: „каква е вашата стопанска политика; каква е вашата училищна политика; каква е вашата вътрѣшна политика?“ Това сж дезидератитѣ, които се изказаха. Г. Малиновъ каза: „Вие, въ вашата тронна рѣчь не сте казали нищо по тѣзи въпроси“. Други господа казаха: „Кажете ни вашата програма; защо не я казхте въ вашата тронна рѣчь“. Въ тронната рѣчь не може да се каже всичко. Тронната рѣчь описва полсжението на страната и споменава въ общи черти главнитѣ мѣроприятия, които правителството възнамѣрява да внесе на разглеждане прѣдъ Народното събрание. Но, портата не е закрита: ние ще ви внесемъ и други законопроекти освѣнъ ония, изказани въ тронната рѣчь.

Понеже нѣкои изказаха тукъ желание, да чуятъ като каква е нашата политика по едно или друго вѣдомство, въ едно или друго направление, азъ съмъ длъженъ да кажа и по този въпросъ нѣколко думи, касателно повѣреното ми вѣдомство.

По просвѣтната ни политика г. Вобчевъ ще вземе сега думата, и ще се изкаже; както ще говори и когато се разглежда неговиятъ бюджетопроектъ. По стопанската ни политика г. Христовъ ви е внесълъ 8—9 законопроекта и той е въ състояние по-добъръ отъ мене да ви развие тази политика; той ще има случай и при общитѣ дебати по бюджета, и при неговитѣ отдѣлни законопроекти да ви говори. Има, обаче, отдѣлъ, който се касае до мене, по който трѣбва да ви кажа двѣ-три думи; той е по вътрѣшното министерство.

Г-да народни прѣдставители! Ако азъ съжалявамъ и ако отъ самото начало на моята скромна рѣчь казахъ, че една тѣжна мисль ме обзвѣ при така направената безосновна критика противъ насъ, то бѣше прѣдъ видъ само на една идея. Ние сериозно намѣряваме да въведемъ пропорционалната система за изборитѣ: Министерскиятъ съвѣтъ бѣше тѣй добъръ да ме командирова за изучаване на този въпросъ въ Европа; азъ скоро ще го сезирамъ съ единъ рапортъ, който, съ негово разрѣшение, ще прѣдставя и вамъ. Вънъ отъ това, ще ви прѣдставимъ единъ законопроектъ съ мотиви — ще се помжчимъ да ви убѣдимъ да го приемете — понеже реформата за пропорционалната избирателна система е една отъ най-важнитѣ, които досега е имало. Тя ще направи цѣлъ прѣломъ въ нашия политически животъ; тя ще направи цѣлъ прѣломъ въ нашитѣ политически нрави. И азъ съжалявамъ, че тукъ така неоснователно се нахвърлиха върху насъ, защото ние не знаемъ какво ни готви бъдѣщето. Новата система ще създаде нови течения, нови точки на съприкосновение, и твърдѣ е възможно въ бъдѣще — както много добръ забѣлѣза нашия достопочтенъ шефъ на днешния кабинетъ — да стане нужда отъ разни коалиции. Съ въвеждането на закона за пропорционалната изборна система нѣма вече само една партия да управлява България — това ще се свърши. Прочее, трѣбва отсега да навикнемъ да се търпимъ; трѣбва отсега да избѣгваме всички нѣща, които могатъ да копятъ яма между насъ, та да не се червимъ утрѣ, когато бъдемъ повикани наедно да работимъ. Държавното дѣло е общо на всички. Всички трѣбваше вече да бъдемъ доста омѣдрени отъ опита, доста просвѣтени

отъ миналото, за да можемъ да намѣримъ винаги въ себе си доста мадростъ и доста точки на съприкосновение съ другитѣ партии за съвмѣстно работане. Всички трѣбва да забравимъ миналото. И азъ съжалявамъ, че трѣбваше да отговарямъ на напѣтъ другари демократи, които много близко стоятъ до насъ и по минало, понеже засѣдно сме се борили, и затова, че сме били прѣди 10 години въ лоялна коалиция съ тѣхъ и лоялно до край останахме другари съ тѣхъ; ако се раздѣлихме, нѣщо немоялно не ни раздѣли. (Нѣкой отъ болшинството ржкоплѣскалъ) Никой не ни обвини въ немоялностъ: ние паднахме и нашата коалиция се провали, защото изникна единъ непрѣдвиденъ отъ насъ въпросъ. Когато образувахме коалицията — тя излѣзе отдолу, наложи се отъ Народното събрание — когато изникна коалицията и ни се наложи отдолу, ние не знаехме финансовото положение на България; ние не можехме да прѣдвидимъ, че ще стане нужда отъ единъ заемъ, който не можемъ намѣри, освѣнъ при извѣстни условия, при извѣстна гаранция. И когато ни се наложи отъ събитията този заемъ, когато ние го прѣдложихме на Народното събрание, една частъ отъ приятелитѣ на покойния Каравеловъ го оставиха, заемътъ пропадна и нашата коалиция се свърши. Прочее, ние сме поклонници на коалицията не отъ днесъ и отъ вчера, а отъ редъ години и то съ дѣла. И когато ние се раздѣлихме съ Каравелова, ние не се раздѣлихме за това, че се скарахме въ Министерския съвѣтъ, и тогава другарувахме добръ, както и днесъ сме въ най-добри термини съ пашитѣ другари, като-че-ли сме другарували отъ 10—15 години. (Вурни ржкоплѣскания отъ болшинството) Ето защо менъ ми бѣше мъчно да чуя думата, която г. Малиновъ хвърли тукъ, хвърли я, може-би, за „лукрастъ словеса“, дѣто се казва, за украшение на слога си, че пашитѣ Министерски съвѣтъ били гължбарникъ, а долу било звѣрицикъ. Азъ не очаквахъ да се хвърли това въ Народното събрание така голословно противъ хора като насъ, които най-послѣтъ сме доказали и прѣдъ васъ, и прѣдъ цѣлото общество, че живѣемъ като честни, като лоялни хора, дали сме си ржка за едно велико дѣло и ще го изкараме докрай. (Ржкоплѣскане отъ болшинството) Ако нашата коалиция бѣше отъ днесъ за сутрѣ, язъкъ за труда ни да правимъ два избора, язъкъ за труда ни да уравниваме всички тия недоразумѣния, които се явиха между по-второстепеннитѣ и третостепенни отъ наши партизани. Нашата коалиция има за цѣль по-високи задачи. Ние изравнихме малкитѣ, дребнитѣ работи, и сега ще вървимъ на прѣдъ. Ето съ какви желания ние се носимъ и желяемъ и вие да се носите. И менъ ми бѣше отраднo да чуя г. Радославова да пожелае успѣхъ на нашата коалиция, защото успѣхътъ на нашата коалиция е успѣхъ и за васъ, а ще кажа и за общото дѣло на България. И за тоя успѣхъ най-много ще спомогне пропорционалната изборна система. Азъ ви показъхъ и неправдитѣ, на които сме свидѣтели тукъ; показъхъ ви, че нито народняцитѣ, нито ние имаме право да кажемъ, че цѣла България е съ насъ. Ние имаме 190 души народни прѣдставители, но главната причина за това такова грамадно болшинство е изборната система. Е добръ, занаяпрѣдъ ние ще въведемъ друга система; отдѣ знаете, че събитията нѣма да дойдатъ да наложатъ и намъ, и вамъ други комбинации? Защо вие копаете тая яма, а, въ своята добросъвестностъ, въ своята лоялностъ, не призаеате, че ние направихме дълга си, че ние направихме свободни избори? Това трѣбваше да кажете вие и съ туй да улесните бѣдщи комбинации. Най-сетнѣ, всички пактища водятъ за Римъ, всички мнѣния сж за уважение, защо да се изключва една партия отъ друга, защо да се казваме, че едни сж патриотични отъ други? Всѣки дѣйствува както разбира работата, но, прѣди всичко, трѣбва честностъ

и лоялностъ: щомъ тѣхъ ги има, другото ще се изравни. Е добръ, г-да, ние въ това направление ще вървимъ, ще работимъ, ще творимъ. И съ това отговарямъ на достопочтения г. Константиновъ и на васъ, които искате отъ насъ вътрѣшни реформи. Първото нѣщо, което ние желяемъ да прокараме, ако, разбира се, вие го пожелаете, то е пропорционалното прѣдставителство; второто нѣщо, което искаме да въведемъ, то е административното правосѣдие; третото нѣщо, което и васъ озадачава, и насъ загрижава, е въпросътъ за самостоятелността на общинитѣ. Да, г. г. народни прѣдставители, напълно признавамъ справедливостта на бѣлжикитѣ въ това отношение — заявявамъ публично — направени тукъ, по азъ ви казахъ и доказахъ, какъ лично азъ съмъ се старалъ да разтурямъ възможно по-малко общини. Истина е, че и законътъ не позволява, но колко сръдства има властѣта, колко сръдства иматъ органитѣ за това! Стига само да упражнятъ извѣстно давление тукъ-тамъ по селата, за да иматъ угоднитѣ селско-общински съвѣти, да накаратъ извѣстни лица да си дадатъ оставката отъ общинскитѣ съвѣти! Е добръ, г-да, вие виждате, че ние разтурихме само 40 селски общини до изборитѣ за великото Народно събрание. Ами можете ли да искате по-голъмо доказателство отъ това, че искаме да пазимъ тая независимостъ? Ние сме прибѣгвали, колкото е възможно, по-малко, до сѣда за тая цѣль. Понеже по-напрѣдъ изпуснахъ да кажа за Софийския градски съвѣтъ, тукъ му е мѣстото да се спра малко: пакъ се касае до самостоятелността на общинитѣ. Азъ съмъ дължовъ, за възстановление на истината, да се спра тукъ. Казахъ нѣщо по адресъ на г. Малинова, но тукъ съмъ дължовъ по-годробно да кажа, че подхвърленото противъ насъ, че ние сме прибѣгвали до сѣдебнитѣ власти тукъ, въ София, и сме упражнили давление върху сѣда за разтурването на Софийския градски съвѣтъ, е, най-малко, голословно, за да не кажа нѣщо повече, и то най-малко може да се въвежда противъ насъ отъ г. Малинова. Прѣдъ мене сж постановлението на Софийския окръженъ сѣдъ, прѣдъ мене сж и постановлението на сѣдебния слѣдователъ. Противъ бившитѣ съвѣтници на Софийската община сж съставени три акта отъ най-сериознитѣ финансови инспектори въ България, при Министерството на финанситѣ. Два отъ тѣзи актове сж минали по-напрѣдъ прѣзъ Министерството на вътрѣшнитѣ работи, изпратени сж до прокурора, който е възложилъ на сѣдебния слѣдователъ да произведе слѣдствие. Тукъ имамъ и постановлението на сѣдебния слѣдователъ, който не е намѣрилъ за нужно да повдигне прѣслѣждане. Прокурорътъ се е отнесълъ тогава до сѣда, и сѣдътъ съ опрѣдѣление е далъ ходъ на дѣлото. Вториятъ въпросъ е билъ за отстранението на тия съвѣтници отъ градския съвѣтъ. Сѣдътъ не се е съгласилъ съ това. Когато, обаче, настѣпва третиятъ актъ на ревизията и сѣдътъ е билъ сезиранъ, послѣдниятъ самъ е постановилъ да се отстранятъ тия членове отъ градския съвѣтъ. Никакво давление противъ никого не е упражнено.

Стана цѣлъ въпросъ въ вѣстникитѣ, съ партизанска цѣль, за отпусъка на сѣдебния слѣдователъ г. Константиновъ. Тукъ сж даннитѣ положително върни, че г. Константиновъ самъ е искалъ отпускъ. А пакъ е билъ заведенъ редъ за сѣдебнитѣ слѣдователи при Софийския окръженъ сѣдъ, щото първиятъ и третиятъ, вториятъ и четвъртиятъ слѣдователи да си замѣняватъ ролитѣ, когато нѣкой отъ тѣхъ отсъствува, поради отпускъ или поради болестъ. Първиятъ и третиятъ сж имали отпускъ; трѣбвало е на г. Константинова непрѣмѣнно отпускъ, защото миналата година той се е ползувалъ само съ четири-пет дена такъвъ; настоялъ и за своя отпускъ, който му е билъ даденъ. Отъ четирмата сѣдебни слѣдователи, останалъ е билъ само единъ, четвъртиятъ, Божи-

ловъ, защото петиятъ, ако се не лъжа, е билъ заетъ съ особени сложни и спѣшни дѣла, та Божилову е било възложено дѣлото на Софийската община и то отъ прѣдседателя на сѣда, а никакъ не отъ Министерството на правосъдието; послѣдното не се е интересовало за дѣлото и даже не е правило никаква справка по него. Това е дословно установено отъ когото трѣбва.

Е добръ, г-да, слѣдъ три ревизионни акта на финансовитѣ власти, слѣдъ постановление на сѣдилището, което постановление е отишло чакъ до апелацията, слѣдъ прѣрѣкания между слѣдователя и сѣдилището, слѣдъ сѣдебно опрѣдѣление, каква погълта гаранция искате вие за Софийския градски съвѣтъ? Какъ можете да възведете противъ насъ, че сме въздѣйствували нѣкому? Абсолютно невѣрни сѣ вашитѣ подмѣтания. Всичко, което е станало за отстранението и разтурването на Софийския градски съвѣтъ, е станало на законно основание. Това вече се установи отъ всички данни по дѣлото. А азъ се спрѣхъ да кажа двѣ думи, понеже г. Малиновъ много настояваше на това.

Г-да! Да се върна на моята рѣчь, за да свърша. Подиръ пропорционалната система за изборитѣ, подиръ административното правосъдие, азъ самъ мисля да измѣня закона за селскитѣ и градскитѣ общини, но не мога сега да ви кажа каква директива ще ме ръководи, не мога да ви кажа моя планъ на дѣйствието. Въ моитѣ обиколки за изборитѣ — и тукъ трѣбва да се каже една дума, понеже и това се вмѣни въ грѣхъ на мене — азъ призовавамъ всички васъ, които сте ме слушали, кѣдѣто съмъ миналъ, да кажете, дали съмъ правилъ нѣкоя вулгарна агитация въ такава смисълъ, въ каквато г. Малиновъ ми натякваше, навсѣкѣдъ азъ съмъ правилъ само едно: проповѣдвамъ съмъ програмата на правителството, и ето ви за това пълно свидѣтелство отъ г. Влайкова, пакъ въ неговата статия, която ви цитирахъ прѣди малко, той казва, пакъ за Бѣлоградчикъ, понеже за тамъ се интересува, когато съмъ миналъ отъ тамъ, азъ съмъ държалъ една рѣчь само по тълкуване платформата на правителството. Споредъ него, тя е била много набързо казана, понеже съмъ бързалъ за Видинъ, и вѣрно, азъ стояхъ само часъ или два, но той самъ въ тази статия казва, че азъ съмъ държалъ само една политическа рѣчь, а не че съмъ правилъ нѣкоя вулгарна агитация: (Чете) „Една единствена рѣчь държана въ Бѣлоградчикската околия върху платформата на правителството; това бѣ рѣчта на министъръ Любкановъ, държана въ Бѣлоградчикъ единъ дѣлниченъ день. Въ тази си рѣчь г. Любкановъ, изморенъ отъ дългъ пѣтъ и бързалъ да замине за Видинъ, изложилъ твърдъ повърхностно правителствената платформа, сѣщата, която е излагалъ на стотина мѣста и която е напечатана въ вѣстникитѣ“. Да, това съмъ правилъ, но азъ съмъ правилъ нѣщо повече отъ това. Моята цѣль не е била даже, ако щете, да изявявамъ само нашата платформа; моята цѣль е била да бѣдъ върху моитѣ административни чиновници. Г-да! Вънъ отъ вашата тукъ критика отъ лѣво, вънъ отъ критиката на оппозицията изобщо и на общественото мнѣние, азъ имамъ дългъ спрѣмо нашитѣ съюзници, народникитѣ. Азъ бѣхъ удостоенъ съ това министерство, мене туриха за шефъ на Министерството на вътрѣшнитѣ работи и азъ отговаряхъ за честта на двѣтъ партии. Ето защо азъ не поскъпихъ нито врѣме, нито трудъ да обиколя единъ-два пѣти България, да видя и запозна въ близки органи си и лично да имъ дамъ моитѣ инструкции. Честта на двѣтъ партии, ако щете, бѣше въ моитѣ рѣчи; една голѣма дума казана, но тя зависѣше отъ резултатитѣ на изборитѣ, да бѣдатъ честно направени, законно извършени. И азъ само това правихъ. Азъ запознахъ всичкитѣ органи до послѣдния приставъ, запознахъ тѣхното минало, тѣхното социално положение, тѣхнитѣ възгледи въобще

по управлението и за най-малкото нѣщо, което се случваше — азъ ви споменахъ тукъ случаи — веднага извиквахъ въ столицата, азъ отстранявахъ ония околийски началници, които биха могли да нарушатъ онова, което азъ имъ казахъ за спазване реда и законността по изборитѣ. Е добръ, г-да, ако е тъй, моята дългъ бѣше да обиколя България. Азъ желая всички министри въ България подиръ мене, сѣщото да направятъ. Не вулгарни агитации, за кибритени клечки, за каша и за не зная какво, правѣхъ азъ. (Ржкоплѣскане отъ болшинството) Е добръ, г-да, въ тия обиколки азъ имамъ случай да се видя съ хора отъ другитѣ партии. Проектирайки да измѣня закона за селскитѣ и градскитѣ общини, проектирайки да взема всички мѣрки, които да гарантиратъ тѣхната независимостъ, азъ имамъ дълги и много полезни разговори съ видни кметове отъ разни партии. Видинскиятъ градски кметъ е радикалъ, много смиренъ човѣкъ, повидимому, но единъ много разбранъ човѣкъ. И когато ще свикамъ подиръ сесията едно съвѣщание отъ по-видни селски и градски кметове, даже да не бѣде видинския кметъ, такъвъ по него врѣме, азъ ще го викамъ за съвѣтъ. Азъ имамъ случай да се видя и разговори съ кмета на Казанлъкъ, социалистъ, който дойде при мене; онзи день имамъ писмо отъ г. Киркова, радославистъ отъ Бѣлоградчикъ, мой старъ приятель, който ми каза: „Викайте ме, азъ ще Ви дода на помощъ“. Азъ се видѣхъ съ сѣщия онзи социалистически шефъ на комуната въ Самоковъ г. Зуйбаровъ, и съ него бесѣдвахъ. Азъ не прѣнебрѣгнахъ никакъвъ съвѣтъ и свѣтълина отъ кѣдѣто и да дойдеше тя, отъ социалисти, отъ радикали, отъ демократи, отъ прогресисти или отъ народници. Прочее, имамъ прѣдъ видъ туй, което каза г. Константиновъ, но вие искате отъ насъ една подробна програма още сега, когато ние въ седемъ мѣсеца направихме два избора, ние бѣхме погълнати само съ изборитѣ за великото и обикновеното Народни събрания. Дайте ни врѣме и възможностъ. Подиръ сесията азъ самъ ще прѣдседателствувамъ единъ съвѣтъ отъ видни селски и градски кметове въ България и ще направимъ нѣщо хубаво не отъ канцеларията на Министерството на вътрѣшнитѣ работи, а отъ живота, отъ опыта осветено, и ще взема съвѣтитѣ на демократи, на социалисти и на всѣкакви исти, стига тѣ да допринесатъ нѣщо за постигането на тази независимостъ, за нейното гарантиране. Прочее, вашето възжеление е и мое; ние ще се мъчимъ да гарантираме независимостта на общинитѣ.

Г. г. народни прѣдставители! Не по-малко е наше възжеление стабилизирането на чиновникитѣ. Дѣйствиелно, и азъ заедно съ васъ, признавамъ, че ако има болень въпросъ въ България, ако има единъ факторъ, който много тормози неправомѣрното развитие на тази страна, ако има единъ въпросъ, който хлопа на портитѣ отдавна и иска своето разрѣшение, той е въпросътъ за чиновникитѣ. Докогато въ България не се стабилизира чиновникътъ, ние се ще говоримъ за подобни нѣща по изборитѣ като сега. Стабилизирайте чиновника, гарантирайте го съ службата му, дайте му една подходяща заплата при сегашното положение на живота въ България и той нѣма да прави вулгарна политика. И ние отъ никой чиновникъ не искаме да нѣма мнѣние. Нека всѣки да има свое мнѣние, но ние не желаемъ, и никой въ България не вѣрвамъ да желае, щото чиновникитѣ на които държавата плаща, да отидатъ и се турятъ въ услуга на която и да е партия; да ставатъ избирателни агенти на една партия, а да получаватъ заплата отъ държавата и да се ползватъ съ особено положение въ страната. Ние това нѣма да позволимъ, по тогава ще бѣдемъ въ пълно право да направимъ това, когато гарантираме чиновника. Днесъ нещастниятъ чиновникъ, при една промѣна на режима, трепери отъ всѣки партизанитѣ

въ своята околия, въ своя градъ или село. Какво да прави той, ако вие го турате — много право казва единъ отъ говорителитѣ — между хлѣба и съвѣстѣта, между хлѣба и дълга му. И какъ вие искате тогава съвѣстѣ, какъ вие искате тогава характеръ отъ тѣзи чиновници? И чудното е, че нѣма повече корупции въ България; чудното е, че при нашитѣ партизански поредки, чиновнитѣ сж още сравнително добри, а причината на това е, че българскиятъ народъ дѣствително е трѣзвенъ, честенъ и справедливъ. (Ржкоплѣскано отъ болшинството) Е добръ, и въ това отношение ще се помжамъ да направимъ нѣщо, но за това се иска врѣме. Какъ Вие, г. Малиновъ, искате подиръ седемъ-мѣсечното съществуване тукъ на правителството, да излѣзе съ една подробна програма, по всички въпроси? Случайно азъ съмъ се занимавалъ съ въпроса за пропорционалното прѣдставителство отъ 15 години. Ами, ако не бѣхъ се занимавалъ, Вие вѣрвате ли, че така лесно щѣхъ да се убѣдя за тая реформа само отъ нѣколко прителни, съ които съмъ говорилъ по въпроса? Ами че тази реформа е толкова важна, че ще направи цѣла революция въ България — въ нашитѣ политически права. Е добръ, азъ не съмъ посветенъ по всички въпроси така, както по пропорционалното прѣдставителство. Азъ съмъ стоялъ 10 години вънъ отъ властѣта, както и вие, интересувалъ съмъ се и съмъ събдилъ въпроса за пропорционалното прѣдставителство, но другитѣ въпроси не съмъ могълъ да слѣдя така отблизо, както е нужно за реформи. Сега, като министъръ, съ помощта на правителството, на моитѣ другари, съ вашата помощ и оная на моитѣ чиновници, ще се помжача да направя нѣщо.

Водейки се отъ тия съображения, г. г. народни прѣдставители, азъ наближавамъ да склуча, ще да кажа още само едно: каквото и да стане, каквито и промѣни да станатъ тукъ, ние — които взехме властѣта, и я взехме наистина отгорѣ, но отгорѣ отъ централнитѣ бюра на партиитѣ; нашата коалиция, наистина, е отгорѣ, но е съ пълното съзнание и по рѣшение на двѣтѣ бюра, а не е наложена отъ никого намъ; това да се разбере добръ — ние ще изкараме дѣлото докрай. Честѣта на двѣтѣ партии е вложена въ тая идея, защото, ако днешната коалиция, не дай Боже, по една или друга причина, се разсипе, въ България нѣма да може да се образува така лесно едно стабилно, едно правомѣрно правителство. Кажете днесъ, коя друга партия, която стон тукъ на лѣво, е тѣй добръ подготвена, за да може въ пълно съзнание да поеме властѣта и да кара работитѣ поне тѣй, както ние? Коя е тя? Нека излѣзе да я видимъ. Азъ казвамъ, че нѣма такава партия: а България нѣма да се връща назадъ да повтаря горчивитѣ опити отъ миналото. Е добръ, нашето правителство разбира важностѣта на своята задача, то се е нагърбило съ единъ тежъкъ кръстъ, носи го и ще го изнесе докрай съ ваша помощ за благо на българския народъ. (Бурни и продължителни ржкоплѣскания отъ болшинството)

Прѣдседателствующъ М. Маджаровъ: Прѣди да дамъ думата на г. министра на просвѣтата, давамъ петъ минути отидиъ.

(Слѣдъ отидиъ)

Прѣдседателъ: Има думата г. министърътъ на просвѣщението.

Министъръ С. С. Бобчевъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Не щѣхъ да вземамъ думата по поводъ на дебатитѣ върху тронната рѣчь. Смѣтахъ, че извѣстно освѣтление, че извѣстни обяснения по Министерството на народното просвѣщение сж необходими по случай разискванията на

бюджетопроекта на туй министерство. Обаче въ врѣме на разискванията, които станаха, направиха се извѣстни загатвания, направиха се извѣстни натяквания, както за нѣща, тѣй сжщо и за лица въ туй вѣдомство. Ето защо, азъ съмъ принуденъ, налага ми се да взема думата и да дамъ нѣкои обяснения, да направя нѣкои бѣлѣжки.

По редъ на тѣзи натяквания, които се направиха, на първо мѣсто иде това, че азъ, въ качеството си на министъръ на народното просвѣщение, съмъ прибѣгналъ до нѣкакви агитации въ врѣме на изборитѣ, агитации, имащи за цѣль да се спомогне на тържеството на коалиционната група, на коалиционното правителство. Ходилъ съмъ много по избирателни, по политически обиколки. Направилъ съмъ даже извѣстно нарушение на закона, съ цѣль да подпомогна наши политически приятели въ извѣстни мѣста. Особено това се натяква за моето разрѣшение да се възстанови VI класъ въ Габровската дѣвическа прогимназия.

Е добръ, г. г. народни прѣдставители, всички отъ васъ знайтъ, кждѣ азъ ходихъ и дѣ азъ агитирахъ, а същественото, най-важното, ние знаете, какъ азъ агитирахъ. Истина е, че посѣтихъ нѣколко окржжни градове, нѣколко околнски градове въ Южна и Сѣверна-България. Нѣкждѣ азъ бѣхъ наедно съ моя другаръ, министърътъ на вътрѣшнитѣ работи г. Любскановъ, нѣкждѣ бѣхъ самичкъ, и това, както при нескитѣ избори, сжщо така и при септемврийскитѣ. Но нийдѣ не си позволахъ да правя каквито и да било агитации, да говоря каквито и да било рѣчи, които биха се нарекли агитационни. Навсѣкждѣ азъ по единъ академически начинъ излагахъ платформата на коалиционното правителство, а никждѣ не си допуснахъ да дамъ каквито и да било обѣщания; напротивъ, винаги и навсѣкждѣ казвахъ: обѣщания никакви не правимъ, ако обичате, ако вѣрвате, че туй правителство заслужава да бѣде поддържано, дайте му своето довѣрие въ врѣме на изборитѣ. (Ржкоплѣскане отъ болшинството) Наистина, азъ посѣтихъ и нѣкои села, но само тамъ, дѣто бѣхъ положилъ моята кандидатура, и вънъ отъ тѣзи нѣколко села, 3—4, азъ нийдѣ не съмъ обикалялъ, нийдѣ не съмъ ходилъ. Ако нѣкой би пожелалъ да сравни, какво сж правила моитѣ прѣдшественици и какво съмъ правилъ азъ, той ще види, че нито една четвъртъ отъ онуй, когото тѣ сж правила въ видъ на агитации, азъ не съмъ направилъ и въ смисълъ на обиколки. Тѣй че, въ туй отношение, туй натякване, което се прави, е съвършено неоснователно.

Изглежда, като по-оправдано друго обвинение, що ми се хвърля, че азъ, за да помогна на г. Пендова и другари въ Габрово, разрѣшилъ съмъ противъ закона отварянето на VI класъ въ тамошната дѣвическа прогимназия.

Работата за тази прогимназия е съвършено не така, както нѣкои я прѣдставяха. Истина е, че тукъ азъ бѣхъ извиканъ да дамъ веднага едно обяснение, но едва-ли всички ние се освѣтнихъ колко бѣше умѣстно, колко бѣше нужно, колко бѣше законно това, което направихъ. И ето защо днесъ трѣбва да се повърна.

Законътъ за народното просвѣщение знае само три категории училища: основни училища, прогимназии и гимназии. Оставамъ настрана, тѣй да се каже, извънреднитѣ, каквото е Художественото индустриално училище, каквото е Университетътъ и т. н., но тѣзи сж общитѣ категории училища, и вънъ отъ тѣзи, съгласно съ чл. 52, се казва: „Заваренитѣ отъ този законъ петокласни и шестокласни прогимназии, по желанието на общинитѣ, могатъ да се запазятъ, по издрѣжката за горнитѣ два или три класа, поема общината“. Чл. 112 отъ сжщия законъ за народното просвѣщение казва: „Окржжията и общинитѣ могатъ да отварятъ гимназии само по законодателенъ редъ,

но слѣдъ едно мотивирано рѣшеніе на окръжния училищенъ съвѣтъ. И тъй, ще каже, отваряне на гимназияленъ класъ, което води къмъ развитіето на една гимназия, не може да стане, освѣтъ чрѣзъ единъ законъ — по законодателенъ редъ. Ако нѣкъдѣ е имало гимназияленъ класъ, може ли да се възстанови такъвъ? Ето въпросътъ.

Когато най-напрѣдъ министерството ми бѣше сезирано съ редица отъ ходатайства, съ редица отъ искания да се отворятъ гимназиялни класове на нѣкъдѣ, каквото въ Севлиево, въ Орѣхово, въ Елена, въ Станимака и другадѣ, взе се едно рѣшеніе: нийдѣ да се не удовлетвори подобно искане, додѣто то не бѣде внесено въ Народното събрание и да се разрѣши тамъ, съгласно съ чл. 112 отъ нашия законъ за народното просвѣщеніе, и туй общо рѣшеніе азъ искахъ да го приложя и на Габровската дѣвическа прогимназия. Обаче, отсетнѣ, когато се освѣтлихъ върху въпроса, когато видѣхъ, че въ Габрово по-напрѣдъ е имало такъвъ единъ VI класъ и че, слѣдователно, не се е касало за прилагане чл. 112 отъ закона, а се е касало за прилагането на послѣдната алинея на чл. 52, азъ се съгласихъ да възстановя VI класъ въ тая прогимназия и изпроводихъ слѣдуютаща депеша на директора на тамошната прогимназия: „Габрово. Директору дѣвическата прогимназия. Възстановявамъ VI класъ дѣвическа прогимназия, Габрово, закрить слѣдъ влизането сила новия законъ, бидейки този класъ заваренъ, наредете веднага записване ученички“. Ето какво съмъ направилъ азъ и нищо повече.

Н. Мушановъ: Коя дата, моля Ви се?

Министъръ С. С. Бобчевъ: 30 августъ. — Сега, какво е станало по-нататкъ, кой какъ е използвалъ това, то е друга работа. Азъ, като министъръ на народното просвѣщеніе, не съмъ отговоренъ, за когото и да било, ако той е експлоатиралъ тази моя депеша. Азъ самъ не съмъ се обърналъ къмъ никакви частни лица, къмъ никакви партийни групи, къмъ никакви клубове, за да имъ възвѣстявамъ това, което съмъ направилъ. Казватъ ми, че демократи, членове отъ училищното настоятелство, похвалили ходатайството на г. Пецова и не знамъ какво, и не знамъ що; че имало печатани извѣстни афиши, че тѣзи афиши се появили по стѣнитѣ или пъкъ отъ рѣка на рѣка ходили въ Габрово — всичко туй не ме засѣга. Всичкото туй не се отнася до моята дѣятелностъ като министъръ на народното просвѣщеніе.

И. Пецовъ: Позволете ми, г. министре.

Министъръ С. С. Бобчевъ: Моля. — Колкото се касае до въпроса, защо азъ не се съгласихъ да се отвори сѣщо такъвъ VI класъ въ Севлиево и другадѣ, длъженъ съмъ да ви кажа, защо го направихъ. Направихъ го, защото, ако бѣхъ разрѣшилъ — това щѣше да бѣде явно противозаконие и трѣбваше да разрѣша на нѣколко мѣста. Е, какете ми, г. г. народни прѣдставители, имашъ ли азъ по-голямъ интересъ, така да се каже, отколкото да отворя IV класъ, както се искаше въ моето родно мѣсто Елена, дѣто си дадохъ два пѣти кандидатурата, при юнскитѣ и септемврийскитѣ избори, дѣто бѣхъ избранъ, дѣто азъ ходихъ нѣколко пѣти, дѣто ме заобикаляха всички близки и роднини, дѣто искаха да стане това непрѣмънно, защото, дѣйствително, е една необходимостъ за Елена. Азъ, обаче, не се подадохъ, не се съгласихъ на това, въпреки всички ходатайства, при всички депутации, които се явиха при менъ. Е добръ, ако азъ тамъ устояхъ, още повече щѣхъ да устоя за Габрово, обаче Габрово имаше право, и тамъ трѣбваше да се отвори VI гимназияленъ класъ. (Ръкоплъскане отъ болшинството)

За Севлиево, длъженъ съмъ да ви кажа, азъ до извѣстна степенъ обѣщавахъ, че ще се направи това,

и сега пакъ признавамъ, че то трѣбва непрѣмънно да се направи. И затуй съмъ приготвилъ прѣдложение да се отворятъ такива гимназиялни класове въ Орѣхово, Севлиево, Станимака, Елена и на други мѣста, дѣто обѣсахъ.

Ето, г. Лазаръ Георгиевъ, уважаемиятъ орѣховски народенъ прѣдставител, ми клати глава и ми е сърдитъ даже, но азъ не се съгласихъ да удовлетвори Орѣховско. Не се съгласихъ да удовлетвори даже Станимака, дѣто направиха слѣдното нѣщо: откажъ много пѣти ходатайства да се отвори и тамъ единъ необходимъ гимназияленъ класъ, тѣ нареждатъ да се приготи всичко, свикватъ ученици и казватъ: „Класътъ е вече отворенъ, занятията почватъ, молимъ дайте си разрѣшението“. Какво мислите направихъ? Веднага отговорихъ: „не, невъзможно е, защото това е нарушение на закона, а азъ нѣма да го допусна, нѣма да ви разрѣша“.

Ще каже, че азъ не съмъ се водилъ отъ никакви други съображения, освѣтъ законни, когато се съгласихъ да възстановя VI класъ на дѣвическата прогимназия, или гимназия я наречете — сѣ едно — нашиятъ законъ ги нарича прогимназия, но по-право би било да се наричатъ гимназии — въ Габрово.

Трѣбва да ви кажа, почитаеми г. г. народни прѣдставители, че единъ отъ моитѣ обвинители, бившиятъ мой прѣдшественикъ, уважаемиятъ г. Мушановъ, е далъ единъ, може да се каже, прѣдшествующъ примѣръ съ едно досущъ подобно дѣйствие, слѣдъ влизането на закона въ сила. Ако обича нѣкой отъ васъ може да прѣгледъ прѣписката по отварянето на V класъ при Казанлъшката педагогическа гимназия, слѣдъ влизането на закона въ сила и въпреки чл. 112 отъ закона за народното просвѣщеніе. Сѣщото туй, което направихъ, абсолютно сѣщото е направилъ и той. Азъ не го обвинявамъ, че е направилъ нарушение, не; напротивъ, тѣй трѣбваше да постѣпи. Прочее, бѣше неумѣстна жестокостъта, съ която той съвършено неизвикано се хвърли върху мене, като казваше: „Не трѣбваше тѣй да се постѣпи, Бие не знаете закона“. Истина е, че азъ, който отъ кѣсо врѣме управлявамъ Министерството на народното просвѣщеніе, не съмъ непогрѣшимъ, и истина е, че може въ нѣкои случаи не тѣй прѣвъзходно тълкувамъ закона, както други свѣдущи, отлични прѣдшественици сѣ го знаели и тълкували, но азъ се мъча да изпълня своя дългъ и го изпълнявамъ тѣй, както моята съвѣсть и разбираме ми диктуватъ. Не ща да ви чета отъ тая прѣписка, за да ви посоча единъ аналогиченъ случай, и че при сѣщитѣ условия г. Мушановъ е разрѣшилъ отварянето на единъ гимназияленъ класъ. Желаящитѣ могатъ да провѣрятъ това.

Минавамъ по-нататкъ, за да кажа двѣ думи и за циркулярното, за което тоже ми се загатна и за което ми се натягна отъ тази трибуна; за онуй циркулярно, което азъ, прѣди юнскитѣ избори за великото Народното събрание, изпроводихъ до г. г. ректора на Университета, директоритѣ на пѣлнитѣ и непѣлнитѣ срѣдни учебни заведения, окръжнитѣ училищни инспектори и всички други подвѣдомствени на Министерството на просвѣтата учрѣждения и лица. Туй окръжно, което азъ всецѣло поддържамъ и днесъ, бѣше прѣдметъ на извѣстни критики. За туй окръжно тукъ се говори отъ страна на г. Страшимирова.

Понеже другъ единъ отъ ораторитѣ, почитаемиятъ г. Константиновъ, народенъ прѣдставител отъ Свищовъ, между другото загатна, че трѣбвало ние да посочимъ нашата училищна политика, че училищна политика нѣмало въ България, когато това не е истина — училищна политика сѣществувала, веѣко правителство е поддържало въ основни черти сѣщата политика, въ нѣкои подробности само се е отличавало — въ случая, казвамъ, понеже той загатна това, ще ви цитирамъ по-сѣщественото изъ туй окръжно,

за да видите единъ елементъ отъ тази политика, съ която нашето правителство излъже прѣдъ българския народъ. Туй окръжно почва съ това, че напомнимъ, какво (Чете) „съ посмачането на властѣта, днешното правителство заяви най-категорически, че въ дѣлата си то ще се ръководи точно по законитѣ на страната и че въ случая, когато е потребно да се чуе думата и да се узнае волята на народа, правителството ще употреби всички усилия, за да се даде на народа пълна възможност да упражни свободно и неоповлияно отъ органитѣ на властѣта, своето суверенно право“. Послѣ, изхождайки отъ това становище, напомнимъ се, че (Чете) „прѣди всичко учителитѣ, безъ да жертвуватъ убѣжденията и правата си, които иматъ като граждани въ една конституционна страна, трѣбва да прѣцѣнятъ добри ограничения, които имъ се налагатъ, като на длъжностни лица, отъ чл. 82 отъ закона за народното просвѣщение и чл. 161 отъ избирателния законъ и да избѣгватъ дѣяния, съ които би могли да изложатъ, както себе си лично, така и служебното положение, което заематъ, на справедлив и остри укори“. Най-сжществената частъ въ туй окръжно е слѣдната, която дѣйствително е частъ отъ училищната ни програма: (Чете) „Моето желание е подвѣдомственитѣ ми учители и длъжностни лица да дадатъ първи примѣръ отъ зачитане законитѣ въ страната и съ своето достойно държане по врѣме на изборната борба, а така сжщо и като членове на изборнитѣ бюра да не си позволяватъ никакви акции, съ които би могли отъ една страна да се провинятъ прѣдъ закона, а отъ друга да изложатъ себе си на критика и упреци, и да уронятъ достойнството на учителя, който, като възпитател на младото поколение и като носител на мирна, просвѣтна и културна работа верѣдъ обществото, губи здрава почва подъ крака, ако се отдаде въ услуга на тежненния на една политическа партия и съ това дойде въ конфликтъ съ една по-голяма или по-малка частъ отъ родителитѣ на дѣцата, които възпитава и обучава“. И най-сетѣ казва се (Чете) „въ случая не се разрешава единъ теоретически въпросъ за положението и ролята на учителя като общественъ дѣлецъ, а само за точното и съвѣстно изпълнение на единъ законъ, който, докато е въ сила, задължава всички да му се подчиняватъ безусловно“. (Ражоплъскане отъ болшинството)

Съ тѣзи думи азъ се обърнахъ къмъ учителитѣ, съ тѣзи думи азъ се обърнахъ вредъ, дѣто ги виждахъ и при посѣщенията, които правѣхъ, винаги имъ заявявахъ, че се явяватъ като върховенъ администраторъ на народното просвѣщение, а не като човѣкъ, който принадлежи къмъ нѣкаква политическа партия. Какво стана слѣдъ това? Мога да се похваля, че отъ 8.500 основни учители, а всичко отъ 12.500 учители, каквито ние имаме въ нашия сѣкъ, нѣмаме нито 100 случая на провинени. Може-би да не е имало оплаквания, може-би нѣкъдѣ тѣзи агитирания, които сж направени, и сигурно сж правени нѣкъдѣ, да не сж били такива, които да подлежатъ на оплакване и прѣсѣждане, но фактъ е, че оплаквания въ нѣкакви размѣри нѣмаше. Нѣкои отъ онѣзи, които се обвиниха въ подобна агитация, се прѣдадоха на сждъ, съгласно наказателния и избирателния закони.

Дълженъ съмъ съ присжърбие да заявя, че нѣкъдѣ, на едно, двѣ мѣста, се намѣриха прокурори, които обясниха, че учителитѣ не сж чиновници, и че, слѣдователно, чл. 181 отъ избирателния законъ не можелъ да се приложи спрямо тѣхъ. Нѣмаше какво да се направи, нашето правосѣдие е независимо. Но азъ заявявамъ, че туй бѣше едно погрѣшно тълкуване на закона и, наедно съ мене е и уважаемиятъ мой колега отъ Министерството на правосѣдието, г. Абрашевъ, а сжщо тѣй на моето мѣстѣ сж и всичкитѣ мои колеги отъ кабинета. Ние мислимъ, че учителитѣ сж чиновници въ пълния смисълъ на

думата. Истина е, че има нѣкои нюанси, както има нюанси и за сждитѣ и за другитѣ чиновници, но тѣ сж сѣ чиновници и, като чиновници, тѣ сж длѣжни да зачитатъ законитѣ, тѣ сж длѣжни да носятъ отговорности, дотолкозъ, доколкото носятъ отговорности и другитѣ чиновници въ страната и това — било съгласно закона за чиновницитѣ, било съгласно наказателния законъ, чини ми се, ст. 418. Тѣ трѣбва да отговарятъ за своитѣ политически неопозволенни дѣяния, както въ врѣме на изборитѣ, така и въобще.

Въ свързка съ туй, нека обясня едно сжщо така натякване, което не добри разбрахъ и което ми направи г. Мушановъ. Какво съмъ направилъ съ онѣзи конгреснети отъ XVII конгресъ на учителския сборъ, който заеждава прѣзъ м. юлий тукъ въ София, частъ отъ членовѣтъ на който сж изпроводици известна привѣтствена депеша до лѣвницата на великото Народно събрание. Нищо, г-да, не съмъ направилъ. А не съмъ направилъ нищо заради туй, защото когато понесахъ да проуча този въпросъ, узнахъ слѣдующето: дебатирали, приготвили една депеша, която анонимно изпроводици въ Търново и която гласи: (Чете) „XVII-иятъ конгресъ на българския учителски съюзъ поздравлява въ лицето на лѣвницата V-то велико Народно събрание всички доблестни борци и защитници на конституционнитѣ свободи и правдини на българскитѣ граждани“. Ти е анонимна. Искаше ли нѣкой, който и да било, да почне анкета, да прѣсѣдвамъ и да изслѣдвамъ? Депешата се памечата въ вѣстникитѣ, ти бѣ позната на паркета, бѣ позната на публичното министерство, бѣ вече достояние на обществото. Може ли, трѣбваше ли, именно Министерството на народното просвѣщение да почне специално сждебно прѣсѣждане по тая работа? Азъ се съвѣщавахъ съ монтѣ началници и инспектори въ министерството и намѣрихъ, че и тѣ сж на моето мѣстѣ, въ слѣдствие на което не направихъ по-нататѣкъ нищо. Не знамъ, да-ли другъ министъръ на народното просвѣщение щѣше да направи по-друго.

Слѣдъ това, г. г. народни прѣдставители, ще ми позволите да мина, най-послѣ, на натякванията, направени тукъ въ мое отѣжствие отъ единъ много почтенъ приятель. Думата ми е за свищовския народенъ прѣдставителъ г. Константиновъ. Съжалявамъ крайно, че не се намѣрихъ тукъ въ врѣме на разискванията, когато той е произнесълъ нѣкои обидни за учителството думи. Заради туй нѣкъ азъ си ги доставихъ текстово, тѣй, както сж записани отъ стенографитѣ, и вие ще ми позволите, както вѣрвамъ, че ще ми позволите и той да прѣгледамъ какво е казано отъ него, за да се види, да-ли дѣйствително бѣше умѣтно да даде ходъ на тия сжждения, които сж изказани отъ него. Той говори, прѣди всичко, за единъ случай, само за единъ случай. (Чете) „Учителитѣ и учителката въ с. Хаджи-Муса, Свищовско, дотолкова безправствено водятъ себе си въ очитѣ на всички селяни, малки и голѣми, щото селянитѣ не ги пропушатъ въ своитѣ къщи да имъ кажатъ „добъръ денъ“ и тѣ сж принудени да живѣятъ въ зданието на гарата при туй село — гарата Морава. И отиватъ тѣзи селяни купно да се оплачатъ на г. инспектора въ Търново, за да вземе той по-сериозно въ внимание тѣхното оплакване. Прави се разслѣждане. Доказа се това нѣщо, слага се на разглеждане отъ дисциплинарния съвѣтъ. И какво, мислите, вие рѣшава дисциплинарниятъ съвѣтъ? Прави имъ се мѣмрене засега. И тѣзи госпожица и господниъ, учители въ с. Хаджи-Муса, се връщатъ въ това село и се разхождатъ на пукъ на цѣлото село, като-че-ли некатъ да кажатъ: какво можете да ни направите. Това не е единственъ случай. Азъ не отдавна четохъ, че сжщото нѣщо е станало съ инспектора въ Свищовската околия, а сжщо така и съ други нѣкои учители въ Търновско“.

Но, г. г. народни прѣдставители, това е една мѣлва, нищо не се обажда отъ г. Константинова,

освѣтъ това, че чувалъ. Азъ веднага се заинтересувахъ за единствения приведенъ отъ него случай. Азъ изискахъ дисциплинарното дѣло, за да го прѣгледамъ и да видя, какъ е станало това, какво е туй прѣстѣпление, въ което се обвиняватъ учителътъ и учителката въ с. Хаджи-Муса, Свищовско. И отъ дѣлницѣ, които събрахъ, се оказа слѣдующето, че дѣйствително учителътъ и учителката, за които е дума въ с. Хаджи-Муса, били скарани съ кмета, защото поможнали на дружбашитѣ по време на изборитѣ — учителътъ взелъ участие въ изборитѣ и помагалъ на дружбашитѣ, въ слѣдствие на което кметътъ го прѣслѣдвалъ. Дѣйствително, той се е провинилъ въ това, както се установява отъ дисциплинарното дѣло. Същевременно, редомъ съ оплакването за тая негова агитационна работа, имало оплакване за нѣкакви си неморални дѣйствия. Селянитѣ подозирали тѣхното ходене наедно и т. н. Ето защо, имало оплакване по надлежния редъ. Дисциплинарната комисија изслѣдвала редица свѣдѣтели отъ туй село, и се произнесла. Намѣрило се, че имало агитация, но за другото обвинение, за неморалнитѣ дѣяния, оказало се, че такова нѣщо нѣма, въ слѣдствие на което, по втория въпросъ признали сж подсѣдимитѣ за невиновни, а по първия въпросъ — намѣрили учителя виновенъ, за което му било наложено малко наказание. Нищо друго, освѣтъ туй не се знае за тѣхъ, и ето защо не сж могли да бъдатъ отстранени отъ туй село. А колкото до въпроса, че не сж могли да живѣятъ въ селото, а сж живѣли на гарата, за това нѣма никакви положителни данни.

Добро е да се съобщаватъ такива случаи, за да може учителството да се държи единъ видъ на цѣлъ, да знае, че обществото го контролира. Не е скръбно, че ни се явяватъ такива случаи, скръбно е друго, че се прибѣгва до правилото *ab uno disce omnis* отъ единъ случай, който е извънъ общава се, и се прави едно общо обвинение. Скръбното о това, което е казалъ г. Константиновъ: (Чете) „Това не е само въ тѣзи мѣста, които азъ познавамъ, това е общо въ цѣла България. Кога е причината да ставатъ тѣзи нѣща? Причината е, че нашето училищно дѣло и нашитѣ училища сж изпаднали въ ржкплѣскане отъ болшинството. И намъ е особено драго, че г. подпрѣседателътъ Маджаровъ още тогава е реагиралъ противъ тѣзи думи, които сж били изречени, като е казалъ: „Г. Константиновъ, не дѣйте прави такова обобщение“. Освѣтъ това, намѣрили сж се и народни прѣдставители, които веднага сж реагирали, които веднага сж опровергали подобно общо обвинение. Учителитѣ у насъ, г. г. народни прѣдставители, сж полезнитѣ носители на просвѣтата, на културата. Между тѣхъ дѣйствително има нѣкои, които не отговарятъ на своето високо благородно звание, нѣкои които правятъ грѣшки, но грамадното болшинство отъ тѣзи учители сж много полезни труженици, мѣчонци съ своето дѣло, (Ржкплѣскане отъ болшинството) и ние сме длъжни да се отнасяме къмъ тѣхъ винаги съ почитъ и похвала, да ги насърчаваме, да ги поддържаме въ мѣчното имъ дѣло.

Г. Константиновъ по-нататъкъ казалъ, че у насъ има законъ за народното просвѣщение, но нѣма училищна политика, и заради туй ставатъ тѣзи работи. Азъ не знамъ какво е искалъ да каже г. народниятъ прѣдставител отъ Свищовъ; но знамъ, да-ли той е искалъ да каже, че въ прилагането на закона за народното просвѣщение не се развива въ живота всичко онова, което е необходимо за просвѣщението. Но

знамъ едно, че всички правителства, както споменахъ по-рано, сж имали училищна политика, и днешното правителство, както ще ви посоча веднага, има своята. Относително прѣслѣждането на учителитѣ, които сж се провинили, трѣбва да се изтъкне, че то става и трѣбва да става отъ самитѣ онѣзи, които сж ги поставили на мѣстото имъ. Ще прочетете ст. 90 отъ закона за народното просвѣщение и ще видите, че училищнитѣ настоятелства сж онѣзи, които могатъ въ всѣко време на годината, освѣтъ слѣдъ ваканцията, да притеглятъ къмъ отговорностъ народнитѣ учители.

Н. Константиновъ: Ако е съгласенъ инспекторътъ.

Министъръ С. С. Бобчевъ: Училищнитѣ настоятелства самостоятелно могатъ да обвиняватъ учителитѣ и да искатъ тѣхното наказание. Ако тѣ не правятъ това, ще каже, или че нѣма защо, или, ако има, тѣ самички сж виновни, защото не обвиняватъ, не искатъ издирване на виновнитѣ. Освѣтъ туй, когато се назначаватъ учители, училищнитѣ настоятелства трѣбва да си отворятъ очитѣ и да гледатъ да назначаватъ такива учители, които дѣйствително отговарятъ на тѣхнитѣ идеали и нужди, които сж изпитани по своето добро поведение. (Нѣкои отъ болшинството ржкплѣскавъ) Всички учители у насъ, които сж били прѣдавани на сѣдъ за дѣйствителна вина, сж били наказани. Азъ имамъ една статистика, отъ която мога да ви посоча, че прѣзъ тая година сж били наказани за лошо поведение 54 души учители; има и за разни други причини наказвани — съ уволнение отъ училищата.

Н. Константиновъ: Само въ една околия да не учителствуватъ, а въ друга да могатъ.

П. Петрановъ: Трѣбва г. Константиновъ да стане министъръ на народното просвѣщение, за да избѣси всички учители.

Н. Константиновъ: Законътъ гарантира този синдикатъ, за който о думата.

Министъръ С. С. Бобчевъ: Вие искате да се наказатъ всички учители, издирена или не издирена била виновността имъ, само защото еди-кой си кметъ или училищентъ настоятелъ искалъ непрѣмѣнно да се наказатъ. Наказватъ се само онѣзи, които сж дѣйствително виновни, за които се докаже. Но ще ви кажа още единъ пѣтъ, и което е най-важното, че обикновено никой не се оплаква и никой не формулира обвинение противъ тѣхъ. Тамъ е работата.

Н. Константиновъ: Никой не обръща внимание на оплакванията.

Ц. Бръшляновъ: Има само мѣла.

Министъръ С. С. Бобчевъ: Г. г. народни прѣдставители! Каква е училищната политика, моята и на нашето правителство? Ето въпросътъ, върху който азъ искамъ да кажа още двѣ-три думи, прѣди да свърша. Още когато поеъ управлението на Министерството на народното просвѣщение, азъ обърнахъ вниманието на всички учители, на всички чиновници въ моето вѣдомство върху това, че на първо мѣсто искамъ всѣки да се проникне отъ чувството на дълга си, на достойнството си, на високото си звание. Всички да изпълняватъ строго задълженията си, като пазятъ своитѣ права. Азъ имъ казахъ, че ще искамъ отъ всѣки да работи свободно, но никога да не отива противъ закона и държавния строй. Никой не трѣбва да се сърди за каквото и да било прѣслѣждане, което му се прави, ако той дѣйствително не си изпълнява

дълга, ако наистина той се постави въ конфликтъ съ интереситѣ на държавата, на обществото. Ако всѣки учителъ е свободенъ да има каквото и да било убѣждение, но той не е свободенъ да го манифестира милитантно и противно на закона. Никой не трѣбва да се оплаква, прочее, отъ прѣслѣждане, ако не си изпълнява дълга, а прѣслѣжданиа ще стапатъ противъ всички, които не гледатъ своята учебна работа, и се отстраняватъ въ каквито и да било партийни работи, като се поглъщатъ всецѣло отъ политика.

По-нататѣкъ въ нашата училищна политика, ние, на първо мѣсто, сме рѣшили да направимъ вѣнчико нужно, за да може да се развию, колкото се може повече, грамотността у насъ. Защото трѣбва да се почне отъ тамъ. Да ви кажа, у насъ има твърдѣ много дѣца, които подлежатъ на задължително учение, а не посѣщаватъ днесъ основнитѣ училища. Една статистика, която имамъ подъ ръка, показва слѣдующето. Днесъ въобще се знае, че нашата грамотностъ е доста висока, тя е 27.9% или 28%. Това не е малко. Но ние имаме тази година 100 хиляди ученици, които трѣбва да посѣщаватъ училищата, а не ги посѣщаватъ. Наистина, въ миналитѣ години този брой е билъ по-голямъ, сега се е дошло до 100 хиляди. Ние трѣбва да гледаме, што тия 100.000 души полека-лека да ги вкараме въ училищата. Тѣ стоятъ сега вѣнъ отъ училищата, защо? Много сѫ причинитѣ и между другитѣ е и тая, че у насъ нѣма още училища. На второ мѣсто, ние трѣбва да гледаме да построимъ колкото се може по-добри и по-хигиенични училища. (Ржкоплѣскане отъ болшинството) Защото трѣбва да ви кажа, че у насъ, въ много мѣста, училищата сѫ съвършено негодни за живѣне, съвършено негодни за работа. У насъ има училищни здания всичко 3.915; отъ тѣхъ годни, за да могатъ да служатъ за училища, има само 1.166; годни, ако се поправятъ — 1.043; съвсѣмъ негодни — 1.706. Ви трѣбвало даже, съгласно съ закона, тия училища — 1.706 — да се закриятъ. Търпимъ ги, защото инакъ дѣцата оставатъ съвършено вѣнъ отъ училищата. Въ туй отношение ние сме взели мѣрки, што да се поправятъ онѣзи училища, за които е необходимо една поправка, а онѣзи, които сѫ съвсѣмъ негодни, тамъ да се построятъ други училища. Азъ самичкъ, въ своитѣ посѣщения и обиколки, които направихъ, съмъ викалъ училищнитѣ настоятели и навсѣкждѣ съмъ посочвалъ какъ трѣбва да се поставя, за да може да си построятъ и отворятъ колкото се може повече училища, да си поправятъ онѣзи, които сѫ полугодни, да напуснатъ онѣзи, които сѫ съвсѣмъ негодни и да си направятъ нови, хигиенични и здрави.

Н. Мушановъ: Г. Бобчевъ, кажете колко дѣца посѣщаватъ сега основнитѣ училища, защото казвате, че 100 хиляди дѣца не посѣщаватъ.

Министъръ С. С. Бобчевъ: Да Ви кажа. За тази година, всички дѣца, които трѣбва да посѣщаватъ, сѫ 484.976, слѣдователно, 384.514 посѣщаватъ, а 100.462 не посѣщаватъ. Въ 1903/4 г. неприбрани дѣца е имало 123 хиляди и нѣщо, въ 1906/7 г. — 112 хиляди, въ 1907/8 г. — 113 хиляди, въ 1908/9 г. — 114 хиляди.

Сега, както казахъ, този брой е слѣзналъ на около 100 хиляди. За допълнителнитѣ, слѣдъ основното училище, курсове сѫщо сме взели мѣрки да се развѣятъ.

По-нататѣкъ въ нашата училищна политика е поставена задачата да се подобратъ качествено и въобще напѣитѣ прогимназии, да се подобри и стабилизира персональтъ, който е назначенъ тамъ, а сѫщо така да стане децентрализация въ назначения, защото само по този начинъ ще могатъ — като се дадатъ назначенията и въ прогимназитѣ на учи-

лищнитѣ настоятелства и на инспекторитѣ въ окръжитѣ — да се избѣгнатъ голѣмитѣ грѣшки, които ставатъ тукъ, въ София, при бързитѣ назначения; ще се гледа да се приготви чрѣзъ висшитѣ педагогически курсове такъвъ персоналъ, който да е годенъ да стане постояненъ, защото висшитѣ педагогически курсове сѫ най-добрата пипиниера за учители въ прогимназитѣ. А дотогазъ ще гледаме колкото се може повече да смираме нарастването на прогимназитѣ, защото за онѣзи, които се отварятъ наново, нѣма учители и подобно отваряне не само е безполезно, а даже и вредително. Най-послѣ ще се грижимъ за подобренито и развитието на контролния институтъ — инспекцията — най-сѣщественно условие за добрия редъ въ училищата.

Азъ нѣма да ви говоря за други подобрения; зарадъ други улущения, които има да се направятъ въ учебното дѣло. Ще ви кажа само, че днешното правителство е рѣшено въобще и ще има систематически грижата да повдигне колкото се може повече просвѣтното и културно дѣло въ нашата страна. Всички годни и законни срѣдства, всички реформи, които ще се вложатъ въ законопроекта за народното просвѣщение, безъ да се измѣнява този законъ въ основата си, всички тия мѣрки се стремятъ къмъ това — къмъ повдигане просвѣтното дѣло, къмъ повдигане духовната ни култура. И азъ се надѣвамъ, г. г. народни прѣдставители, че въ туй Собрание, въ което има толкозъ интелигентни прѣдставители, въ туй Собрание, въ което сѫ прѣдставени всички партии отъ най-виднитѣ си членове, вие ще дадете съдѣйствие на нашето правителство, за да може то да достигне своята цѣль, а тази цѣль, както казахъ, е, колкото се може по високото повдигане на духовно-културното и на учебното ни дѣло. (Бурни и продължителни ржкоплѣскания отъ болшинството)

Прѣседателъ: Тѣй като прѣнѣята по отговора на тронното слово сѫ привѣршени, ще пристѣпимъ къмъ гласуване. Моля г. г. народнитѣ прѣдставители, които приематъ отговора на тронното слово, тѣй както се прочете отъ г. докладчика, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство) Приема се.

Моля г. докладчика да прочете отговора на тронното слово на второ четене.

Докладчикъ С. Лафчиевъ: Г-да! Сега ще имамъ честъ да ви прочета на второ четене тронното слово, тѣй, както ви го прочетохъ на първо четене: (Чете)

„Ваше Величество,

„Народнитѣ избраници отъ XV-то обикновено Народно събрание, прѣдставляващи политическитѣ и обществени течения въ нашата страна, смѣтатъ за свой най-приятенъ дългъ да благодарятъ най-почтително на Ваше Величество за поздравитѣ и благопожеланията, които имъ оправахте отъ височината на трона на българскитѣ царе, по случай отварянето първата редовна сесия на XV-то обикновено Народно събрание.“

Прѣседателъ: Които приематъ първия пасажъ по отговора на тронното слово, моля, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство) Приема се.

Докладчикъ С. Лафчиевъ: (Чете)

„Ваше Величество,

„Народнитѣ прѣдставители се смѣтатъ особено честити, че могатъ да сподѣлятъ съ Ваше Величество задоволството му, че изборитѣ за V-то велико Народно събрание и XV-то обикновено Народно събрание се извършиха при пълна свобода, тишина и редъ, съ което се даде още едно доказателство, че

българският народ е достоен за свободата, с която се наслаждава — залогът за залячаване правния редъ в страната и за едно честито и свѣтло бъдеще на истинско конституционно управление“.

Прѣседателъ: Които приематъ втория пасажъ отъ отговора на тронното слово, както се прочете, моля, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство) Приема се.

Докладчикъ С. Лафчиевъ: (Чете)

„Ваше Величество,

„Народното прѣдставителство съ истинско задоволство констатира заедно съ Ваше Величество, че измѣненята на конституцията, извършени отъ V-то велико Народно събрание и наложени отъ новитъ политически условия, отговориха напълно на истинскитъ нужди на врѣмето и разрѣшиха повдигнатитъ въпроси по единъ колкото задоволителенъ, толкова и справедливъ начинъ, и създадоха условие за развитието, напредъка и доброденствието на България въ полето на културата, науката и народния поминѣкъ.“

Прѣседателъ: Които приематъ третия пасажъ отъ отговора на тронното слово, моля, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство) Приема се.

Докладчикъ С. Лафчиевъ: (Чете)

„Ваше Величество,

„Народното прѣдставителство цѣни високо усилията на правителството да закрѣпи приятелскитъ сношения съ всичкитъ държави, като особено се старасе, щото тѣзи сношения да бждатъ най-добри съ съседнитъ страни, съ които ни свързватъ не само интереситъ и чувствата на добро съседство, но и цѣлни стопанско-политически връзки. Изразители на националнитъ чувства, политически, икономически тежнениа на българския народъ, народнитъ прѣдставители ще дадатъ своята пълна подкрѣпа на правителството въ всичкитъ му мѣроприятия, имащи за цѣль да се гарантиратъ националнитъ ни права, икономическитъ интереси и културниятъ напредъкъ на България.“

Прѣседателъ: Които приематъ четвъртия пасажъ по отговора на тронното слово, моля, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство) Приема се.

Докладчикъ С. Лафчиевъ: (Чете)

„Ваше Величество,

„Народнитъ прѣдставители, вѣрни на своя дългъ, ще употребятъ най-голѣми грижи и старания да изучатъ най-грижливо и обмислятъ най-всестранно, както изброенитъ въ тронното слово законопроекти, тѣй и всички оцѣни законопроекти и мѣроприятия, които правителството ще ни прѣдстави, и имащи за задача да затвърдятъ държавнитъ институти, да закрѣпятъ и засилятъ правния редъ въ страната и да дадатъ тласкъ на народното благосъстояние.“

„Народното прѣдставителство ще посвети всичкото си внимание на прѣглеждането и одобряването на конвенциитъ, сключени съ нѣкои отъ великитъ сили, по консулската служба, по екстрадицията и по съдебното взаимно съдѣйствие.“

Прѣседателъ: Които приематъ петия пасажъ по отговора на тронното слово, моля, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство) Приема се.

Докладчикъ С. Лафчиевъ: (Чете)

„Ваше Величество,

„Народнитъ прѣдставители, твърди въ своята вѣра въ Всевѣшний, осланяйки се на Божията помощъ и подкрѣпа, ще направятъ всичко зависящо отъ тѣхъ, за да оправдаятъ довѣрието и осъществятъ очакванията на народа и короната.“

„Да живѣе Негово Величество Царятъ!

„Да живѣе Нейно Величество Царицата!

„Да живѣе Негово Царско Височество Прѣстолонаслѣдникътъ!

„Да живѣе България!“

Прѣседателъ: Които приематъ изцѣло шестия пасажъ по отговора на тронното слово, моля да си вдигнатъ ржката. (Болшинство) Приема се.

Г-да! Ще съобща на народното прѣдставителство, че прѣдседателството е дало отпускъ на пловдивския народенъ прѣдставителъ г. д-ръ Тодоръ Кръстевъ — 2 дни. Ломския народенъ прѣдставителъ г. Никола Алтимирски иска 7 дена отпускъ. Тѣй като г. Никола Алтимирски се е ползувалъ вече съ 10 дена отпускъ, моля народното прѣдставителство да гласува, дали да му се даде този отпускъ. Които приематъ да се даде исканиятъ отпускъ на г. Никола Алтимирски, моля, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство) Приема се.

Прѣдседателството също е разрѣшило отпускъ на слѣднитъ г. г. народни прѣдставители: на ескиджумайския Добри Добревъ — 2 дни; на горнеорѣховския Христо Цаневъ — 2 дни; на аксаджиларския х. Яхя Юмеровъ — 10 дни; на луковитския Георги Илиевъ — 5 дни; на ломския Стефанъ Георгиевъ — 10 дни и на силистренския г. д-ръ Никола Георгиевъ — 6 дни.

Търновскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Малиновъ се отказва: отъ комисията по Министерството на народното просвѣщение — и прѣдлага вмѣсто него г. Никола Мушановъ; отъ комисията по Военното министерство — и прѣдлага г. Михаила Такевъ; отъ комисията по бюджета — и прѣдлага г. д-ръ Тодора Кръстевъ. Тѣй като г. Малиновъ е избранъ въ повече комисии, а всѣки народенъ прѣдставителъ има право да се откаже въ подобни случаи, азъ моля г. г. народнитъ прѣдставители, които приематъ да стане това замѣняване, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство) Приема се.

Съгласно правилника, съобщавамъ на народното прѣдставителство, че е постъпилъ бюджетопроектъ за разходитъ по Министерството на вътрѣшнитъ работи и на народното здраве.

Послѣ, постъпило е едно запитване отъ никополския народенъ прѣдставителъ г. Борисъ Христовъ до г. министра на търговията и земледѣлието, съ слѣдующето съдържание: (Чете)

„Моля г. министра на търговията и земледѣлието да отговори на слѣдующитъ въпроси:

„1. Има ли свѣдѣния за разрушителното влияние на дунавскитъ води отъ Никополъ, които цѣлятъ унищожението на грамадния държавенъ съватъ „Шувена“, и ако има такива, то мисли ли да вземе мѣрки за ограничение разрушителното дѣйствие на казанитъ води, за да се запази споменатиятъ доходоносенъ държавенъ имотъ?

„2. Има ли свѣдѣния г. министърътъ на търговията и земледѣлието за постоянната и систематична работа, която ромжискитъ власти прѣдприематъ, за да измѣнятъ постепенно талвега на р. Дунавъ, и ако има такива, то какви мѣрки мисли г. министърътъ да вземе, за да запази нашата територия?

„3. Въ слѣдствие направата на кей край гр. Корабия, Ромжия, държавното блато „Кара-боазъ“ се

изпълни съ тия и доходността му се намали; мисли ли г. министърът на търговията и земледелието да изчисти блатото и го направи доходносно и пригодно за експлоатация или пък за съвършеното изсушаване на блатото и прѣврѣщането му въ работна земя, която приблизително ще възлиза на 200 хиляди декара?

Второ запитване е постѣпило отъ видинскитѣ народни прѣдставители: Георги Добриновичъ, Григоръ х. Константиновъ и Ванко Георгиевъ до г. министра на общественитѣ сгради, пѣтищата и съобщенията, съ слѣдующето съдържание: (Чете) „На основание чл. 107 отъ конституцията и чл. 54 отъ правилника за вътрѣшния редъ, имаме честъ да отпразвимъ къмъ г. министра на общественитѣ сгради, пѣтищата и съобщенията слѣдното запитване:

„1. Извѣстно ли е на г. министра, че компанията, която строи линията Мездра—Враца—Видинъ, въпрѣки туй, че договорениятъ срокъ за изкарване постройката е вече отдавна просроченъ, не е захванала на много мѣста още да строи линията, особено договорното трасе между с. с. Синаговци—Голтупанъ—Вълчекъ—Александрово изъ дефилето и защо г. министърътъ не застави прѣдприемачитѣ да изкаратъ по-скоро тази толкова необходима линия, безъ която цѣль единъ окръгъ е ставалъ прѣзъ зимата съвършено откъснатъ отъ държавата?

„2. Извѣстно ли е на г. министра, че също така много отъ гаритѣ не сж още започнати, въпрѣки изминаване на установеното по договора врѣме, особено Видинската, която, като по-голяма, трѣбва и по-продължително врѣме да се работи, и ако е извѣстно, защо г. министърътъ не вземе мѣрки срѣщу компанията?

„3. Извѣстно ли е на г. министра, че тази компания, за да печели врѣме и си докара нѣкои други облаги, е направила редъ постѣпки прѣдъ миналитѣ и сегашно правителства, съ цѣль да се измѣни договорната варианта изъ дефилето между с. с. Синаговци—Голтупанъ—Вълчекъ—Александрово, като туря всевъзможни претексти за това; докато е извѣстно, че тази варианта е изучена отъ най-добритѣ наши инженери, които при фиксирането ѝ сж имали прѣдъ видъ не само техническитѣ, но и икономически, стратегически и редъ други удобства, и ако е извѣстно, защо г. министърътъ не е взелъ по-сериозни мѣрки, та да се затвори единъ пѣтъ завипаги пѣтитѣ на прѣдприемачитѣ къмъ шикани, та да се накара по-скоро и безъ туй просроченото прѣдприятие, още повече, че неговитѣ прѣдшественици сж

отказали единъжъ да удовлетвориѣтѣ исканията на компанията, а даже и самъ той е сторилъ това порано?

„Умоляваме г. министра да има добрината да ни отговори въ едно непродължително врѣме на това ни запитване.“

Тѣзи запитвания ще се поставятъ на дневенъ редъ. Азъ моля надлежнитѣ г. г. министри, както по тѣзи запитвания, така и по други, да се съгласятъ да ги туримъ на дневенъ редъ идущия четвъртъкъ.

Министъръ-прѣдседателъ И. Гешовъ: Министерството е съгласно съ това.

Прѣдседателъ: Въ такъвъ случай, моля народното прѣдставителство да опрѣдѣли идущия четвъртъкъ за день на интерпелации. Ония, които приематъ това прѣдложение, моля, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство) Приема се.

Споредъ дневния редъ, имаме още доклада отъ финансовата комисия.

Министъръ Т. Теодоровъ: Да остане за утрѣ.

Прѣдседателъ: Втората точка отъ дневния редъ: докладъ отъ финансовата комисия по прѣдложението за опрѣдѣлине въ какъвъ размѣръ да се намалятъ народнитѣ пенсии на госпожитѣ: Поликсена Стамболова, Екатерина Каравелова и Христина д-ръ К. Стоилова, има прѣдложение отъ надлежния г. министъръ да остане за утрѣ. Ония, които сж на мнѣние да се занимае утрѣ събранието съ това прѣдложение, моля, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство) Приема се.

Има думата г. министъръ-прѣдседателъ.

Министъръ-прѣдседателъ И. Гешовъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ прѣдлагамъ утрѣ да имаме на дневенъ редъ:

като пръвъ прѣдметъ: трето четене на отговора на тронното слово;

като вторъ прѣдметъ, доклада на финансовата комисия, за който сега спомена г. прѣдседателъ, и като третъ прѣдметъ — прошения.

Прѣдседателъ: Които приематъ тѣи прѣдложения отъ г. министъръ-прѣдседателя дневенъ редъ, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство) Приема се. Засѣданието се вдига.

(Вдигнато въ 7 ч. 20 м. вечеръта)

Прѣдседателъ: Д-ръ С. Даневъ.

Подпрѣдседателъ: М. Маджаровъ.

Секретари: { **В. п. Николовъ.**
 { **Н. Начевъ.**

Началникъ на Стенографското бюро: Т. Гълъбовъ.